

**Sosiaalihuoltolain ja lastensuojelulain mukaisten asiakkuuksien
arviointi sosiaalityöntekijän näkökulmasta**

Anu Mäkinen
Pro gradu -tutkielma
Sosiaalityö
2018
Lapin yliopisto

Lapin yliopisto, yhteiskuntatieteiden tiedekunta

Työn nimi: Sosiaalihuoltolain ja lastensuojelulain mukaisten asiakkuuksien arviointi sosiaalityöntekijän näkökulmasta

Tekijä: Anu Mäkinen

Koulutusohjelma/oppiaine: Sosiaalityö

Työn laji: Pro gradu -työ_x_ Sivulaudaturtyö__ Lisensiaatintyö__

Sivumäärä: 78

Vuosi: 2018

Tiivistelmä:

Tutkielma käsitteli lasten asiakkuuden arviointia sosiaalihuollon palveluissa sosiaalityöntekijän näkökulmasta. Tavoitteena oli selvittää sosiaalityöntekijöiden käsityksiä ja kokemuksia asiakkuuden arviointityöstä erityisesti sosiaalihuoltolain uudistuksen jälkeen. Tutkielman teoreettisena viitekehysenä oli asiakkuuden käsite ja sosiaalioikeudellinen näkökulma lapsen asiakkuuden määrittämiseen.

Tutkielma toteutettiin haastattelemalla kuutta sosiaalityöntekijää, joiden työhön kuului lapsen asiakkuuden arviointia. Haastattelut olivat yksilöhaastatteluja, joissa apuna käytettiin erilaisia teemoja. Teemat olivat asiakkuuden käsite, asiakkuuden alkaminen sosiaalihuoltolain ja lastensuojelulain mukaan, asiakkuuden arviointi sekä sosiaalityöntekijän valta arviointityössä. Haastateltavien kanssa käsiteltiin samat aiheet, mutta eri järjestyksessä ja haastateltavien mieltymysten mukaan. Haastattelut analysoitiin fenomenografian avulla. Fenomenografia tutkii ihmisten käsityksiä ja kokemuksia käsiteltävästä aiheesta. Analyysissa ryhmiteltiin sosiaalityöntekijöiden käsityksiä ja kokemuksia ja niiden perusteella muodostettiin neljä merkityskategoriaa. Merkityskategoriat muodostavat tutkielman tulosluvun.

Analyysin perusteella sosiaalityöntekijöiden käsitykset asiakkuuden arvioinnista olivat pääosin yhteneväisiä. Sosiaalityöntekijät ymmärsivät erot kahden eri lain välillä, mutta lopullinen asiakkuuden määrittely koettiin haastavaksi. Kahden lain rajapinnalla toimimiseen sosiaalityöntekijät kokivat tarvitsevansa enemmän aikaa ja resursseja, jotta arviointityötä voisi tehdä mahdollisimman tuloksekkaasti. Sosiaalityöntekijät tunnustivat vallan elementtien läsnäolon myös arviointityössä, mutta heidän mielestään valta tulee näkyväksi silloin, kun työskentely ei ole läpinäkyvää tai kun tehdään päätöksiä tahdonvastaisista toimenpiteistä. Sosiaalityöntekijöiden käsityksen mukaan arviointityötä oli mielekäs tehdä ja tärkeäksi koettiin, että arviointityötä tehdään asiakaslähtöisesti. Lapsen asiakkuuden arvioinnissa erityisesti lapsen edun pohtiminen haastoi työntekijöitä käytännön työssä.

Avainsanat: sosiaalityö, asiakkuus, valta, asiantuntijuuden rakentuminen

Muita tietoja:

Suostun tutkielman luovuttamiseen kirjastossa käytettäväksi _x_

Sisällys

1 Johdanto	1
2 Lapsen asiakkuus sosiaalihuollon palveluissa.....	4
2.1 Asiakkuuden käsite sosiaalityössä	4
2.2 Lapsen asiakkuutta sääntelevä normisto.....	7
2.2.1 Kansainväliset sopimukset ja perustuslaki.....	7
2.2.2 Sosiaalihuoltolaki	11
2.2.3 Lastensuojelulaki	17
2.3 Sosiaalityöntekijä lain rajapintoja tulkitsemassa	20
2.4 Arvot ja etiikka asiakkuuden arvioinnissa	23
2.5 Lapsen kohtaaminen asiakkuuden arvioinnissa.....	27
2.6 Sosiaalityöntekijän valta arviointityössä.....	29
3 Tutkielman toteutus	33
3.1 Tutkielman tehtävä ja tavoite	33
3.2 Fenomenografisen tutkimuksen lähtökohdat	34
3.3 Tutkielman aineisto ja sen kerääminen	36
3.4 Fenomenografinen analyysi	40
3.5 Eettiset kysymykset ja tutkielman luotettavuus.....	47
4 Mielenkiintoinen ja haastava arviointityö.....	52
4.1 Lapsen asiakkuuden määrittely	52
4.2 Sosiaalityöntekijä asiakkuuden arvioijana	57
4.3 Asiakkuuden arviointiin liittyvät haasteet	59
4.4 Arviointityöhön kietoutuva valta	64
5 Johtopäätökset ja pohdinta.....	67
Lähteet.....	71
Liite	78

1 Johdanto

Pro gradu -tutkielmani käsittelee lasten asiakkuuden määrittelyä sosiaalihuollossa. Selvitän tutkielmassani sosiaalityöntekijöiden näkemyksiä lapsen asiakkuuden määrittymiseen sosiaalihuollossa. Tarkoitukseni on selvittää asiakkuuden määrittelyä ja siinä tapahtuneita muutoksia käytännön työssä erityisesti sosiaalihuoltolain (30.12.2014/1301) uudistuksen jälkeen. Tutkielman toteutin haastattelemalla sosiaalityöntekijöitä ja muodostin fenomenografisen analyysin avulla kuvaa sosiaalityöntekijöiden käsityksistä ja tulkinnoista. Tutkielman keskeiset käsitteet ovat asiakkuus, valta, harkintavalta ja asiantuntijuuden rakentuminen. Tutkielmani rakentuu sosiaalioikeudelliseen viitekehitykseen, kun tarkastellaan oikeustieteen ja yhteiskuntatieteen rajapintoja sosiaalityön ja erityisesti sosiaalityöntekijän näkökulmasta.

Uusi sosiaalihuoltolaki tuli voimaan kokonaisuudessaan 1.4.2015 (Sosiaalihuoltolain soveltamisopas 2017, 13) ja tämän myötä asiakkuuden arviointi muuttui jonkin verran. Hallituksen esityksen (HE 164/2014) mukaan uuden sosiaalihuoltolain tarkoituksena on tiivistää viranomaisten yhteistyötä sekä vahvistaa asiakkaiden yhdenvertaisuutta. Uusi sosiaalihuoltolaki pyrkii siirtämään palveluiden painopistettä erityispalveluista yleispalveluihin. Sosiaalihuoltolain uudistuksen tavoitteena on myös muuttaa palvelujen painopiste lastensuojelussa tehtävästä ehkäisevästä työstä enemmän yleisinä perhepalveluina tuotettavia palveluita kohti. Painopisteen muutos edellyttää esimerkiksi entistä parempaa yhteistyötä viranomaisten ja ammattilaisten välillä (Hämeen-Anttila 2017, 217). Lisäksi sosiaalihuoltolain uudistuksen tavoitteena on mahdollistaa mahdollisimman tehokas lyhytaikainen tuki perheille ja pidempiaikaisten palveluiden turvaaminen niitä tarvitseville (HE 164/2014).

Lastensuojelulakia on uudistettu kolmesti. Ensimmäinen, huostaanottolaiksi kutsuttu laki säädettiin vuonna 1936 ja se tuli voimaan 1.1.1937 (Toivonen 2017, 35). Perheen autonomian ja vanhempainvallan syrjäyttäminen mahdollistui tällöin ensimmäisen kerran. Laissa säädettiin lapsesta huolta pitävien henkilöiden kuulemisesta, mutta lapsella itsellään ei vielä tuolloin katsottu olevan oikeusturvakeinoja käytössä. (Hakalehto 2016, 28; Toivonen 2017, 35.) Vasta vuonna 1983 lakia uudistettiin, kun kaupungistumisen myötä haasteet yhteiskunnassa olivat muuttuneet. Lapsen etu nostettiin ensimmäisen

kerran esiin tässä laissa, vaikka sitä ei vielä sisällöllisesti määriteltykään. Laissa edellytetään, että lapsen omat toivomukset ja mielipide tulee ottaa huomioon lasten asioista päätettäessä. Viimeisin uudistus lastensuojelulakiin on tehty vuonna 2007, kun nykyinen voimassa oleva lastensuojelulaki (13.4.2007/417) astui voimaan. Lapsen etua, osallistamista ja itsemääräämisoikeutta korostettiin entisestään ja jo aiemmin voimassa olleita säädöksiä selkiytettiin. Lisäksi yksi merkittävä uudistus oli tahdonvastaisten huostaanottojen päätöksenteon siirtyminen kunnalta hallintotuomioistuimelle. (Mahkonen 2010, 28–29; Heinonen 2016, 244–245; Hakalehto 2016, 28–32; Toivonen 2017, 36–40; Ylikännö 2018, 27–29.)

Aikaisempaa kotimaista tutkimusta käsiteltävästä aiheesta on vähän, kun sosiaalihuollon uudistus on ollut vasta muutaman vuoden voimassa. Lastensuojelutyössä tulisi tehdä näkyväksi ne tilanteet, joissa tutkimustietoa työn soveltamisen tueksi ei ole. Tutkimustiedon avulla esimerkiksi työn kehittäminen mahdollistuu paremmin. Käytännössä esimerkiksi monitieteistä lastensuojelututkimusta ei juurikaan ole. (Pekkarinen ym. 2013, 337–338.) Suvianna Hakalehto (2016, 53) kirjoittaa, että lastensuojelun toimintakäytännöistä ja niiden uudistamisesta on tehty paljon tutkimusta sosiaalityön ja yhteiskuntatieteiden näkökulmasta, mutta oikeudellinen näkökulma on jäänyt vajaaksi. Hakalehdon mukaan tämä jännite kahden eri tieteen näkökulmien välillä vaikuttaa myös lasten oikeuksien toteutumiseen sosiaalihuollon palveluissa. Myös Kati Saastamoisen (2016, 16) mukaan lasten oikeuksien soveltamisessa ei olla vielä valmiita, vaan niitä tulee kehittää koko ajan.

Tarja Heino (1997) on jo vuonna 1997 tutkinut lapsen määrittymistä lastensuojelun asiakkaaksi sosiaalityöntekijän näkökulmasta. Tutkimuksessaan Heino on analysoinut aiheetta tapaustutkimuksena, jonka hän on koonnut neljästä asiakastapauksesta sosiaalityöntekijöiden kertomana ja dokumentoimana. Heinin tutkimuksessa todettiin, että lastensuojeluasiakkuus on monikerroksista ja sosiaalityöntekijän työ erityistä tunnustelutyötä. Tunnustelutyöllä Heino kuvaa sitä, kuinka sosiaalityöntekijä pyrkii erilaisin keinoin selvittämään lapsen etua ja mahdollistamaan erilaisia lapsen etua toteuttavia toiminnan mahdollisuuksia. (mt. 1997.) Tutkielman tulokset kuvaavat hyvin myös tämän hetken arviointityötä, vaikka lainsäädäntö onkin muuttunut.

Lisäksi Heino (2007) on sosiaalityön tutkimuksen kentällä tehnyt tutkimuksen lastensuojelun avohuollon asiakasmääristä ja asiakkuuksiin johtaneista syistä ja seurauksista Pirkanmaan, Kanta-Hämeen ja Satakunnan alueella. Tutkimuksen perusteella lastensuojeluasiakkuuden taustalla oli useimmiten vanhempien jaksamattomuus, vanhemmuuden puute, vanhemman tai lapsen mielenterveys- ja päihdeongelmat sekä perheristiriidat. (mt., 4.) Aiheesta on tehty myös opinnäytetöitä. Esimerkiksi Mirka Mäkipää (2016) on tehnyt pro gradu -tutkielman, joka käsittelee sosiaalihuoltolain uudistusta lastensuojelun sosiaalityöntekijän silmin katsottuna. Tutkielmassa asiaa on tarkasteltu sosiaalityöntekijän asiantuntijuuden ja harkintavallan avulla. Tutkielman keskeisin tulos oli, että erityisesti lakimuutosten tullessa voimaan ammatillisten käytäntöjen kehittämiseen tulisi panostaa entistä enemmän myös organisaatiotasolta. (mt. 2016.) Johanna Hietämäki (2015) on tutkinut lastensuojelun alkuarvioinnin vaikutuksia vanhempien näkökulmasta. Tutkimuksen mukaan asiakaslähtöisyys, vuorovaikutuksellisuus ja voimavarakeskeisyys olivat tärkeimpiä elementtejä alkuarvioinnin vaikutusten saavuttamisessa.

2 Lapsen asiakkuus sosiaalihuollon palveluissa

2.1 Asiakkuuden käsite sosiaalityössä

Asiakas käsitteenä tulee latinankielen sanasta *clientum*, joka tarkoittaa kirjaimellisesti ”henkilöä joka nojaa toisiin”. Suomen kielessä käsitettä käytetään kuvaamaan sekä palveluiden käyttäjää että niiden kuluttajaa. Asiakas voi olla palveluita ostava kuluttaja kaupankäynnissä tai esimerkiksi sosiaalipalveluiden piiriin ajautunut palvelunkäyttäjä. Sosiaalityön asiakkaasta on käytetty 1800-luvulla nimitystä vaivainen. Tämän jälkeen 1900-luvun alkupuolella on käytetty huollettavan käsitettä. (Pohjola 2010, 20–24.) Sosiaalityöntekijän ja asiakkaan käsitteiden käyttö on ollut vakiintunutta Suomessa vasta 1970-luvulta lähtien (Juhila 2012, 19).

Anneli Pohjola (2010, 27) toteaa, että hän käyttää asiakkaasta mieluummin käsitettä palvelun käyttäjä, jotta asiakkaan todellinen asiointi ja sosiaalipalveluiden tarve tulisi paremmin esiin. Samaa termiä on myös käyttänyt esimerkiksi Sarah Banks (2012, 4) kirjoittaessaan sosiaalityön asiakkaista ja asiakkaiden ja työntekijöiden välisestä suhteesta. Banksin mukaan palveluiden käyttäjä kuvaa paremmin sitä, että asiakas voi aktiivisesti osallistua palveluidensa suunnitteluun. Eileen Gambrill (2013, 24) korostaa lisäksi, että asiakas käsitettä tulisi käyttää vasta silloin, kun henkilö on jo sosiaalihuollon palveluiden piirissä. Tätä aikaisemmissa vaiheissa Gambrill ehdottaa käytettäväksi palveluiden hakija-termiä. Tutkielmassani päädyin kuitenkin käyttämään asiakas-käsitettä, kun käsite on sosiaalihuoltolain 3 §:ään kirjattu ja sitä yleisesti suomalaisessa sosiaalityössä käytetään. Palveluiden hakija olisi tämän tutkielman kannalta haastava käsite, kun useimmiten lapsi itse ei ole se, joka palveluita hakee.

Asiakas on vasta viime vuosina noussut enemmän keskiöön sosiaalityön kontekstissa. Sosiaalityön historian aikana asiakasnäkökulma on ollut käytännössä näkymätöntä. Asiakas-käsitteen käyttö antaa erilaisia merkityksiä ihmisten toiminnalle. Sosiaalityössä asiakas saatetaan irrottaa elämäntilanteestaan ja häntä tarkastellaan palveluinstiutution kiinnostuksen kohteena. Asiakas-käsite on erilainen, kun puhutaan esimerkiksi asiakkaasta kuntalaisena tai kansalaisena, kuin jos puhutaan asiakkaasta holhottavana tai

huollettavana. (Pohjola 2010, 19–32.) Tämän ajatuksen pohjalta on erityisen kiinnostavaa tarkastella sosiaalihuoltolain ja lastensuojelulain mukaisten asiakkuuksien määrittelyä ja asiakkuuden saamia merkityksiä sosiaalityön kontekstissa.

Asiakkuus on nykyään aiempaa ajankohtaisempi teema sosiaalityössä, kun se tunnustetaan yhtenä keskeisenä tekijänä sosiaalityön määrittelyssä. Asiakkuutta tarkastellaan ja analysoidaan yhteiskunnallis-poliittisesti ja erilaisissa kohtaamisissa rakentuvana suhteena. (Laitinen & Niskala 2013, 9.) Sosiaalityön pääasiallinen tehtävä on tukea asiakkaita ja ajaa heidän etuja yhteiskunnassa (Laitinen & Pohjola 2010, 13). Asiakkaan aseman parantaminen ja asiakaslähtöisyyden lisääntyminen ovat korostuneet myös suomalaisen sosiaalihuoltoon liittyvän lainsäädännön uudistamistyössä (Kääriäinen 2016, 190). Hallituksen esityksessä uudeksi sosiaalihuoltolaiksi (HE 164/2014) yhdeksi tavoitteeksi asetettiin sosiaalihuollon tehtäväkentän määrittäminen sekä monialaisen yhteistyön vahvistaminen ja edistäminen ja sosiaalihuollon toimintaedellytysten turvaaminen. Tavoite liittyy keskeisesti myös sosiaalihuollon asiakkuuden määrittymiseen, kun lakiuudistuksen tavoitteena oli selkiyttää sosiaalihuollon tehtäväkenttää. Tutkielmallani pyrin etsimään vastauksia siihen, onko tällaista selkiytymistä käytännössä tapahtunut.

Aulikki Kananojan (2017) mukaan sosiaalityöstä puhuttaessa olennaista on se, miten ymmärretään ”sosiaalinen” sanassa sosiaalityö. Sosiaalisella tarkoitetaan ihmisen elämään ja kehitykseen kuuluvia tekijöitä sekä vastuuta muista kanssaeläjistä. Sosiaaliseen kuuluu myös ihmisen käsitys itsestään ja muista hänen ympärillään olevista henkilöistä. Sosiaalisen avulla ihminen hahmottaa ympäröivää maailmaansa. Sosiaalisen käsitteen mukaan sosiaalityö paikantuu kokonaisvaltaisesti ihmisen elämään. Lisäksi sosiaalityön käsite toimii pohjana sosiaalityöntekijän ja asiakkaan käsitteille. (Kananoja 2017, 181–184.) Sosiaalityön tavoitteena on lisätä ihmisten hyvinvointia esimerkiksi ihmissuhdeongelmia ratkaisemalla, tukemalla sosiaalista muutosta sekä edistämällä ihmisten itsenäistä elämänhallintaa (Kananoja 2017, 29).

Merja Laitisen ja Pohjolan (2010) mukaan asiakkuutta sosiaalityössä voidaan lähestyä erilaisissa yhteyksissä erilaisin käsittein. Tärkeää on tiedostaa ja tunnistaa kohtaamisten monimuotoisuus sekä vallan käsite, koska nämä elementit ovat aina läsnä auttamistyössä. Sosiaalityössä valta tarkoittaa esimerkiksi erilaisia interventioita, yksilöiden ja

ryhmien auttamista ja tukemista, päätösten tekoa ja arviointia, tavoitteiden asettamista sekä erilaisten prosessien läpiviemistä yhdessä asiakkaan kanssa. Valta tulee näkyväksi sosiaalityön sisällä, asiakaskohtaamisissa, työntekijöiden kesken sekä suhteessa toisiin ammatteihin tai yhteisöihin. (Laitinen & Pohjola 2010, 8–12.)

Asiakkuuden käsitteen avulla voidaan jäsentää sekä sosiaalityön käytäntöjä, että sosiaalityöntekijän omaa työskentelyä. Sosiaalityössä asiakas on institutionalisoitu, koska asiakas toimii eri organisaatioitasojen rajapinnoilla ja sosiaalihuollon järjestäminen perustuu lainsäädännön lisäksi myös erilaisiin sopimuksiin esimerkiksi kunnan ja palveluntuottajan välillä. (mt., 8–12.) Sosiaalityötä on myös määritelty sosiaalityöntekijöiden ja asiakkaiden kohtaamisten ja niissä syntyvien roolien kautta (Juhila 2012, 11). Tällä hetkellä asiakas toimii palvelujärjestelmän käyttäjänä ulkopuolelta tulevien sääntöjen ja ohjeiden mukaisesti. Tutkielmassani asiakkuuden käsite paikantuu lapsen saamiin sosiaalihuoltopalveluihin ja niihin liittyviin määrittelyihin sosiaalityöntekijän näkökulmasta.

Asiakasnäkökulmasta tehtävässä sosiaalityössä keskiöön nousee myös kysymys itsemääräämisoikeudesta. Itsemääräämisoikeutta korostamalla kunnioitetaan asiakasta oman elämänsä asiantuntijana ja yhteiskunnan jäsenenä. Lisäksi asiakkaan ääni, tasavertainen osallistuminen ja asiakkaan oman asiantuntemuksen käyttö palveluiden kehittämisessä ovat keskiössä. (Pohjola 2010, 47–73.) Sosiaalityöntekijän tulee huolehtia siitä, että asiakkaan palveluprosessi on oikeudenmukainen ja asiakkaan mahdollisuudet osallistua ja vaikuttaa otetaan huomioon (Laitinen & Kempainen 2010, 167). Sosiaalityön asiakas on sosiaalityön ideologian mukaan tiettyine tarpeineen ihmisenä olemassa ilman sosiaalityötäkin ja tämä autonomia tulisi ottaa huomioon myös sosiaalityötä toteutettaessa. Sosiaalityön tehtävä on saada asiakas tarpeineen tasapainoon tuen ja kontrollin samanaikaisen läsnäolon avulla. Tämä tulisi toteuttaa kuitenkin niin, että asiakkaan itsemääräämisen periaatetta ei loukata. (Juhila 2009, 53–55.)

Sosiaalityön uranuurtaja Mary Richmond (1917) painotti sitä, että ihmisille täytyy tehdä jonkinlainen diagnoosi, jotta heitä voidaan auttaa sosiaalityön keinoin. Sosiaalityöntekijä laati kokonaisvaltaisen tilannearvion ihmisen tai ryhmän tilanteesta. Tilannearvioon sosiaalityöntekijä kirjasi myös toimintasuunnitelman auttamista varten. Richmond kutsui tätä prosessia sosiaalisen diagnoosin tekemiseksi. Sosiaalisen diagnoosin tekeminen

voidaan ajatella olleen nykyistä palvelutarpeen arviointia edeltänyt työvaihe sosiaalityössä.

Lainsäädäntötasolla sosiaalihuollon asiakkaan oikeudet on huomioitu ensimmäisen kerran vasta vuosituhatluvun vaihteessa. Laki sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista (22.9.2000/812) säädettiin, jotta asiakkaan oikeuksia voitiin vahvistaa. Hallituksen esityksen (HE 137/1999) mukaan lain tavoitteena on vahvistaa sosiaalihuollon asiakkaan asemaa sekä korostaa asiakkaan itsehallintaa ja itsemääräämisoikeutta. Sosiaalihuoltolain 3 §:n 2. kohdan mukaan sosiaalihuollon asiakas on sosiaalihuoltoa hakeva tai käytävä taikka tahdosta riippumatta sosiaalihuollon kohteena oleva henkilö. Hallituksen esityksen (HE 164/2014) mukaan lapsi on sosiaalihuollon asiakkaana aina, kun sosiaalihuoltoa käyttävässä, hakevassa tai sen kohteena olevassa perheessä on lapsi.

Julkisen sektorin palvelurakenteen muutos vaikuttaa myös sosiaalityön rakenteisiin uudella tavalla. Tarkoitus on, että asiakas siirtyisi sosiaalityön tekemisen keskiöön ja kaikki tekeminen tapahtuisi asiakaslähtöisesti. Asiakaslähtöisyydellä puolestaan korostetaan sitä, että asiakas voi itse osallistua palveluprosessiinsa ja olla aktiivisena toimijana palveluita suunniteltaessa. Toisaalta koko ajan käydään keskustelua siitä, että julkisen sektorin talous ei ole kovin vakaalla pohjalla ja taloudellinen liikkumavara heikkenee koko ajan. Tämä puolestaan aiheuttaa haasteita myös sosiaalityön perustehtävien toteutumiselle, kun tarvittavia investointeja ei välttämättä voida tehdä. (Virtanen 2018, 69.)

2.2 Lapsen asiakkuutta sääntelevä normisto

2.2.1 Kansainväliset sopimukset ja perustuslaki

Länsimaissa oikeusvaltiollinen sääntely muodostaa oikeusjärjestyksen ytimen. Yksilön vapaus ja perusoikeudet korostuvat tässä sääntelymuodossa. Lisäksi oikeusvaltion ominaispiirteitä ovat valtiollinen vallanjako lainsäädännön, lainkäytön sekä hallinnon välillä, julkisen vallan käytön oikeutus laillisuusperiaatteen mukaisesti sekä yksityiskohtaisesti

järjestetty säädösvallan käyttäminen. (Laakso 2012, 223.) Mirjam Araneva (2016, 27) lisää, että valtion ohella merkittävää julkista valtaa käyttävät muun muassa kunnat ja kuntayhtymät sekä niiden palveluksessa olevat virkamiehet. Kaikissa toimissaan myös näiden toimijoiden tulee nojautua oikeusvaltioperiaatteeseen.

Kaarlo Tuori (2000, 317) kirjoittaa, kuinka yhteiskuntatieteilijä on kiinnostunut oikeudellisista käytännöistä sekä oikeusnormien vaikutuksesta yhteiskunnalliseen käyttäytymiseen kausaalisesti. Yhteiskuntatieteilijä suhtautuu Tuorin mukaan oikeustieteeseen ulkopuolisena tarkkailijana, mutta hän ei osallistu oikeudellisiin käytäntöihin erikoistuneisiin tutkimuksiin. Lisäksi Raimo Siltalan (2001, 74) mukaan oikeuden yhteiskuntatieteellisessä tarkastelussa keskeisiä ovat kysymys oikeuden yhteiskunnallisesta vaikuttavuudesta sekä oikeuden toteuttama taloudellinen resurssijako ja kustannustehokkuus. Oikeustiede voi saada oppia yhteiskuntatieteistä esimerkiksi yhteiskuntatieteilijöiden ja yhteiskuntatieteellisen tutkimuksen argumentatiivisten, kriittisten ja reflektoiden kommenttien avulla (Tuori 2007, 32). Sosiaali oikeudellinen tutkimus toimii mielestäni juuri näiden kahden rajapinnalla, kun välillä on haastavaa pysyä tutkimuksessa yhteiskunnallisena tarkkailijana sen sijaan, että tutkisi enemmänkin lakia ja sen merkityksiä.

Sosiaalityötä ja sosiaalipolitiikkaa toteutetaan pääasiassa lainsäädännön ja kansallisten strategioiden avulla. Lainsäädännöllä vaikutetaan valtion ja kuntien vastuuseen, sosiaali- ja terveydenhuoltoon, asuntopolitiikkaan, asiakkaiden oikeuksiin sekä hallinnollisiin menettelyihin ja sosiaalihuollon valvontaan. Hyvinvoinnin edistäminen ja palvelujen tarjoaminen ovat kaksi keskeistä sosiaaliturvan lainsäädännön toteuttamisen osa-alueista. Sosiaalipolitiikka ja sen osana oleva sosiaalihuolto perustuvat väestön elinolojen, tarpeiden ja talouden valtakunnalliseen tarkasteluun ja analyysiin. Tietojen perusteella muodostetaan kansalliset tavoitteet, jotka pyrkivät ohjaamaan sosiaalipolitiikan toteuttajien toimintaa. (Kananoja 2017, 34–43.) Hakalehto (2016, 23) kirjoittaa, kuinka lapsen vanhemmat vastaavat ensisijaisesti lapsen hoivasta ja huolenpidosta. Lisäksi julkinen valta osallistuu huolenpitoon esimerkiksi neuvola- ja päiväkotipalveluilla sekä kouluilla ja tarvittaessa myös sosiaalihuollon palveluilla.

Perustuslain (11.6.1999/731) 22 §:ssä säädetään siitä, että julkisen vallan tulee turvata perus- ja ihmisoikeuksien toteutuminen. Hallituksen esityksessä (HE 309/1993) korostettiin, että julkinen valta voi toteuttaa velvollisuutensa esimerkiksi täsmentävällä ja turvaavalla lainsäädännöllä sekä kohdentamalla taloudellisia voimavarojansa oikein. Lisäksi perustuslain 19 §:ssä säädetään jokaisen henkilön oikeudesta välttämättömään toimeentuloon ja huolenpitoon, mikäli hän ei itse kykene huolehtimaan itsestään eikä hankkimaan ihmisarvoisen elämän edellyttämää turvaa. Saman pykälän 3 momentissa mainitaan, että julkisen vallan on turvattava jokaiselle riittävät sosiaali- ja terveystaloudelliset sekä edistettävä väestön terveyttä sen mukaan, miten laissa tarkemmin säädetään. Lapsia koskee erityisesti 3 momentin kohta siitä, että julkisen vallan on tuettava perheen ja muiden lapsen huolenpidosta vastaavien mahdollisuuksia turvata lapsen yksilöllinen kasvu ja hyvinvointi. Perustuslain 19 §:ä kutsutaan sosiaalisiksi perusoikeuksiksi. Toomas Kotkas (2013, 223) kirjoittaa, kuinka sosiaaliset perusoikeudet eivät ole kuitenkaan saaneet oikeuskäytännössä subjektiivisen oikeuden perustavaa vaikutusta eli yksilölle ei ole myönnetty jotakin sosiaalista etuutta pelkästään kyseisen pykälän nojalla.

Suomi on ratifioinut YK:n lapsen oikeuksien sopimuksen vuonna 1991 (LOS). Lapsen oikeuksien sopimuksen 3 artiklan 1. kohdan mukaan kaikissa lapsia koskevissa julkisen tai yksityisen sosiaalihuollon, hallintoviranomaisten, lainsäädäntöelimien tai tuomioistuinten toiminnassa on ensisijaisesti otettava huomioon lapsen etu. Saman artiklan 2. kohdan mukaan sopimusvaltioiden tulee sitoutua takaamaan lapselle lapsen hyvinvoinnille välttämätön suojelu ja huolenpito siten, että huomioon otetaan lapsen vanhempien, huoltajien tai muiden hänestä oikeudellisessa vastuussa olevien henkilöiden oikeudet ja velvollisuudet. Lisäksi 3 artiklan 3. kohdan mukaan sopimusvaltioiden tulee taata, että laitokset ja palvelut, jotka vastaavat lasten huolenpidosta ja suojelusta, noudattavat toimivaltaisten viranomaisten antamia määräyksiä. Määräykset koskevat erityisesti henkilökunnan määrää ja soveltuvuutta, turvallisuutta, terveyttä sekä henkilökunnan riittävää valvontaa. Suvianna Hakalehto-Wainion (2013, 300) mukaan lapsen oikeuksien sopimuksessa on neljä yleisperiaatetta, joiden tulee aina sisältyä lapsia koskevaan lainsäädäntöön, lainkäyttöön ja viranomaistoimintaan. Nämä periaatteet ovat lapsen oikeus kehitykseen, lapsen edun ensisijaisuus, lapsen oikeus saada omat näkemyksensä huomioon otetuksi sekä lapsen oikeus syrjimättömyyteen.

Lapsen oikeuksien sopimus on kansainvälisoikeudellinen instrumentti, joka sitoo Suomea ja lisäksi se on myös osa kansallista oikeutta Suomessa. Sopimusta pidetään painoarvoltaan merkityksellisenä oikeuslähteenä tuomioistuimissa sellaisissa tilanteissa, joissa kyse on lapsen oikeudellisesta asemasta. (Hakalehto-Wainio 2013, 303.) Sami Mahkonen (2010, 15) kirjoittaa, kuinka lapsen oikeuksien sopimuksessa olevat säännökset ovat kymmenen kertaa tarkemmin kirjattuna kansallisiin säännöksiin Suomessa. Lisäksi Euroopan ihmisoikeussopimuksen (63/1999) 8 artiklan mukaan jokaisella henkilöllä on oikeus nauttia yksityis- ja perhe-elämäänsä ja kotiinsa kohdistuvaa kunnioitusta. Viranomaiset eivät saa puuttua tämän oikeuden käyttämiseen muuta kuin niissä tapauksissa, joissa laki sen sallii ja se on välttämätöntä kansallisen ja yleisen turvallisuuden, epäjärjestyksen tai rikollisuuden estämiseksi tai muiden henkilöiden oikeuksien ja vapauksien turvaamiseksi. Ihmisoikeussopimukset muodostavat Aranevan (2016, 2) mukaan vähimmäistason yksilön oikeuksille kansainvälisesti.

Pauli Rautiainen (2017) esittelee sosiaalisten ihmisoikeuksien käsitteen, jolla tarkoitetaan kaikkia niitä oikeuksia, joilla pyritään turvaamaan inhimillisen elämän vähimmäisehdot sekä kehittämään yhteiskuntaa yhdenvertaisuuden ja sosiaalisen tasa-arvon lähtökohdista. Sosiaalisilla ihmisoikeuksilla pyritään turvaamaan erityisesti yhteiskunnassa heikommassa asemassa olevien, esimerkiksi lasten, oikeuksia. Hakalehto-Wainio (2013,299) lisää, että lapsille kuuluu myös erityisiä sosiaalisia oikeuksia. Näitä on Hakalehto-Wainion mukaan muun muassa oikeus mielenterveyspalveluihin ja sairaanhoitoon sekä oikeus lastensuojeluun, päihdehuoltoon ja muuhun sosiaalityöhön ja sosiaalietuuksiin.

Yksi tärkeimmistä periaatteista lapsesta sosiaalihuollon asiakkaana puhuttaessa on lapsen etu. Lapsen edun käsite on ollut sosiaalityön toiminnassa mukana noin 40 vuoden ajan. Aluksi lapsen edulla on tarkoitettu sitä, että erilaisia toimenpidevaihtoehtoja on mietitty lapsen edun kannalta sekä lapsen tarpeita ja mahdollisuuksia kasvaa pysyvissä ja huolehtivissa olosuhteissa on pyritty vahvistamaan. Tämän ajatuksen jälkeen alettiin korostamaan erityisesti lapsen tarpeiden toteutumista sekä lapsen identiteetin ja suhteiden kehittymisen ensisijaisuutta. Lähellä 2000-lukua lapsen edulle on haettu perusteita psykodynaamisista teorioista, kiintymyssuhdeteoriasta ja vuorovaikutuksellisuudesta. (Pösö 2012, 78.)

Anna Nyrhisen (2016, 72) mukaan lapsen edun määrittelyssä apuna voidaan käyttää apuna perusoikeuksia, lakeja, lakien esitöitä, oikeuskirjallisuutta sekä lasten oikeuksia koskevia sopimuksia. Lapsen oikeuksien komitea on määritellyt lapsen edun kolmen kohdan mukaan. Ensimmäisen mukaan lapsen etu on lapselle kuuluva oikeus, jota tulee soveltaa suoraan. Tällöin lapsen edun toteutumista voidaan vaatia tuomioistuimessa tai muussa hallintoviranomaisessa. Toiseksi lapsen etu nähdään perustavanlaatuisena oikeusperiaatteena, jonka avulla viranomaisten tulee tulkita erilaisia avoimia säännöksiä niin että tarkastelu aloitetaan lapsen oikeuksien sopimuksen sisällöstä ja sen toteutumisesta. Kolmanneksi lapsen etu nähdään menettelysääntönä, jonka mukaan lapsen etua arvioitaessa tulee aina tuoda esiin, miten lapsen etu ensisijaisena ratkaisuperusteena on otettu huomioon. (CRC/C/GC/14/2013.)

2.2.2 Sosiaalihuoltolaki

Marjatta Bardyn ja Heinon (2009, 33) mukaan lasten sosiaali- ja terveydenhuollon palvelut voidaan jakaa kolmeen tasoon ja tätä jakoa voidaan käyttää apuna asiakkuuden arvioinnissa. Ensimmäinen taso on lapsen kasvuolot, jolla tarkoitetaan lapsen terveyttä, hyvinvointia ja elinoloja. Toinen taso on peruspalvelut, joille sijoittuu esimerkiksi neuvolat ja koulut. Kolmas taso on yksilö- ja perhekohtaiset palvelut. Kolmijaon avulla pyritään ehkäisemään ja ratkaisemaan ongelmia varhaisessa vaiheessa ennen kuin syntyy tarve asiakkuudelle sosiaalihuollon palveluissa. (mt., 33.)

Sosiaalihuoltolain 5 §:n mukaan kaikissa lasta koskevissa sosiaalihuollon toimissa tulisi ensisijaisesti ottaa huomioon lapsen etu. Sosiaalihuoltoa toteutettaessa tulisi saman pykälän mukaan miettiä, miten erilaiset ratkaisut ja toimenpidevaihtoehdot parhaiten turvaavat lapsen tasapainoisen kehityksen ja hyvinvoinnin, turvallisen kasvuympäristön ja henkisen sekä ruumiillisen koskemattomuuden. Lisäksi tulisi kiinnittää huomiota siihen, että eri toimenpidevaihtoehdoilla ja ratkaisuilla turvattaisiin parhaiten myös lapsen mahdollisuus saada ymmärtämystä sekä iän ja kehitystason mukainen huolenpito. Eri- laisten ratkaisujen ja toimenpidevaihtoehtojen tulisi turvata myös mahdollisuus itenäistymiseen ja vastuullisuuden kasvamiseen.

Lapsen edun toteutuminen edellyttää sosiaalityöntekijältä osaamista lapsen kohtaamisessa sekä kykyä hyödyntää tarvittaessa moniammatillista osaamista (Lähteinen & Hämeen-Anttila 2017, 74). Araneva (2016, 5) korostaa, että lapsen etu on löydettävissä ainoastaan kokonaisvaltaisesti perheen tilannetta tarkasteltaessa ja otettaessa huomioon lapsen ja perheen muut oikeudet ja intressit. Uuteen sosiaalihuoltolakiin on sisällytetty sellaisia säännöksiä, jotka aiemmin olivat käytössä vain lastensuojelulain nojalla. Sosiaalihuoltolaki ei kuitenkaan ylitä lastensuojelulaissa määriteltyä lapsen etua turvaavaa säännöstä. Lainsäätäjän tarkoituksena on ollut vahvistaa lapsen etua myös matlamman kynnyksen palveluissa sosiaalihuoltolain muutoksen myötä. (Sosiaalihuoltolain soveltamisopas 2017, 20.)

Lain lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta (8.4.1983/361) 1 §:n 1 momentin mukaan lapsen huollon tarkoituksena on turvata lapselle tasapainoinen kehitys ja hyvinvointi lapsen yksilöllisten tarpeiden ja toivomusten mukaisesti. Lisäksi lapselle myönteiset ja läheiset ihmissuhteet tulee turvata. Saman pykälän 2 momentin mukaan lapsen kasvuympäristön on oltava turvallinen ja virikkeitä antava ja lapsesta tulee huolehtia ja häntä tulee valvoa ikätasonsa mukaisesti. Lapselle tulee taata hänen taipumuksia ja toiveita vastaava koulutus. Kolmannen momentin mukaan lasta ei saa kurittaa ruumiillisesti, alistaa tai kohdella muulla tavoin loukkaavasti. Lapsen tulee saada osakseen ymmärtämystä, hellyyttä ja turvaa sekä lapsen itsenäistymistä ja kasvamista vastuullisuuteen täytyy tukea ja edistää. Saastamoisen (2016, 36) mukaan tämä määritelmä toimii yhtenä suuntaviivana, kun mietitään riittävän hyvää vanhemmuutta ja sitä, saako lapsi osakseen tarvitsemaansa huolenpitoa. Samat kriteerit ovat myös lastensuojelulain 4 §:ssä, kun mietitään lapsen etua lastensuojelussa.

Sosiaalityössä asiakkuuksia määritellään alkuarvioinnin perusteella. Alkuarvioinnilla tarkoitetaan lapsen ja hänen perheensä kokonaisvaltaista tilanteen kartoitusta, jonka tavoitteena on selvittää lapsen tarpeet sekä vanhempien kyky vastata niihin. Asiakkaan tilanteesta ja asian kiireellisyydestä riippuen asiakkuuden arviointi voi kestää yhdestä päivästä kolmeen kuukauteen. Alkuarviointi tapahtuu perheen vahvuuksia korostamalla sekä muutosta vaativiin asioihin puuttumalla. (Hietamäki 2015, 49–51.) Sosiaalihuoltolain 13 §:n mukaan lapsella ja hänen perheellään on oikeus saada viipymättä lapsen terveyden ja kehityksen kannalta välttämättömät sosiaalipalvelut. Palveluita tulee järjestää

tarvittavassa laajuudessa ja sellaisina vuorokaudenaikoina, joina niitä tarvitaan. Lisäksi 13 §:n 2 momentin mukaan sosiaalipalveluiden on tuettava vanhempia, huoltajia sekä muita lapsen hoidosta ja kasvatuksesta vastaavia henkilöitä lapsen huolenpidossa ja kasvatuksessa. Tämä säännös tarkoittaa käytännössä sitä, että enää perheeltä ei edellytetä lastensuojeluasiakkuutta erilaisten palveluiden saamiseksi (Lähteinen & Hämeen-Anttila 2017, 78).

Sosiaalihuoltolain 3 §:n mukaan erityistä tukea tarvitseva lapsi on sellainen, jonka kasvuolosuhteet vaarantavat tai eivät turvaa lapsen terveyttä tai kehitystä tai lapsi itse omalla käyttäytymisellään vaarantaa terveyttään ja kehitystään tai hän on erityisen tuen tarpeessa esimerkiksi päihteiden ongelmakäytön, kognitiivisen tai psyykkisen vamman tai sairauden vuoksi. Tällä sosiaalihuoltolain määritelmällä sosiaalihuollon palveluihin on otettu mukaan myös jotkut niistä palveluista, joita lapsi on aiemmin voinut saada ainoastaan lastensuojelulain nojalla. Lastensuojelulaissa erikseen mainittavat palvelut ovat niitä, jotka edellyttävät edelleen lastensuojelun asiakkuutta. (Sosiaalihuoltolain soveltamisopas 2017, 27.) Nyrhinen (2016, 60) kirjoittaa, kuinka asiakkuuden arvioinnin alkaminen tarkoittaa hallintoasian vireille tuloa ja hallintoasia on loppuun käsitelty sitten, kun mahdollinen asiakkuus päätetään, jos tukitoimille ei ole enää tarvetta.

Sosiaalihuollon asiakaslain 6 §:n mukaan sosiaalihuollon järjestämisen on perustuttava viranomaisen tekemään päätökseen. Asiakaslain 4 §:n 1 momentin mukaan asiakkaalla on oikeus saada laadultaan hyvää sosiaalihuoltoa sekä hyvää kohtelua ilman syrjintää. Lisäksi asiakasta tulee kohdella siten, että hänen yksityisyyttään, vakaumustaan ja ihmisarvoaan kunnioitetaan. Sosiaalihuollon asiakaslain 4 §:n 2 momentin mukaan asiakkaan äidinkieli, kulttuuritausta, toivomukset, mielipiteet, yksilölliset tarpeet sekä hänen etunsa tulee ottaa huomioon sosiaalihuoltoa toteutettaessa. Lastensuojelulain ja sosiaalihuoltolain mukaisia palveluita toteutettaessa lapsen kohdalla esiin nousee myös julkisen vallan merkitys sekä sosiaalityöntekijän oma harkintavalta palveluista ja tukitoimista päätettäessä (Laitinen & Pohjola 2010).

Lapsen tai perheen tilanne voi olla perusteluna silloin, kun lapsen hyvinvointiin ja tasapainoiseen kehitykseen liittyviä tuen tarpeita arvioidaan. Lapsen tasapainoisesta kehityksestä ja kasvatuksesta päävastuu kuuluu perheelle, lapsen vanhemmille tai muille

lapsen hullosta lain mukaisesti vastaaville henkilöille. Kasvatuksesta ja huolenpidosta vastaavilla henkilöillä on oikeus saada tukea tehtäväänsä. (Hämeen-Anttila 2017, 204–205.) Sosiaalihuoltolain 4 §:ssä mainitaan, että sosiaalihuoltoa toteutettaessa erityistä huomiota tulee kiinnittää erityistä tukea tarvitsevien asiakkaiden edun toteutumiseen. Lisäksi sosiaalihuoltolain 6 §:n 1 momentin mukaan erityistä huomiota tulee kiinnittää siihen, että lapsia, nuoria ja erityistä tukea tarvitsevia henkilöitä neuvotaan ja ohjataan riittävästi. Erityistä tukea tarvitsevien henkilöiden hyvinvointia tulee seurata ja epäkoh-tia ehkäistä ja poistaa sosiaalihuoltolain 8 §:n mukaisesti. Sosiaalihuoltolain 8 §:n 2 momentin mukaan viranomaisten tulee myös välittää tietoa asiakkaiden kohtaamista sosi-aalisista ongelmista sekä antaa asiantuntija-apua muille viranomaisille erityisesti eri-tyistä tukea tarvitsevien henkilöiden toiveet ja tarpeet huomioiden. Suomalaisessa yh-teiskunnassa palvelut rakentuvat tyypillisesti järjestelmälähtöisesti, jonka vuoksi asiak-kaan näkökulman esiin tuominen ja palveluiden asiakaslähtöinen kehittäminen on osoit-tautunut haasteelliseksi (Nikunlassi 2008, 23–24).

Lapsen asiakkuus sosiaalihuollon palveluissa voi tulla vireille sosiaalihuoltolain 34 ja 35 §:ien mukaisesti 15 vuotta täyttäneen lapsen tai huoltajan tekemällä hakemuksella so-siaalihuoltolain mukaisista palveluista, yhteydenotolla sosiaalihuoltoon tuen tarpeen ar-voimiseksi, ilmoituksella sosiaalihuollon tarpeessa olevasta lapsesta tai siten, että sosi-aalityöntekijä saa muutoin tietää sosiaalipalvelujen tarpeessa mahdollisesti olevasta lapsesta. Sosiaalihuoltolain 36 §:n mukaan sosiaalihuollon tarpeessa olevan henkilön kii-reellinen avuntarve on arvioitava välittömästi. Kiireellisen avun tarpeen arvioinnin tar-koituksena on alkuvaiheen tietojen perusteella vastata henkilön välittömään tuen tar-peeseen (Araneva 2016, 81). Palvelutarpeen arviointi aloitetaan välittömästi, mikäli ar-voinnin tekeminen ei ole ilmeisen tarpeetonta. Sosiaalihuoltolain 36 §:n 3 momentin mukaan palvelutarpeen arvioinnin tekeminen on aloitettava viimeistään seitsemäntenä arkipäivänä siitä, kun sosiaalipalveluihin on otettu yhteyttä palveluiden saamiseksi. Eri-tyistä tukea tarvitsevan lapsen palvelutarpeen arvioinnin on valmistuttava viimeistään kolmen kuukauden kuluessa asian vireille tulosta.

Asiakkaan alkuarviointi toimii asiakkaan ja ammattilaisen välillä rakentuvan vuorovaiku-tuksen perustana, johon suunnitelmallista sosiaalityötä voi sitten myöhemmin toteuttaa (Ojaniemi & Rantajärvi 2010, 219). Palvelutarpeen arviointi sosiaalihuoltolain mukaan

on tehtävä myös silloin, kun arvioidaan lastensuojelun tarvetta ja mahdollisia muita palveluiden tarvetta. Palvelutarpeen arviota ei tehdä erikseen kummastakin, vaan yhteen dokumenttiin voidaan kirjata lastensuojelun tarve samalla kun sosiaalihuoltolain mukaista palvelutarpeen arviota tehdään. (Sosiaalihuoltolain soveltamisopas 2017, 20.) Palvelutarpeen arvioinnin voi jättää tekemättä lastensuojelulain ja sosiaalihuoltolain mukaan, jos sen katsotaan olevan ilmeisen tarpeetonta. Käytännössä tällaisia tilanteita esiintyy esimerkiksi ainoastaan silloin, kun lapsen tilanne on vastikään arvioitu (HE 164/2014). Saastamoisen (2016, 178) mukaan lapsen edun kannalla palvelutarpeen arviointi tulisi aina lähtökohtaisesti tehdä, kun lapsen asia tulee vireille sosiaalihuollossa.

Asiakkuuden arvioinnin tekemisessä on tärkeää kysyä ja selvittää, mikä on oikeaa ja riittävää tietoa. Lisäksi tulisi selvittää, halutaanko tietoa asiakkaasta selvittää asiakkaalta vai asiakkaan kanssa yhdessä. Alkuarviointia tehdessä asiakkaan tilannetta voidaan selvittää erilaisten asiantuntijoiden avulla. Tämä haastaa sosiaalityöntekijää pohtimaan asiakkaan tilannetta koskevan tiedon rakentumisen perusteita. Tiedon etsimisen ja rakentamisen mahdollistava suhde ja sen muodostumiseen panostaminen jo asiakkuuden alkuarvioinnissa on tärkeää asiakas-työntekijäsuhteen ja auttamistyön onnistumisen kannalta. (Ojaniemi & Rantajärvi 2010, 224–226.) Alkuarvioinnissa keskeistä on punnita, riittääkö lapsen olosuhteissa olevan riskitekijän poistamiseen peruspalvelut ja palvelut, jotka tarjotaan sosiaalihuoltolain nojalla vai tarvitaanko lastensuojelulain mukaisia tehokkaampia tukitoimia ja palveluja (Saastamoinen 2016, 171).

Sosiaalihuoltolain 36 §:n 4 momentin mukaan lasten ja nuorten sekä erityistä tukea tarvitsevien henkilöiden itsemääräämisoikeuden kunnioittamiseen on erityisesti kiinnitettävä huomiota. Asiakaslähtöisyys on myös yksi keskeinen periaate sosiaalihuoltolain uudistuksessa (HE 164/2014). Jokainen asiakas tulisi kohdata ihmisarvoisena yksilönä sekä palveluiden tulisi olla asiakkaan tarpeiden mukaisia ja asiakas tulisi ottaa mahdollisimman hyvin työskentelyyn mukaan. Erityisesti lapsella tulee olla mahdollisuus osallistua ja vaikuttaa omiin asioihinsa jo asiakkuuden arviointivaiheessa, koska koko työskentelyn ajan arvioitavana on lapsen etu (Lähteinen & Hämeen-Anttila 2017, 67–74.)

Erityistä tukea tarvitsevien lasten palvelutarpeen arvioinnin tekemisestä vastaavalla sosiaalityöntekijällä tulee olla lain sosiaalihuollon ammattihenkilöistä (26.6.2015/817) 3

§:n mukainen sosiaalityöntekijän kelpoisuus. Joissakin palvelutarpeen arvioinneissa riittää, että arvion tekee sosiaalihuollon ammattihenkilö, mutta erityistä tukea tarvitsevan lapsen kohdalla arvion tekee sosiaalityöntekijä. Mikäli erityistä tukea tarvitsevalla lapsella alkaa asiakkuus sosiaalihuollossa, tulee hänelle sosiaalihuoltolain 42 §:n mukaan nimetä omatyöntekijä, jolla on sosiaalityöntekijän kelpoisuus.

Sosiaalipalvelut ovat julkisia palveluita, joista viime kädessä ovat vastuussa kunnat. Juridinen kokonaisvastuu erilaisten palveluiden ja tukitoimien järjestämisestä on kunnilla ja niiden sosiaalihuoltoa toteuttavilla viranhaltijoilla (Rousu 2007, 20). Sosiaalihuoltolain 8 §:n 1 momentin mukaan kunnallisten viranomaisten on yhteistyössä edistettävä ja seurattava erityistä tukea tarvitsevien henkilöiden hyvinvointia sekä ehkäistävä epäkohtien syntymistä ja poistaa niitä. Saman pykälän 2 momentin mukaan myös erityistä tukea tarvitsevien henkilöiden tarpeisiin ja toivomuksiin on kiinnitettävä erityistä huomiota. Erityistä tukea tarvitsevien henkilöiden lisäksi sosiaalihuoltolain 9 §:n mukaan kunnallisten viranomaisten on yhteistyössä edistettävä ja seurattava lasten ja nuorten hyvinvointia sekä ehkäistävä kasvuolojen epäkohtien syntymistä ja poistaa niitä.

Sosiaalihuoltolain 10 §:n mukaan lasten, lapsiperheiden ja nuorten erityisen tuen tarve tulisi saada selville lapsille, lapsiperheille ja nuorille tarkoitettuja palveluja annettaessa. Palvelujen avulla tukea voidaan antaa myös vanhemmille, huoltajille ja muille lapsen hoidosta ja kasvatuksesta vastaaville henkilöille. Tarvittaessa erityisen tuen tarpeessa oleville lapsille ja nuorille on järjestettävä heidän tarvitsemaansa toimintaa, joka tukee heidän kasvuaan ja kehitystään. Sosiaalihuoltolain 10 §:n 2 momentin mukaan lasten ja nuorten omiin tarpeisiin ja toivomuksiin tulee kiinnittää erityistä huomiota palveluista ja tukitoimista päätettäessä, niitä annettaessa sekä niitä kehitettäessä. Lapsen oikeuksien komitean mukaan valtiolla on positiivinen ja aktiivinen velvollisuus tukea perheitä ja lapsen huollosta ja kasvatuksesta vastaavia henkilöitä sekä opastaa ja kannustaa heitä huolehtimaan hyvin lapsista (Pirjatanniemi 2017, 91).

2.2.3 Lastensuojelulaki

Lastensuojelulain 2 §:n 2 momentin mukaan viranomaisten, jotka toimivat lasten ja perheiden kanssa, tulee tukea vanhempia ja huoltajia heidän kasvatustehtävässään sekä pyrkiä tarjoamaan perheelle tarpeellinen apu riittävän varhain. Lapsi ja perhe tulee ohjata tarvittaessa lastensuojelun piiriin. Asiakkuuden arviointi alkaa yleensä interventiona lapsen tai perheen tilanteeseen silloin, kun tilanteesta on syntynyt huolta perheellä itsellään, heidän läheisillään tai muilla perheen kanssa työskentelevillä viranomaisilla (Hietamäki 2015, 136).

Lastensuojelulain viidennessä luvussa käsitellään lastensuojeluasiakkuuden alkaminen. Lastensuojelulain 25 ja 26 §:ien mukaan vireille tulo voi tapahtua 12 vuotta täyttäneen lapsen tai hänen huoltajansa tekemällä hakemuksella lastensuojelulain mukaisista palveluista ja tukitoimista, yhteydenotolla sosiaalihuoltoon tuen tarpeen arvioimiseksi, lastensuojeluilmoituksella tai siten, että lastensuojelun työntekijä saa muutoin tietää lastensuojelun tarpeesta mahdollisesti olevasta lapsesta. Saastamoisen (2016, 105) mukaan käytännön työssä tulee erottaa, tuleeko asia vireille sosiaalihuolto- vai lastensuojelulain mukaan, koska se määrittää asiaan sovellettavan lain ja säännökset.

Lastensuojelulain 26 §:n 2 momentin mukaan sosiaalityöntekijän tai muun lastensuojelun työntekijän on arvioitava lastensuojeluasian vireille tulon jälkeen välittömästi lapsen mahdollinen kiireellinen lastensuojelun tarve. Lisäksi lastensuojelulain 26 §:n 3 momentin mukaan asiassa on tehtävä sosiaalihuoltolain 36 §:n mukainen palvelutarpeen arviointi, ellei arvioinnin tekeminen ole ilmeisen tarpeetonta. Arvioinnin yhteydessä selvitetään lastensuojelun tukitoimien tarve. Sirkka Rousun (2007) mukaan lastensuojelutehtäviä toteuttavilla organisaatioilla on erityinen velvollisuus ja haaste kyetä tuottamaan sellaista tukea ja apua, jota kukin lapsi erityisesti tarvitsee ja jota hän ei muista tuki- tai palvelupisteistä ole saanut tai voinut saada.

Lastensuojelulain mukaisten palvelujen ja tukitoimien tarpeesta arvion tekee sosiaalityöntekijä lastensuojelulain 26 §:n 4 momentin mukaisesti. Arviossa sosiaalityöntekijä arvioi huoltajien tai muiden lapsen hoidosta ja huolenpidosta vastaavien henkilöiden

mahdollisuuksia huolehtia lapsen kasvatuksesta ja hoidosta. Lisäksi lapsen kasvuolosuhteet tulee arvioida. Tarvittaessa sosiaalityöntekijä voi olla yhteydessä lapselle läheisiin henkilöihin sekä eri yhteistyötahoihin ja asiantuntijoihin arvioinnin tekemiseksi. (LSL; Lähteinen & Hämeen-Anttila 2017, 83–84.) Arviointityöskentelyssä sosiaalityöntekijän ja perheen käsitys lapsen tilanteesta voi muuttua. Tiedon ja ymmärryksen lisääntymisen myötä voidaan perheen tilannetta kartoittaa laajemmin ja tuen tarvetta arvioida kokonaisvaltaisesti. (Hietamäki 2015, 135.)

Lastensuojeluasiakkuus alkaa lastensuojelulain 27 §:n mukaan, kun palvelutarpeen arvioinnin perusteella sosiaalityöntekijä toteaa, että kaksi kolmesta asiakkuuden kriteeristä täyttyy. Asiakkuus alkaa, jos lapsen kasvuolosuhteet eivät turvaa lapsen terveyttä tai kehitystä tai vaarantaa sen taikka lapsi omalla käyttäytymisellään vaarantaa terveyttään ja kehitystään ja lisäksi lapsi tarvitsee lastensuojelulain mukaisia tukitoimia ja palveluja. Lastensuojeluasiakkuus alkaa silloinkin, kun lastensuojeluasian vireille tulon johdosta ryhdytään kiireellisiin toimiin lapsen terveyden ja kehityksen turvaamiseksi tai kun lapselle tai hänen perheelleen annetaan lastensuojelulain mukaisia palveluja tai muita tukitoimia jo ennen palvelutarpeen arvioinnin valmistumista.

Lastensuojelutarpeen toteamisen jälkeen lastensuojelulain 34 §:n 1 momentin mukaan avohuollon tukitoimiin on ryhdyttävä viipymättä. Tukitoimilla on tarkoitus edistää ja tukea lapsen myönteistä kehitystä ja vahvistaa lapsen vanhempien, huoltajien tai muiden lapsen hoidosta vastaavien henkilöiden kasvatuskykyä- ja mahdollisuuksia. Aikaisemmin esimerkiksi perhetyötä on annettu ainoastaan lastensuojelulain mukaan. Uuden sosiaalihuoltolain mukaan perhetyötä voidaan antaa sosiaalihuoltolain mukaan ja tehostettua perhetyötä lastensuojelulain mukaan. Tällä on pyritty siihen, että palveluiden oikea-aikaisuus ja saatavuus paranisi sekä haastavampien ongelmien syntymistä voitaisiin ehkäistä entistä varhaisemmassa vaiheessa. (HE 164/2014; Pölkki 2016, 265.)

Lastensuojelulain mukaan kiireellisen sijoituksen myötä lastensuojeluasiakkuus voi myös alkaa heti. Lastensuojelulain 38 §:n mukaan kiireellisellä sijoituksella tarkoitetaan sijoitusta, joka tehdään 30 päiväksi sen vuoksi, että lapsi on välittömässä vaarassa. Kiireellinen sijoitus on joissakin tapauksissa tahdonvastainen toimenpide, joka perustuu

kuitenkin aina sosiaalityöntekijän tekemään tilannearvioon. Sosiaalityöntekijän työsään käyttämän vallan tulee olla harkittua, hyvin perusteltua, lakiin perustuvaa ja perusoikeuksia kunnioittavaa (Heinonen 2016, 244).

Hanna Heinonen ja Päivi Sinko (2009) kirjoittavat kuinka lastensuojelutyö on muuttunut 2000-luvulla. Lastensuojelutyöhön on tullut uusia vaatimuksia ja haasteita, kun lapsen osallisuutta on pyritty vahvistamaan entisestään. Näkemys lapsesta lastensuojelun ensisijaisena asiakkaana ja lasten kohtaaminen asettavat uudenlaista näkökulmaa myös lastensuojelun työntekijän työhön. (mt., 123.) Sosiaalihuoltolain uudistuksen myötä useat kunnat ovat organisoineet uudelleen palvelujen järjestämistä. Aiemmin suurin osa perheille järjestetyistä palveluista on yleensä tullut lastensuojelun kautta mutta uudistuksen myötä on pyritty siihen, että palveluiden ja tuen hakemisen kynnys madaltuisi, kun se ei enää vaadi automaattisesti lastensuojeluasiakkuutta. Lastensuojelun roolia entistä enemmän erityisosaamista vaativana erityispalveluna on pyritty vahvistamaan. Lisäksi systeemisyttä työskentelyssä on pyritty korostamaan moniammatillisten työryhmien ja elämänkaarimallin avulla. (Lähteinen & Hämeen-Anttila 2017, 65.)

Sosiaalihuoltolaista ja lastensuojelulaista puhuttaessa keskiössä on yleislain ja erityislain välinen ero (HE 164/2014). Oikeusjärjestyksen normihierarkian mukaisesti silloin, kun samantasoinen yleislaki ja erityislaki sääntelevät molemmat samaa toimintaa, sovelletaan asiaa normeeraavaa erityislakia. Tämä *lex specialis* -periaate ei kuitenkaan päde sellaisissa tilanteissa, joissa kyse on sosiaalihuoltolain suhteesta erityisryhmiä koskevien lakien säännöksiin. Erityisryhmiä koskevissa tilanteissa ensisijaisesti tulisi soveltaa yleistä sosiaalipalveluiden järjestämistä koskevaa lakia ja vasta tämän osoittauduttua riittämättömäksi tai epätarkoituksenmukaiseksi, sovelletaan erityislakia. (Lähteinen & Hämeen-Anttila 2017, 68.) Tämän mukaisesti tulisi tehdä tulkintoja myös esimerkiksi silloin, kun pohditaan lapsen asiakkuutta sosiaalihuoltolain tai lastensuojelulain mukaisissa palveluissa.

2.3 Sosiaalityöntekijä lain rajapintoja tulkitsemassa

Laitisen ja Pohjolan (2010, 8) mukaan sosiaalihuollon asiakkuuden analysoiminen vaatii tarkastelemaan eri tavoin sekä toimintaa sosiaalityön kentän sisällä että laajemmin myös yhteiskunnallis-poliittista toimintaa erilaisine sidoksineen. Sosiaalityössä tapauskohtainen asiakasprosessien ja erilaisten ilmiöiden analysointi vaatii työntekijältä eroja kunnioittavan sensitiivisen etiikan tunnistamista ja käyttämistä (Laitinen & Kempainen 2010,173). Asiakkaan ja työntekijän suhteessa näkyvät yhteiskunnalliset rakenteet, erilaiset hallinnan käytännöt sekä vallitseva politiikka (Metteri 2012, 17).

Kirsi Juhilan (2012) mukaan sosiaalityöntekijän ja asiakkaan välinen suhde voi muodostua neljällä eri tavalla. Näitä suhteen muotoja ovat liittämisen- ja kontrollisuhde, kumppanuussuhde, huolenpitosuhde sekä vuorovaikutuksessa rakentuva suhde. Suhteen muodot ovat erilaisia siitä riippuen, millaisissa tilanteissa asiakkuus syntyy tai palveluntarve lisääntyy. (mt. 2012.) Suhteen muodot kulkevat osittain rinnakkain ja mahdollisesti myös päällekkäin sosiaalihuoltolain ja lastensuojelulain mukaisissa asiakkuuksissa. Sosiaalityöntekijän ja asiakkaan välille muodostuvalla suhteella on keskeinen merkitys sosiaalityön tavoitteiden saavuttamisessa. Hyvä yhteistyösuhde on avain rehelliseen vuorovaikutukseen ja avoimuuteen sekä toimii muutostyössä tärkeänä tukena. (Kananoja 2017, 185.)

Sosiaalityöntekijän tulee tunnistaa työssään sosiaalityön arvot, moraalit ja eettiset periaatteet ja toimia niiden perusteella kulloinkin tilanteeseen sopivalla tavalla. Esimerkiksi lastensuojelutyössä ristiriidassa keskenään voivat olla vanhempien intressit ja lapsen etu. (Heino ym. 2005, 281; Ojaniemi & Rantajarvi 2010, 231; Kananoja 2017, 174–180.) Tilanteeseen tarjolla oleviin ratkaisuihin liittyy useimmiten sekä etuja että haittoja. Sosiaalityöntekijän tehtävänä on punnita niukan ja mahdollisesti puuttuvan tutkimustiedon valossa eri toimenpidevaihtoehtojen vaikutuksia lapsen etuun ja lapsen kasvuun ja kehitykseen tulevaisuudessa. Toisaalta sosiaalityöntekijän tulee olla myös ammattitaidoltaan kykeneväinen tunnistamaan varhaisen puuttumisen kannalta oikeanlaiset toimintatavat. Lastensuojeluasiakkuuksille ei välttämättä ole tarvetta silloin, kun perheen haastava elämäntilanne tunnistetaan riittävän ajoissa ja sitä voidaan tukea sosiaalihuol-

talain mukaisin tukitoimin. Riittämättömät resurssit tai organisaation toimintatavat koetaan usein eettisesti oikealla toimintatavalla toimimisen esteeksi. (Kananoja 2017, 174–192.)

Sosiaalityön konstruktionistinen paradigma kiinnittää huomiota sosiaalityössä käytettävän tiedon sosiaaliseen rakentumiseen eli esimerkiksi siihen, miten sosiaalityöntekijät tekevät asiakkaan tilanteita koskevia havaintoja ja tulkintoja (Pekkarinen & Tapola-Haapala 2009, 190). Asiakkaan asiakkuuden määrittelyssä keskeistä on, että sosiaalityöntekijä tuntee asiakkaan, kykenee kohtaamaan hänet ihmisenä eikä pelkkänä avuntarvitsijana sekä tiedostaa asiakkaan elämäntilanteen kokonaisuuden (Pohjola 2010, 31). Sosiaalityöntekijän tavoitteena asiakkuuden arvioinnin tekemisessä on ymmärtää asiakkaan voimavaroja, tarpeita ja ongelmia kokonaisvaltaisesti asiakkaan tilanteen kartoittamiseksi sekä parhaiden mahdollisten tukitoimien järjestämiseksi (Hietamäki 2015, 45).

Hietamäen (2015, 51–52) mukaan asiakkuuden arviointia voidaan lähestyä kolmen erilaisen määrittelytavan avulla. Aluksi keskeistä on, pitääkö asiakkuuden arviointia interventiona perheen tilanteeseen vai ei. Joidenkin määritelmien mukaan arviointi itsessään ei vielä ole interventio, vaan se on asiakasprosessin alkuvaihe. Arviointia voidaan tarkastella tietyssä vaiheessa tapahtuvana tai sitten jatkuvana prosessina. Lisäksi asiakkuuden arviointia voidaan määrittellä sen avulla, kuinka paljon asiakas on mukana ja osallisena työskentelyssä. Analysoimisen vaiheiden ja tiedon keräämisen kautta voidaan myös määrittellä arviointia. Tavoitteiden määrittely ja niiden toteutumisen arvioiminen ovat lisäksi keskeinen osa arviointiprosessia.

Asiakkaan asiakkuuden arviointi perustuu luotettavaan, systemaattiseen ja empiiriseen aineistoon perustuvaan asiakkaan toiminnan tai intervention vaikuttavuuden arviointiin. Arviointi tehdään sillä perusteella, edistääkö interventio positiivista muutosta asiakkaan elämässä vai ei. (Paasio 2003, 8.) Arviointi on aina kontekstisidonnaista. Sosiaalityöntekijä tekee arviointia ottaen huomioon ajalliset, paikalliset ja sosiaaliset tekijät, jotka vaikuttavat asiakkaiden elämään ja niihin palveluihin, joita arvioinnissa tarkastellaan. (Saurama ym. 2007, 43–44.) Ilmari Rostila ja Jukka Vinnurva (2013, 205) kirjoitta-

vat, kuinka asiakkaan tulisi saada tilanteestaan pelkkää kuvailua laajempi selvitys ja eritely, jossa arvioinnissa yksilöllistynyt subjekti ajatellaan suhteessa yleiseen tai yleisiin normeihin.

Arvioinnissa tarvitaan sosiaalityöntekijän käytännön viisautta, eettistä tietoutta sekä suhteellisuudentajua (Metteri 2012, 214). Lisäksi yksi tärkeimmistä tekijöistä on myös lain tunteminen ja tieto sen soveltamisesta käytännössä, jotta asiakkaille voidaan taata paras mahdollinen tuki (Healy 2014, 46). Asiakaskohtamisessa ja asiakkuuden arvioinnissa asiakkaat arvostavat kuuntelemista, ymmärtämistä, vuorovaikutustaitoja sekä ennen kaikkea asiakkaan arvokasta kohtaamista. On tärkeää, että työntekijä kuuntelee asiakkaita, eikä keskustele kuulustellen tai painostaen tai käyttäydy muuten välinpitämättömästi. (Hietämäki 2015, 79.) Perheiden kanssa työskentelevillä sosiaalityöntekijöillä tulisi olla tietoa ihmissuhteisiin ja vuorovaikutussuhteisiin liittyvien tekijöiden lisäksi erityisesti lainsäädännöstä, demokratiasta, yhteiskunnan sosiaalisista rakenteista sekä erilaisista prosesseista (Juliusdottir 2009, 93).

Lastensuojelulain uudistuksessa on korostettu lapsen osallisuutta ja aktiivista toimijuutta erityisesti lastensuojelutarpeen selvityksen osalta. Sosiaalityöntekijän tulisi tavata lapsi henkilökohtaisesti riittävän usein myös alkuarvioinnin teon yhteydessä, jotta lapsen ja perheen tilanteesta saataisiin lapsen näkökulmasta mahdollisimman kattava kuva ja lapsen oikeus tulla kuulluksi ja nähdyksi toteutuu. (Räty 2010, 157-160; Hietämäki 2015, 66.) Asiakkaan ja hänen perheensä informointi ja asiakkuuden alkamisen tai sen jatkumisen perusteet tulisi kertoa mahdollisimman selkeästi työskentelyprosessin eri vaiheissa (Hietämäki 2015, 81). Työn tavoitteet ja asiakkuuden jatkuvuuden arviointi tulisi määritellä yhdessä asiakkaan kanssa aina kun se on mahdollista (Heinonen & Sinko 2009, 125). Pohjolan (2010, 34) mukaan asiakas ja asiakkuus voidaan määrittää myös asiakkaan arvioidun asiakkuuden tarpeen ennustuksen mukaan.

Asiakkuuden alkuarviointi voi parhaimmillaan johtaa isoihin myönteisiin muutoksiin perheen tilanteessa. Alkuarviointia tehtäessä hyvän asiakassuhteen avulla voidaan edistää muutoksia perheen ajattelu- ja toimintatavoissa sekä vahvistaa perheen jäsenten itsetuntoa ja keskinäisiä suhteita. (Hietämäki 2015, 87.) Joskus esimerkiksi lastensuojelussa lastensuojelutarpeen selvityksen interventiivinen luonne voi olla jopa riittävä väliintulo

ongelmalliseksi muodostuneeseen tilanteeseen (Ojaniemi & Rantajärvi 2010, 219; Hietamäki 2015, 51).

Erja Saurama ym. (2007,44) kirjoittavat, kuinka sosiaalityöntekijä voi käyttää työssään apuna arvioivaa työotetta. Arvioivalla työotteella tarkoitetaan sosiaalityöntekijän tekemää tiedonkeruuta asiakkaan tilanteesta, joka perustuu systemaattisuuteen. Tiedon systemaattista keruuta voidaan hyödyntää silloin, kun erilaiset arviointikriteerit ovat ennalta määrättyjä. Arvioivan työotteen avulla sosiaalityöntekijä pyrkii ensisijaisesti kehittämään omaan työtään ja omaa kykyään tehdä systemaattisia ja samankaltaisia arvioita. (mt. 2007.) Sosiaalityöntekijän oma ammatillinen harkinta ja arviointi ovat usein pohjana erilaisille julkisen vallan tukitoimille ja asiakkaiden kontrollitoimenpiteille (Metteri 2012, 40). Suunnitelmallisuutta lastensuojelun sosiaalityössä voi toteuttaa parhaiten silloin, kun asiakkuuden arviointivaiheessa on tehty suunnitelmallista työskentelyä (Ojaniemi & Rantajärvi 2010, 237).

2.4 Arvot ja etiikka asiakkuuden arvioinnissa

Sosiaalityön arvot ja etiikka ovat keskeinen osa asiakkuuden arviointia. Arvot ja etiikka näyttäytyvät ammattilaisten toimintatavoissa asiakkaiden ja eri verkostojen kanssa. Lisäksi julkisen vallan verovaroin järjestämässä sosiaalihuollon rahoituksessa ja toimintaperiaatteissa näyttäytyy sosiaalityön eettisiä periaatteita. (Kananoja 2017, 36.) Sosiaalityössä etiikka näyttäytyy sekä arkisissa kysymyksissä että päätöksenteossa. Tiedon kyseenalaistaminen ja jatkuva arviointi on yksi sosiaalityön eettisistä kulmakivistä. (Juhila 2009, 63.) Juhilan (2009, 63) mukaan eettisesti kestävä sosiaalityötä toteuttava ohjelma on mahdoton rakentaa pysyvästi. Etiikka ja moraaliset kysymykset ovat kietoutuneet lasten, vanhempien ja työntekijöiden välisissä kohtaamisissa. Kohtaamisissa läsnä on varovaisuutta, rohkeutta, eläytymistä, vahvoja tunteita, sitoutumista tai sitoutumattomuutta. (Laakso 2012, 40.)

Sosiaalityön asiakkaan kohtaaminen vaatii Laitisen ja Tarja Kempvaisen (2010, 138) mukaan laaja-alaista arvo-osaamista sosiaalityöntekijältä. On tärkeää tunnistaa sosiaalityön palveluprosessissa erilaiset yhteiskunnalliset, kulttuuriset, taloudelliset sekä poliittis-

hallinnolliset tekijät, jotka vaikuttavat koko työskentelyyn sosiaalityön kentällä. Sosiaalityöntekijän omien lähtöolettamusten tunnistaminen sekä työskentelyn kriittinen arviointi eli reflektointi ovat olennainen osa sosiaalityön hyvää ammatillista käytäntöä. Sosiaalityöntekijä tasapainottelee työssään ja toimenpiteissään tuen ja kontrollin rajamailla. Kontrolli on asiakkaan kannalta hyvää silloin, kun sillä tuetaan ja vahvistetaan asiakkaan omaa kykyä kantaa ja ottaa vastuuta omasta toiminnastaan. (Kananoja 2017, 186–187.) Yksi keskeisimpiä länsimaisen yhteiskunnan eettisiä periaatteita on ajatus siitä, että ihmiset tavoittelevat toimintaa, joka ylittää ihmisten oman itsekkyyden ja on toisten hyväksi (Niiranen ym. 2010).

Sosiaalityössä tavoitteena tulisi olla, että asiakkaan tilanteeseen puututaan mahdollisimman vähän ja asiakkaisiin suhtaudutaan eettisesti neutraalisti (Niemi 2013, 32). Asiakastapaamisissa sosiaalityöntekijä kohtaa ihmisten konkreettiset elämäntilanteet ja nopeasti on tehtävä analyysi niihin liittyvistä puutteista, riskeistä ja ongelmista. Samaan aikaan sosiaalityöntekijän tulee arvioida ja analysoida kriittisesti myös omia toimintatapojaan, arvojaan ja käsityksiään, jotka voivat vaikuttaa tapauksen käsittelyyn. (Laitinen & Kemppainen 2010, 139.) Sosiaalityöntekijän tulisi pohtia, ajatteleeko hän asiakasta ongelmankantajana, marginaalilla merkittynä tai viimesijaisesti autettavana työn kohteena vai sittenkin oman elämänsä asiantuntijana, arvokkaana kansalaisena ja tärkeänä auttamissuhteen kumppanina? (Laitinen & Pohjola 2010, 313).

Sosiaalityöntekijä toteuttaa työssään poliittisten päättäjien luomaa lainsäädäntöä, mutta hänellä on sitä toteuttaessaan mahdollisuus tulkita lainsäädäntöä myönteisesti asiakkaan kannalta (Metteri 2012, 225). Hannele Forsbergin ja Leena Autonen-Vaaranien (2012) mukaan moraalisisella järkeilyllä tarkoitetaan arjessa kohdattavia arvoristiriitoja ja niiden ratkaisemista. Tällaisia ristiriitoja esiintyy kirjoittajien mukaan paljon myös esimerkiksi asiakkuuden arviointityössä, kun ihmisten arkielämää ja siihen mahdollisesti liittyviä ristiriitoja arvioidaan.

Puutteelliseksi jäänyt alkuarviointi voi johtaa asiakkuuden määrittelyyn sosiaalityöntekijän olettamuksen perusteella. Tämän vuoksi palveluita voidaan kokeilla perheelle satumanvaraisesti ilman todellista tietoa perheen tilanteesta sekä lapsen ja vanhempien

tarpeista ja kyvyistä vastata niihin. (Ojaniemi & Rantajärvi 2010, 244.) Toisaalta sosiaalityöntekijällä on työssään rationaalisen perustelemisen velvoite. Hänen on pyrittävä mahdollisimman totuudenmukaiseen käsitykseen asiakastilanteesta ja perusteltava kaikki siihen liittyvät ratkaisut. (Pekkarinen & Tapola-Haapala 2009, 192.) Pirjo Pölkki (2016, 270) kirjoittaa siitä, kuinka sosiaalityöntekijän ja asiakkaan työskentelyn lähtökohtana on subjektiivinen huolen kokemus. Lapsen tilanteesta keskusteltaessa ei hänen mukaansa tulisi puhua pelkästään lapsen tai vanhempien ongelmista tai yrittää ratkoa niitä, vaan vanhempia tulisi pyytää yhteistyöhön huolta aiheuttaneen tilanteen, asian tai käytännön poistamiseksi. Ongelmalähtöisen puheen sijasta Pölkin mukaan tulisi korostaa puhetta huolesta ja käydä siitä avointa dialogia eri osapuolten kesken.

Sosiaalityössä tulisi muistaa ammatillisen toiminnan keskeisenä periaatteena oleva luovuttamaton ihmisarvo, joka ei ole ihmisen elämästä ja siihen liittyvistä valinnoista riippuvainen. Lisäksi sosiaalinen oikeudenmukaisuus on toinen tärkeä sosiaalityön periaate, jolla pyritään vaikuttamaan muun muassa sosiaaliturvan tasapuoliseen jakautumiseen, yhteiskunnan rakenteisiin ja syrjinnän ehkäisyyn. (Metteri 2012, 41.) Sosiaalityön työskentelyssä tavoitteena on asiakkaan ihmisarvon kunnioittaminen niin, että hänelle tulee kokemus kuulluksi tulemisesta sekä mahdollisuudesta osallistua omien asioidensa ja oman tilanteensa käsittelyyn. Moraaliset ristiriidat työskentelyssä näkyvät esimerkiksi niin, että sosiaalityöntekijän on vaikea hahmottaa ja tietää, mikä olisi kussakin tilanteessa oikea tapa toimia. Lastensuojelutyössä tämä ristiriita korostuu erityisesti silloin, kun lapsen etu ja vanhempien intressit ovat ristiriidassa keskenään. (Kananoja 2017, 175–176.)

Ihmisillä on oikeus valtaan ja oikeus määrätä itse itsestään (Laitinen & Pohjola 2010, 314). Sosiaalihuoltoa toteutettaessa sosiaalityöntekijän tulisi tulkita yhteiskunnan normeja asiakkaan hyväksi ja pyrkiä täydentämään asiakkaan tarpeita järjestelmän mahdollistaman tuen avulla (Metteri 2012, 40). Bob Lonne ym. (2009, 124-130) kirjoittavat lastensuojelutyön kolmesta käsitteellisestä elementistä, joihin heidän mielestään tiivistyy lastensuojelun keskeiset eettiset kysymykset. Eriarvoiset valtasuhteet, kilpailevat eettiset periaatteet ja monimutkaiset asianosaisten vastuut ovat heidän mielestään keskiössä eettisiä haasteita pohdittaessa.

Hedy Cleaverin ja Steve Walkerin (2004, 80) tutkimuksen mukaan interventio ja työskentely asiakkaan kanssa ovat sitä onnistuneempia, mitä parempi suhde asiakkaan ja sosiaalityöntekijän välillä on. Sosiaalityö ja muutokset asiakkaiden tilanteissa rakentuvat ihmisten välisen luottamuksellisen yhteistyön sekä keskinäisen sopimuksellisuuden avulla (Laitinen & Pohjola 2010, 319; Metteri 2012, 229). Sosiaalityöntekijä tietää ja tuntee toiminta-alueensa asiakkaiden toimintaympäristöihin ja tilanteisiin liittyvät erityispiirteet. Sosiaalityöntekijällä on myös useimmiten paras tietämys oman organisaationsa tehtäviin liittyvistä asioista, jolloin sosiaalityöntekijän vertikaalista asiantuntijuutta voidaan käyttää parhaiten hyväksi asiakkaan kokonaistilanteen kartoittamiseksi. (Metteri 2012, 39.) Vanhemmalle on tärkeää, että hän kokee tulevansa ymmärretyksi ja hänellä tulee kokemus siitä, että sosiaalityöntekijällä ja hänellä on yhteinen näkemys perheen tilanteesta (Hietämäki 2015, 85). Asiakastyössä kumppanuuteen pyrkimällä ja dialogista työmenetelmää apuna käyttämällä voidaan vastustaa sellaista vallankäyttöä, jossa sosiaalityöntekijät ainoastaan yksipuolisesti sanelevat asiakkaiden ongelmat ja ratkaisut niihin (Niemi 2013, 53).

Marie Connolly (2007) kiteyttää, että sosiaalityön tulisi nojata neljään arvoperustaan, jota työssä toteutetaan. Nämä ovat diskriminaation eli syrjinnän välttäminen, demokratia, ihmisoikeuksien kunnioittaminen sekä palvelun käyttäjän itsemääräämisoikeus ja osallisuus. Heino (2009, 100) nostaa esiin sen, että lasten kanssa tehtävässä sosiaalityössä ja erityisesti lastensuojelun sosiaalityössä käydään jatkuvaa neuvottelua lapsen suojelemisen ja perheen tukemisen jännitteen kanssa. Sosiaalihuollon ammattihenkilölain 4 §:n 1 momentin mukaan sosiaalihuollon ammattihenkilön ammatillisen toiminnan tavoitteena on yhdenvertaisuuden, osallisuuden ja sosiaalisen toimintakyvyn edistäminen sekä hyvinvoinnin lisääminen ja syrjäytymisen ehkäiseminen. Näitä laissa mainittuja sosiaalityöntekijän eettisiä perusperiaatteita voidaan pitää myös asiakkuuden arviointityön keskeisinä eettisinä periaatteina.

2.5 Lapsen kohtaaminen asiakkuuden arvioinnissa

Lasten kohtaaminen on keskeinen asia asiakkuuden arvioinnissa. Kohtaaminen vaatii sosiaalityöntekijältä ammattitaitoa ja erityistä herkkyyttä, jotta lapsen etu ja hänen oma näkemys asioista tulee mahdollisimman kattavasti selvitettyä (Ojaniemi & Rantajärvi 2010, 235; Rätty 2010, 157-160; Hietamäki 2015, 66). Hietamäki (2015, 83) korostaa, että lasten tapaamisesta arviointityöskentelyn eri vaiheissa on olemassa vain vähän tietoa ja tutkimusta.

Sosiaalityöntekijän käyttämät työskentelytavat vaikuttavat arvioinnin tekemiseen. Joissakin tapauksissa sosiaalityöntekijä voi esimerkiksi vähentää vanhempien kokemaa pelkoa ja ahdistusta sosiaalihuollon asiakkuuden arvioimiseen ja perheen tilanteeseen puuttumiseen liittyen selittämällä ja käymällä läpi tilannetta asiakaslähtöisesti. (Hietamäki 2015, 78.) Asiakkuuden arviointivaiheessa asiakkaan avoin kuunteleminen on tärkeää, jotta sosiaalityöntekijä voi rakentaa työskentelysuhdetta yhdessä asiakkaan kanssa sekä reflektoida asiakkaan tilannetta (Pölkki 2016, 269). Tarja Pösö (2012, 76) kirjoittaa, kuinka lapsen etua puntaroidaan yksittäisten ihmisten erilaisissa elämäntilanteissa. Äidin ja/tai isän toiveet, taloudelliset näkökohdat tai hallinnon sujuvuus eivät voi ylittää lapsen edun periaatetta.

Yksi sosiaalityöntekijän tärkeimpiä ominaisuuksia on tunneälykyys. Tunneälykäs sosiaalityöntekijä osaa toimia erilaisissa asiakastilanteissa niin, että asiakkaalle tulee tunne, että työntekijä on aidosti läsnä ja kuuntelee asiakkaan toivomuksia ja tarpeita. Tunneälykäs sosiaalityöntekijä tulee hyvin toimeen asiakkaiden kanssa, tuntee sosiaalityön teorian ja niiden käytön apuna työskentelyssä sekä osaa tehdä päätöksiä ja toimia yhteistyössä muiden kanssa. (Payne 2014, 78–79.) Tunneälykyys haastaa sosiaalityöntekijöitä erityisesti lasten kanssa työskenneltäessä, kun lapsen etua täytyy jatkuvasti arvioida. Malcolm Payne (2014, 79) korostaa lisäksi, että sosiaalityössä olisi tärkeää, että työntekijöillä on mahdollisuus työssään reflektoida ajatuksia ja kokemuksia muiden työntekijöiden kanssa sekä etsiä tietoa teoriapohjalta. Työntekijöillä tulisi myös olla mahdollisuus pohtia yhdessä kriittisesti erilaisia asiakastilanteita ja niihin liittyviä ratkaisuja.

Lastensuojelussa haasteena on tasapainotella lapsen oikeuksien ja tarpeiden sekä vanhempain oikeuksien ja velvollisuuksien välillä (Ojaniemi & Rantajärvi 2010, 243). Lapsikeskeisyyttä sosiaalityössä tuodaan enemmän esiin silloin, kun sosiaalityöntekijä kohtaa asiakkaan ja kuuntelee ensisijaisesti hänen omia kokemuksiaan ja näkemyksiään elämästään ja tilanteestaan. Lasten kanssa käytetyn kielen tulee olla sellaista, että lapsi ymmärtää sen. Lapsen tapaamisen tarkoitus on ensisijaisesti kohdata lapsi ja vasta toissijaisesti tuottaa tietoa lapsesta sosiaalihuollon asiakkuuden arviota varten. (Tulensalo & Muukkonen 2005, 306–312.) Arviointia tehtäessä sosiaalityöntekijän tulisi tiedostaa myös se, että hänen oma toimintansa, ennakkokäsityksensä tai hänen käyttämänsä kysymykset voivat vaikuttaa arviointitilanteessa saatavaan tietoon (Hyvärinen & Pösö 2018, 10).

Sosiaalihuoltolain 32 §:n mukaan lapsen ja nuorten toiveisiin ja mielipiteisiin on kiinnitettävä erityistä huomiota sosiaalihuoltoa toteutettaessa. Lapselle tulee turvata hänen ikä- ja kehitystasoaan vastaavalla tavalla mahdollisuus esittää toiveensa ja mielipiteensä sekä saada tietoa häntä itseään koskevassa asiassa. Mielipiteen selvittämisestä ei saa aiheutua tarpeettomasti haittaa lapselle tai lapsen ja muille hänelle läheisten ihmisten välisiin suhteisiin. Lisäksi mielipiteen selvittämisen yhteydessä ei tule antaa lapselle sellaisia tietoja, jotka vaarantaisivat hänen kehitystään tai olisivat muutoin vastoin lapsen erittäin tärkeää yksityistä etua. Sauli Hyvärinen ja Pösö (2018, 10) kirjoittavat, kuinka sosiaalityöntekijän tehtävänä on rakentaa sosiaalihuollossa kohdattavalle lapselle tai nuorelle vuorovaikutustilanne, jossa otetaan huomioon lapsen ikä, käsiteltävän aiheen luonne sekä yksilölliset vuorovaikutustaidot.

Lapsen oikeuksien sopimuksen 2 artiklan mukaan ketään lasta ei saa syrjiä. Lapsille tulisi taata tasa-arvoinen asema aikuisten rinnalla ja samalla tulisi kuitenkin myös tunnustaa ja korostaa lasten erityistä suojelun tarvetta (Pösö 2012, 83). Lapselle on lastensuojelulain 5 §:n mukaan turvattava oikeus saada tietoa häntä koskevassa lastensuojeluasiassa ja lisäksi antaa mahdollisuus esittää siitä mielipite lapsen ikää ja kehitystasoa vastaavalla tavalla. Lastensuojelulain 21 §:n mukaan 12 vuotta täyttänyt on oikeutettu käyttämään huoltajan tai muun laillisen edustajan ohella puhevaltaa häntä itseään koskevissa asioissa. Lapsen oikeuksien sopimuksen 12 artiklan mukaan lapsella on oikeus ilmaista mielipiteensä kaikissa häntä itseään koskevissa asioissa ja ne tulee ottaa huomioon lapsen

iän ja kehitystason mukaisesti. Lasta koskeva asia tulisi ratkaista vasta sitten, kun lasta on ensin siitä kuultu (Hakalehto-Wainio 2013, 313).

2.6 Sosiaalityöntekijän valta arviointityössä

Valta esiintyy sosiaalityössä moniulotteisena ja monivaikutteisena käsitteenä. Valta on aina läsnä sosiaalityön asiakastyössä. (Laitinen & Pohjola 2010, 10–13.) Sauraman (2005,261) mukaan vallankäyttö sosiaalityössä ilmenee ihmisten toiminnan perustoissa, ihmisen iholla ja ihon alla. Valta on ihmisten harjoittamaa, vaikka valtaa harjoittavat henkilöt eivät sitä välttämättä täysin hallitse tai tunnista sen kaikkia ulottuvuuksia (Niemi 2013, 31). Erilaiset valtarakenteet säätelevät asiakkaan roolia palvelujärjestelmässä ja samalla ne mahdollistavat tai rajoittavat osallisuuden muotoja (Niemi 2013, 31). Valtaa sosiaalityössä annetaan, luovutetaan, otetaan, jaetaan, ylläpidetään ja käytetään väärin. Lisäksi sitä piilotetaan, häivytetään ja joskus tuodaan esiin näennäisesti. Valtaan liitetään kuuluvaksi sosiaalityössä myös asiakkaan oikeus valinnanvapauteen. (Laitinen & Pohjola 2010, 315.) Käytännössä valinnanvapautta ei esimerkiksi lastensuojelutyössä kuitenkaan aina ole, kun joissakin tilanteissa tehdään tahdonvastaisia toimenpiteitä. Tällaisia tilanteita ovat usein muun muassa kiireelliset sijoitukset.

Lainsäädäntö on sosiaalityössä yksi sosiaalityöntekijän työkalu, joka mahdollistaa vallankäytön tietyissä tarkkaan määritellyissä tapauksissa (Lähteinen & Hämeen-Anttila 2017, 58). Sosiaalityöntekijän vallankäyttöä kutsutaan julkiseksi vallaksi, koska lainsäätäjä on nimenomaisesti joissakin asioissa siirtänyt valtaa viranomaisille (Araneva 2016, 4). Pentti Arajärvi (2017) kirjoittaa, kuinka lain soveltaja on työssään ja siihen liittyvässä harkinnassa aina sidottuna perustuslakiin ja tavallisen lain säädöksiin. Voidaankin ajatella, että viranomaisen harkintavaltaa rajoitetaan lainsäädännöllä (Nyrhinen 2016,66). Sosiaalityöntekijän tarveharkinnan tulee olla perusteltua ja hyväksyttävää. Silloin, kun ihmisarvoisen elämän edellytykset eivät täyty tai ovat uhattuina, tulee sosiaalityöntekijän käyttää harkintavaltaa työssään ja muuntaa asiakkaan tarvitsevien palveluiden luonne subjektiiviseksi oikeudeksi riippumatta siitä, millaisiksi ne on lainsäädännön tasolla tarkoitettu. (Arajärvi 2017.)

Tuottavalla vallalla tarkoitetaan vallan muotoa, jonka mukaan valta on positiivista, ihmistä tukevaa ja vahvistavaa valtaa, joka parhaimmillaan avaa asiakkaalle uusia mahdollisuuksia. Tuottava valta vaatii sosiaalityöntekijältä ymmärrystä, joka pohjautuu hänen arvo-osaamiseensa. Sosiaalityöntekijän ja asiakkaan väliset kohtaamiset pohjautuvat sosiaalityöntekijän institutionaalisiin, henkilökohtaisiin ja professionaalisiin arvositoumuksiin. Valtaa käytetään sosiaalityössä työntekijöiden kesken sekä suhteessa toisiin ammatteihin, yhteisöihin ja yksittäisiin asiakkaisiin. (Laitinen & Pohjola 2010, 8–9.) Ihminen omaksuu kohtaamistilanteissa aina jonkinlaisen paikan suhteessa toimintansa kohteeseen ja ilmaisee itseään jossakin positiossa (Walls 2005, 25). Tämä tulee näkyväksi sosiaalityön käytännöissä erityisesti asiakkaan ja sosiaalityöntekijän kohtaamisissa, kun asiakas ottaa alusta lähtien jonkinlaisen roolin.

Vallan teoreettiseen ymmärrykseen ja sen tunnistamiseen tarvitaan kriittisesti orientoituvaa tutkimustietoa (Pekkarinen ym. 2013, 340). Valtaa käytetään sosiaalityössä, jotta saataisiin aikaan muutoksia. Vallankäyttö ei kuitenkaan saa olla mielivaltaista, vaan vallan käyttäjän tulee olla tietoinen omasta vallastaan. Lastensuojelutyössä pyritään osoittamaan vanhemmille vallan käytön rajat ja tämä normalistaminen toteutetaan vallankäytön avulla. (Saurama 2005, 273.) Sosiaalityössä on läsnä vallan epätasapaino erityisesti niissä tilanteissa, kun valta liittyy juridisiin ja hallinnollisiin painotuksiin. Ammatillisissa käytännöissä haasteena on vallan epätasapainon ylläpitäminen ja uusintaminen, mikäli sosiaalityöntekijät eivät tunnista kontrollia työssään. (Hokkanen 2009, 327.)

Viranomaisten harkintavaltaa ohjaavat oikeusperiaatteet ovat keskeisiä myös sosiaalityöntekijän työssään käyttämässä harkinnassa. Oikeusperiaatteiden avulla sosiaalityöntekijä saa suuntaa päätöksenteolle. (Metteri 2012, 219; Hakalehto 2016: 34.) Hallinnon oikeusperiaatteet ovat yhdenvertaisuus, objektiviteettiperiaate, suhteellisuusperiaate, tarkoitussidonnaisuuden periaate ja luottamuksen suoja. Yhdenvertaisuudella tarkoitetaan sitä, että samanlaiset asiat tulee ratkaista samalla tavoin. Objektiviteettiperiaatteen mukaisesti päätöksentekijän tulee perustella ratkaisunsa puolueettomasti. Suhteellisuusperiaatteen mukaan viranomaisen käyttämien keinojen tulee olla järkevissä suhteissa tavoiteltaviin päämääriin nähden. Tarkoitussidonnaisuuden periaatteella rajataan viranomaisten toimivalta vain niihin tarkoituksiin, jotka viranomaiselle on laissa säädetty. Luottamuksen suojalla puolestaan tarkoitetaan sitä, että hallinnossa asioivien

henkilöiden tulee voida luottaa viranomaistoiminnan oikeellisuuteen ja johdonmukaisuuteen. (Tuori 2000, 196; Hakalehto 2016, 34.)

Seppo Laakson (1990,201) mukaan viranomaisella on käytettävissään lainsäädännön puitteissa vain keinot ratkaisun tekemiselle silloin, kun päätökseen on monia eri ratkaisuvaihtoehtoja. Tällöin harkintavalta on viranomaisella. Harkintavalta liittyy keskeisesti yhteen hallinnon oikeusperiaatteeseen, tarkoitussidonnaisuuteen. Viranomaisen on työssään käytettävä harkintavaltaa ja mietittävä, mihin tarkoitukseen hän sitä kulloinkin käyttää. (mt., 246.) Lainvalmisteluaineistoa tulisi käyttää apuna erilaisissa ratkaisutilanteissa aina kun vain mahdollista, jotta lainsäätäjän alkuperäiset tavoitteet ja tahto toteutuisivat (Siltala 2001, 95).

Viranomaisten harkintavallalle voidaan nimetä ainakin kaksi erilaista syytä. Lainsäätäjä on nimenomaisesti antanut harkintavaltaa viranomaisille, jotta nämä voivat toimeenpanna lainsäädäntöä. Lainsäädännöstä ei saada niin aukotonta ja yksityiskohtaista, että viranomainen voisi toteuttaa sitä perustaen päätöksensä ennakolta määriteltuihin ohjeisiin. Lisäksi toinen syy harkintavallan käytölle on, että lainsäädökset muotoillaan useimmiten varsin yleiseen muotoon ja ne sisältävät erilaisia tulkinnanvaraisia käsitteitä. Yksi tällainen esimerkki on muun muassa lastensuojelulaissa oleva lapsen etu, joka sosiaalityöntekijän tulee itse työssään määrittää tapauskohtaisesti. (Kalliomaa-Puha ym. 2014, 8–9.)

Lakiin perustuvan viranomaisharkinnan juuret ovat oikeusvaltion käsitteessä. Käsitteeseen liitetään nykyisin kuuluvaksi muun muassa vallanjakoperiaate, oikeusvaltioperiaate, ihmis- ja perusoikeudet sekä demokratiaperiaate. Oikeusvaltiossa valta on jaettu eri valtio-organisaatioiden kesken, kaikessa julkisessa toiminnassa on noudatettava tarkoin lakia ja perus- ja ihmisoikeuksien toteutumista tulee valvoa eikä niitä saa loukata missään tapauksessa. Lisäksi jokainen uusi laki tulee säätää tiettyä menettelyä noudattaen. (Kotkas 2014, 41.)

Joissakin tilanteissa sosiaalityöntekijä joutuu ns. puun ja kuoren väliin, kun päätöksiä palveluista ja asiakkuuksista täytyy tehdä taloudellisin perustein eikä niinkään asiakkaan

etua ajatellen. Tällaiset tilanteet johtavat siihen, että sosiaalityöntekijä joutuu käyttämään työssään harkintavaltaa yhä enemmän. (Blomberg ym. 2014, 185.) Toisaalta Petri Virtanen (2018, 70) kirjoittaa myös siitä, kuinka valta esimerkiksi lastensuojelun sosiaalityössä on usein näkyvästi esillä. Sosiaalityöntekijän valta-asema suhteessa asiakkaisiin on erityisesti lastensuojelutyössä pitkälti lakiin pohjautuvaa ja Virtasen mukaan lakien taakse on helppo mennä, mikäli joutuu tekemään ikäviä päätöksiä asiakkaiden kannalta.

3 Tutkielman toteutus

3.1 Tutkielman tehtävä ja tavoite

Tutkimani ilmiö on sosiaalihuoltolain ja lastensuojelulain mukaisten asiakkuuksien määrittely sosiaalityön käytännöissä. Asiakkuuden arviointia erityisesti asiakkuuden alkuvaiheessa selvitin sosiaalityöntekijöiden haastatteluiden avulla. Tutkimuskysymykseni on:

- Miten lastensuojelulain ja sosiaalihuoltolain mukaiset lasten asiakkuudet määrittyvät sosiaalihuollossa sosiaalityöntekijöiden mukaan?

Tarkoitukseni on pohtia tutkittavaa ilmiötä erityisesti sosiaalityöntekijän näkökulmasta. Lain määrittämän viitekehyksen mukaan sosiaalityöntekijä on se henkilö, joka määrittelee, minkä lain mukainen asiakkuus lapsella aloitetaan sosiaalipalveluissa, jos palveluille ja tukitoimille on tarvetta. Sosiaalityön tutkimuksessa peruskysymyksinä pidetään sitä, millä tiedonmuodostuksen lähteellä sosiaalityöstä tietoa tuotetaan sekä sitä, millaista on se tieto, jota tutkimuksella tuotetaan. Sosiaalityön tutkimuksella pyritään hahmottamaan tutkimuksen lähteitä sekä toiminnan kohteita ja tavoitteita sosiaalityön kehittämiseksi. (Niemelä 2009, 232.)

Mikko Mäntysaari ym. (2009, 8) kirjoittavat kolmesta sosiaalityön tiedonmuodostuksen tavasta, joita ovat teoriat sosiaalityössä, teoriat sosiaalityöstä ja teoriat sosiaalityön kohteesta. Tutkielmani paikantuu teoriaan sosiaalityöstä, kun pyrin jäsentämään sosiaalityön käytännön toimintaa, sisältöjä, reunaehtoja, prosesseja sekä kysymyksiä työn merkityksestä ja eettisyydestä (mt., 8). Yhteiskuntatieteellinen tutkimus sisältää kolme eri osa-aluetta, joilla pyritään jakamaan tutkimusta pienempiin osiin. Nämä osat ovat tieto, käsitteet ja teoria. Tiedon avulla muodostetaan kuvaa ympäröivästä maailmasta ja erilaisia asioita voidaan esimerkiksi luokitella. Käsitteet ovat abstrakteja ilmauksia asioista, joita ei voi tuntea. Teoriat ovat systeemejä, jotka yhdistelevät tietoa ja käsitteitä ihmisten kokemasta sosiaalisesta todellisuudesta. (Loseke 2013, 15–17.)

3.2 Fenomenografisen tutkimuksen lähtökohdat

Laadullisella tutkimuksella pyritään erilaisten käsitysten ja ilmiöiden selittämisen sijaan ymmärtämään niitä (Ahonen 1995, 126). Laadullinen tutkimus pyrkii tarkastelemaan erilaisten merkitysten maailmaa, joka tulee näkyväksi ihmisten välillä ja sosiaalisissa tilanteissa (Vilkka 2005, 97). Yksi tieteen keskeisimpiä haasteita on syventää ihmisten kykyä ymmärtää erilaisia todellisuuden ilmiöitä ja niiden välisiä yhteyksiä (Aaltola 2018, 22). Donileen Loseke (2013, 7) kirjoittaa, kuinka yhteiskuntatieteellisessä tutkimuksessa tutkijan yksi keskeisimpiä ominaisuuksia on kriittinen ajattelu. Tutkijan tulee koko tutkimusprosessin ajan pyrkiä analysoimaan ja arvioimaan myös omia ajatuksiaan tutkimustyöstä. Lisäksi tutkijan tulee suhtautua kriittisesti annettuun tietoon. Toisaalta Margaret Alston ja Wendy Bowles (2003, 21) kirjoittavat, kuinka tutkijan on tärkeää suhtautua myös positiivisesti kaikkeen tietoon ja sitä kautta tehdä tutkimusta hyödyttäviä valintoja.

Laadullisen tutkimuksen tavoitteena on tutkimuksessa syntyneiden tulkintojen avulla osoittaa esimerkiksi ihmisen toiminnasta jotain sellaista, mitä muuten ei välttämättä välittömästi havaitsisi (Vilkka 2005, 98). Sosiaalityön tutkimuksella tavoitellaan sen todistamista, kuinka ainoina mahdollisina totuuksina pitämämme asiat ovat tulkittavissa tai suhteutuvat toimintaan ja tekemiseen (Juhila 2009, 51). Laadullisessa sosiaalityön tutkimuksessa pyritään erityisten havaintojen kautta yleisiin ideoihin ja teorioihin. Laadullisessa tutkimuksessa ajatellaan, että todellisuus riippuu siitä, miten ihmiset kokevat ja tulkitsevat maailmaa. (Alston & Bowles 2003, 9–10.)

Tutkittavaa ilmiötä analysoin fenomenografian avulla. Fenomenografia tutkimussuuntauksena on saanut alkunsa kasvatustieteissä. Sieltä se on hiljalleen laajentunut esimerkiksi terveystieteisiin ja nykyään yhä enemmän myös kauppatieteisiin ja yhteiskuntatieteisiin. Fenomenografian oppi-isänä pidetään Ference Martonia, joka käytti menetelmää apunaan opiskelijoiden oppimisen tutkimuksissa jo 1970-luvulla. (Koskinen 2011, 267.) Fenomenografia tarkoittaa tutkimusta siitä, kuinka ihmiset muodostavat erilaisia käsityksiä tutkittavasta ilmiöstä. Fenomenografian avulla tutkitaan, millaisia merkityksiä ympäröivä maailma ja käsitteet saavat ihmisen tietoisuudessa. Käsitteet ja käsitykset

ovat jokaisen yksilön kohdalla erilaisia, koska niiden viitetaustat ovat erilaisia. Käsitteiden ja käsitysten saamat sisällölliset erot ovat erityisesti fenomenografisen tutkimuksen kiinnostuksen kohteena. (Ahonen 1995, 114–117.) Vilkan (2005, 133) mukaan ihmisten toiminnassa nähdään jatkuvasti käsitysten ja merkitysten antaminen ja tuottaminen, koska ihmiset pohtivat omia kokemuksiaan ja näkemyksiään erilaisista tilanteista. Käsitteet tulkitaan merkityksenantoprosesseina fenomenografisessa lähestymistavassa ja tämän lisäksi niille annetaan mielipidettä laajempi ja syvempi merkitys. (Koskinen 2011, 267.)

Fenomenografiassa käytetään ensimmäisen ja toisen asteen näkökulmia analyysin tukena. Ensimmäisen asteen näkökulmalla tarkoitetaan objektiivista todellisuutta sellaisena kuin se koetaan. Toisen asteen näkökulmalla tarkoitetaan puolestaan sosiaalisesti ja konstruktiiivisesti rakentuvan todellisuuden korostamista. (Huusko & Paloniemi 2006, 164.) Anneli Niikon (2003, 24) mukaan fenomenografisessa tutkimuksessa tutkitaan toisten ihmisten kokemuksia. Niikko kuvaa tätä näkökulmaa toiseen asteen näkökulmaksi, kun tutkimusta tehdään niistä lähtökohdista, että tutkitaan toisten tapaa kokea jotakin. Lisäksi fenomenografisessa tutkimuksessa keskeistä on sulkea tutkijan omat käsitykset ja kokemukset aiheesta tutkimuksen ulkopuolelle, jolloin tutkimuksessa näkyvä entistä paremmin tutkittavien ihmisten kokema todellisuus. (mt., 24–25.)

Fenomenografinen tutkimuksenkulku voidaan kuvata prosessina, jossa on neljä eri vaihetta. Aluksi tutkija kiinnittää huomionsa johonkin käsitteeseen tai asiaan, josta näyttäisi esiintyvän erilaisia käsityksiä. Tämän jälkeen tutkija jäsentää alustavasti käsitteeseen liittyvät näkökohdat ja perehtyy käsitteeseen teoreettisesti. Kolmas vaihe on tutkijan tekemät haastattelut, joissa henkilöt ilmaisevat erilaisia käsityksiä tutkittavasta asiasta. Neljäntenä vaiheena tulee tutkijan tekemä analyysi. Tutkija luokittelee käsitykset niiden saamien merkitysten perusteella ja pyrkii selittämään merkitykset kokoamalla niistä abstraktimpia merkitysluokkia. Fenomenografisen tutkimuksen tavoitteena on luoda ilmiöstä teoria. (Ahonen 1995, 115; Metsämuuronen 2008, 35.) Fenomenografisen analyysin on oltava täsmällinen, tarkka ja systemaattisesti muotoiltu (Bloor ym. 2001, 62).

Fenomenografinen tutkija näkee ihmisen rationaalisen olentona, joka liittyy mielessään tapahtumat ja oliot niitä selittäviin yhteyksiin. Yhteyksien perusteella ihminen muodostaa koetusta ilmiöstä erilaisia käsityksiä. Fenomenografia näkee ilmiön ja käsityksen olevan samanaikaisia, joten niitä ei voi erottaa toisistaan. Fenomenografisen tarkastelun mukaan käsitys on ajattelun ja kokemuksen avulla muodostettu kuva jostakin asiasta tai ilmiöstä. (Ahonen 1995, 114–117.) Tutkielmalla selvitetään sosiaalityöntekijöiden ontologisia ja epistemologisia lähtökohtia työssään. Ontologia tarkoittaa kuvausta siitä, millaisena ihmiset näkevät maailman ja epistemologia puolestaan kuvausta siitä, mitä kaikkea ihmiset pitävät tietona maailmassa. (Rissanen & Hujala 2015, 95.)

Tutkielmaani liittyy myös käytäntötutkimuksen käsite, koska sillä pyritään tutkimaan lain tulkintaa sosiaalityöntekijän käytännön työssä. Sauraman (2016, 78) mukaan käytäntötutkimus tuo näkyväksi erilaisia asiakastyön käytännössä havaittuja seikkoja. Käytäntötutkimuksen avulla pyritään tiedon tiivistämiseen, kumuloitumiseen ja teoretisointiin, jotta tieto olisi yleistettävämpää. Käytäntötutkimusta tehdään useimmiten asiakaslähteisesti ja käytäntötutkimuksen avulla pyritään tuomaan asiakkaiden kokemuksia ja mielipiteitä esiin (Satka ym.2005, 11). Tutkielmallani tuon käytännöistä esiin kuitenkin erityisesti sosiaalityöntekijän kokemuksia, koska aihetta on vähän tutkittu ja sosiaalityöntekijän näkökulma on keskiössä asiakkuuksien määrittymisessä. Käytäntötutkimuksessa sosiaalityöntekijä muodostaa ja rakentaa erilaisia teorioita ja analyysivälineitä, joiden avulla voidaan ymmärtää paremmin ja muokata toimintatapoja sopivammiksi sosiaalityön käytännöissä (mt., 17).

3.3 Tutkielman aineisto ja sen kerääminen

Tutkielmani toteutin haastattelemalla eräässä suomalaisessa sosiaali- ja terveyspalvelukuntayhtymässä työskenteleviä sosiaalityöntekijöitä, joiden työhön kuului asiakkuuden arviointia. Aineisto koostuu kuudesta litteroidusta teemahaastattelusta. Tutkimuksen toteuttamisen kannalta tutkittavien joukko on tyyppillisesti melko pieni laadullisessa tutkimuksessa (Hirsijärvi ym. 2007, 194). Tutkimushaastattelujen saaminen osoittautui hankalammaksi kuin kuvittelin. Eri kuntien ja kuntayhtymien työntekijöitä oli vaikea

saada kiinni ja kiireeseen vedoten useat kieltäytyivät osallistumasta tutkimukseen. Ta-voittelin aluksi kohdennettua ryhmähaastattelua, mutta aikataulujen osoittauduttua mahdottomuudeksi päädyin yksilöhaastatteluihin. Mielestäni lopulta saamani kuusi haastateltavaa oli hyvä määrä, koska heidänkin käsityksistään sai jo hyvin analysoitavaa aineistoa.

Asiantuntijahaastatteluksi kutsutaan sellaista haastattelua, jossa haastatellaan henkilöä, jolla on jostakin tietystä aihealueesta sellaista tietoa, mitä maallikolla ei ole. Asiantuntijuus voi perustua johonkin tiettyyn tieteenalaan, ammattiin tai esimerkiksi instituutioon. Asiantuntijuus määrittyy vuorovaikutuksessa ja toiminnassa ja siihen liitetään kuuluvaksi jokin ammatillinen tehtävä tai instituutionaalinen asema. Asiantuntijuus painottuu siihen, mitä ihmiset tekevät ja se voi ilmetä myös esimerkiksi eleistä, pukeutumistyylistä tai puhetavasta. Asiantuntijoita käytetään aineistonkeruussa apuna silloin, kun halutaan tietoa asioiden yhteiskunnallisista kehityskuluista, yleisestä tilasta tai esimerkiksi erilaisten vuorovaikutussuhteiden dynamiikasta. Asiantuntijatkaan eivät kuitenkaan pysty tunnistamaan kaikkia aiheeseen vaikuttavia tekijöitä, joten asiantuntija-haastattelun rajallisuus on hyvä muistaa tutkimusta tehtäessä. (Alastalo ym. 2017, 215–218.) Mielestäni tutkielman aiheeseen parhaiten sopi juuri asiantuntijahaastattelu, jonka vuoksi valitsin haastateltavikseni sosiaalityöntekijöitä.

Teemahaastattelussa tutkija ei muodosta tarkkoja haastattelukysymyksiä vaan määrittää vain keskeisen teemat, joita haastattelussa käsitellään (Hyvärinen 2017, 21). Teemahaastattelussa käydään läpi samat aihepiirit ja teemat, mutta kysymysten järjestys ja muotoilu voivat vaihdella (Eskola 2007, 32; Hirsjärvi & Hurme 2008, 48; Ruusuvuori & Tiittula 2009, 11). Teemahaastattelun avulla tutkittavien ääni tulee paremmin kuuluviin, kun haastateltavat esittävät omia tulkintoja ja merkityksiä haastattelussa käsiteltävistä asioista (Hirsjärvi & Hurme 2008, 48). Haastatteluissa pidin mukana runkoa tutkielman teemoista ja käytin tätä apuna keskustelun etenemisessä.

Haastattelu on ihmisten elämässä ja arjessa joka päivä läsnä. Media ja erityisesti uutiset pursuavat haastatteluja tai haastatteluiden avulla saatua tietoa. Lisäksi työelämässä monet ammatit pitävät sisällään haastattelua tai siihen rinnastettavia tilanteita. Esimerkiksi

poliisi, sosiaalityöntekijä tai vaikka puhelinmyyjä käyttävät haastattelua työssään. Tutkimushaastatteluun liittyy kuitenkin erilaisia piirteitä, mitä arkipäivän haastattelutilanteissa on. Tutkimushaastatteluja tehdään yleensä asioista, jotka ovat jo tapahtuneet. Tutkimushaastattelun tekijä ei yleensä ole ollut paikalla silloin, kun tutkimukseen liittyvät tapahtumat ovat tapahtuneet. Haastattelut ovat tilannesidonnaisia ja syntyvät tutkijan ja tutkimukseen osallistuvan vuorovaikutuksessa, joka hyvässä tutkimuksessa on muutakin kuin vain kysymysten esittämistä tutkittavalle. (Hyvärinen 2017, 11–12.) Tutkimushaastattelulla on aina jokin tietty päämäärä ja haastattelua ohjaa tutkimuksen tavoite (Ruusuvuori & Tiittula 2017, 47).

Haastattelusta käytetään termiä kohdennettu haastattelu tai englannin kielellä termiä *focused interview* silloin, kun haastateltavat ovat kokeneet tietyn tilanteen. Tämän lisäksi kohdennettu haastattelu edellyttää, että yhteiskuntatieteellisen tutkielman tekijä on selvittänyt jo jonkin verran ilmiön tärkeitä osia, esimerkiksi rakenteita ja prosesseja. (Hirsjärvi & Hurme 2008, 47.) Tutkielmassani käytin kohdennettua haastattelua, kun valitsin haastatteluun osallistujiksi ainoastaan sosiaalityöntekijöitä, jotka työskentelevät tutkielman aihepiiriä lähellä olevien kysymysten äärellä.

Haastattelun avulla tutkittavien erilaisia käsityksiä saa helpommin esille. Haastattelun avulla voidaan selventää ja syventää tietoa, joka voisi esimerkiksi pelkän kyselytutkimuksen teossa jäädä vajaaksi. Tutkijan tehtävä on muodostaa kuva haastateltavan käsityksistä, kokemuksista, ajatuksista ja tunteista. Vuorovaikutus haastattelussa perustuu kielien käyttöön ja ihmisten antamiin kielellisiin merkityksiin ja tulkintoihin eri teemoista. (Hirsjärvi & Hurme 2008, 35–48.) Haastatteluasetelmassa täydellinen tasa-arvo on yleensä mahdotonta. Haastateltavan ja haastattelijan ikä, sukupuoli ja yhteiskuntaluokka asettavat usein tutkimuksen osapuolet erilaisiin asemiin. (Hyvärinen 2017, 17; Ruusuvuori & Tiittula 2017, 61.) Tutkielmassa en nähnyt tätä suurena haasteena, koska työskentelen itsekin sosiaalityöntekijänä. Toisaalta esimerkiksi oma ikäni ja vähäinen kokemus sosiaalityön kentältä saattoi jonkin verran vaikuttaa haastattelutilanteissa.

Haastattelututkimus edellyttää luottamusta tutkijan ja tutkittavien välillä. Tutkijan tulisi kertoa haastateltavilleen totuudenmukaisesti haastattelun tarkoituksesta sekä varjella

haastateltavien anonymiteettia tutkimustuloksia kirjoittaessaan. Lisäksi tutkijan on käsiteltävä ja säilytettävä saamiaan tietoja luottamuksellisina. (Ruusuvoori & Tiittula 2009, 17.) Haastattelu on vuorovaikutuksen ja siihen liittyvän luottamuksen lisäksi tilanteista ja avointa yllätyksille (Hyvärinen 2017, 13). Haastattelun osapuolilla on tutkimuksessa erilaiset roolit. Tutkimuksen tekijä toimii tiedon kerääjän roolissa ja haastateltava puolestaan tiedon antajan roolissa. (Ruusuvoori & Tiittula 2017, 47.) Tutkimushaastatteluiden kesto vaihteli puolesta tunnista lähes tuntiin. Sosiaalityöntekijöillä oli haastatteluhetkellä työkokemusta sosiaalialalta viiden ja kahdenkymmenen työvuoden väliltä. Haastattelut toteutin loppukesällä ja alkusyksystä 2018.

Haastattelutilanteessa on tärkeää, että osallistuja tietää voivansa keskeyttää tai lopettaa haastattelutilanteen silloin, kun haluaa. Haastateltavalla tulee olla myös mahdollisuus kieltäytyä haastattelusta, mikäli hän haluaa. Haastateltavan anonymiteettia on suojattava. Haastattelutilanne olisi hyvä aloittaa epävirallisella keskustelulla, jolla tutkija ja tutkittava voivat hieman tutustua toisiinsa. Lisäksi tutkijan tulisi kertoa jonkin verran taustaa itsestään ja tutkimusaiheestaan. (Hyvärinen 2017.) Haastattelutilanteiden alussa kävin haastateltavien kanssa läpi tutkielman taustaa, omaa historiaani tutkijana sekä tutkielman teon eettisiä periaatteita ja tutkittavien mahdollisuuksia keskeyttää haastattelu heti, jos siltä tuntuu.

Hyvä haastattelija on läsnä koko tutkimustilanteen ajan, hän kuuntelee ja osoittaa kuuntelevansa aktiivisesti esimerkiksi nyökyttelyn ja tarkentavien kysymysten avulla. Hyvä haastattelija myös osoittaa kiinnostusta ja kunnioitusta haastateltavaa ja tämän kommentteja kohtaan. Haastattelijan ei tule ottaa kantaa haastattelutilanteissa eikä tuomita tai arvioida haastateltavaa. (Hyvärinen 2017, 29–32.) Johanna Ruusuvoori ja Liisa Tiittula (2017, 68) kutsuvat tätä haastattelijan neutraaliudeksi, jota pidetään haastattelijan tärkeimpänä ominaisuutena. Haastattelija voi käyttää apunaan myös argumentoivaa tyyliä silloin, kun tavoitteena on saada haastateltava täsmentämään ja perustelemaan lausuntojaan (Hirsjärvi & Hurme 2008, 168). Haastattelussa tulisi pyrkiä siihen, että tilanteessa varsinaisen tietäjän rooli pysyisi haastateltavalla. (Alastalo ym. 2017, 225.) Haastattelutilanteissa pyrin mahdollisuuksien mukaan esittämään täsmentäviä kysymyksiä sosiaalityöntekijöiden näkemyksistä ja joissakin tilanteissa käytin myös argumentatiivista tyyliä, kun koin, että sillä sain haastateltavien näkemyksille vielä enemmän perusteluita.

Tutkimushaastattelua tehtäessä tulee kuitenkin ottaa huomioon, että tutkimuksen teemat eivät välttämättä ole haastateltavalle niin läheisiä ja hän voikin pyrkiä nostamaan itse esiin jotakin muuta itselleen tärkeäksi kokemaansa aihetta (Hyvärinen 2017, 22). Teemahaastattelun avulla pyritään löytämään erilaisia hypoteeseja sekä selventämään ilmiöiden perusluonnetta ja ominaisuuksia. Teemahaastattelun tarkoituksena ei ole todentaa joitakin ennalta asetettuja hypoteeseja vaan pikemminkin saada jotakin uutta selville. (Hirsjärvi & Hurme 2008, 66.) Teemahaastattelun purkaminen helpottuu, kun jo haastattelutilanteessa tiedetään tutkielman koostuvan tietyistä teemoista ja niiden käsitteystä (Eskola 2007, 43).

Litteroin nauhoitetut haastattelut aluksi sanasta sanaan, kun en ollut vielä varma, miten lähden aineistoa purkamaan. Litteroin haastattelut yleensä haastattelua seuraavana päivänä, jolloin haastattelu oli vielä tuoreessa muistissa. Toisaalta myös Sirkka Hirsjärvi ja Helena Hurme (2001, 20) ovat sitä mieltä, että litteroinnin tarkkuudessa on kysymys myös tutkimuksen luotettavuudesta. Mitä tarkempaa litterointi on, sitä luotettavampaa tutkimusta voidaan pitää. Haastattelujen edetessä myös litteroinnissa nousi esiin ajatuksia, joita hyödynsin muissa haastatteluissa ja niihin liittyvissä teemojen läpikäymisessä. Tutkimushaastattelujen edetessä käyttämäni apukysymykset saattoivat huomauttani olla jonkin verran johdattelevia, kun samat teemat toistuivat niin vahvasti haastattelusta toiseen. Litteroitua tekstiä tuli yhteensä 50 sivua.

3.4 Fenomenografinen analyysi

Laadulliselle tutkimukselle tyypillistä on, että tutkijat käyttävät useita erilaisia analyysimenetelmiä ja lähestymistapoja tai joskus jopa yhdistelevät niitä (Rabiee 2004, 657). Fenomenografinen tutkimus tarkastelee asioita siitä näkökulmasta, että on olemassa vain yksi maailma, jossa ihmiset muodostavat eri käsityksiä erilaisista asioista (Metsämuuronen 2008, 35). Laadullisen tutkimuksen analyysin esittämisessä keskeistä on, että tutkimuksen lukija pystyy omaksumaan saman näkökulman kuin tutkija. Lukijan tulisi löytää tekstistä niitä samoja näkökulmia, tulkintoja ja lainalaisuuksia, joita tutkijakin löysi riippumatta siitä, onko hän samaa mieltä tutkijan kanssa vai ei. (Hirsjärvi & Hurme 2008, 151.)

Laadullisen aineiston analyysin tarkoitus on purkaa aineiston perusteella elämiseen liittyviä monimuotoisia ja rikkaita kokemuksia, jotka liittyvät tutkittavaan ilmiöön tai asiaan. Analyysi sisältää myös tutkijan kokemuksia ennen tutkittavan aineiston hankintaa ja sen jälkeen. Lisäksi analyysistä tulee löytyä tieto kerätyn datan järjestämisestä, supistamisesta ja tulkinnasta. (Alston & Bowles 2003, 207.) Michael Quinn Patton (2002, 432) kirjoittaa, kuinka yksi suurimpia kvalitatiivisen analyysin haasteita on se, että suuri määrä dataa pitäisi saada jotenkin järkevästi purettua osiin ja sitä kautta päätyä tutkimustuloksiin.

Fenomenografiselle analyysille ei ole määritelty mitään selkeää menettelytapaa, vaan analyysi noudattaa yleensä kvalitatiivisen tutkimuksen ominaispiirteitä. Fenomenografinen analyysi pyrkii tunnistamaan tutkimukseen osallistuvien henkilöiden keskusteluun sisältyviä merkityksiä. Lisäksi analyysiprosessissa pyritään etsimään keskusteluissa esiintyviä ilmauksia ja niiden yhteyksiä siihen maailmaan, jossa tutkittavat elävät. Tutkija on tutkimusprosessissa oppijana, joka koettaa löytää ilmiöiden merkityksiä ja niissä esiintyviä rakenteita näiden omista lähtökohdista käsin. (Niikko 2003, 31.) Tutkimuksen fenomenografisen analyysin apuna käytin osittain myös sisällönanalyysia. Sisällönanalyysin avulla kootaan yhteen tutkimuksessa saatuja vastauksia. Vastauksia pyritään ryhmittelemään ja luokittelemaan niiden saamien merkitysten avulla. Haastatteluista pyritään löytämään säännönmukaisuuksia ja samankaltaisuuksia, joilla analyysia voidaan helpottaa. (Frankland & Bloor 1999, 149; Bloor ym. 2001, 58–65; Hirsjärvi & Hurme 2008, 149.)

Laadullisen tutkimuksen analyysi alkaa yleensä jo haastattelutilanteessa. Tutkija voi tehdä erilaisia havaintoja ilmiöistä esimerkiksi niiden toistuvuuden perusteella. (Hirsjärvi & Hurme 2008, 136.) Haastattelutilanteissa huomasin tiettyjen asioiden toistuvan haastatteluista toiseen ja jo silloin ajattelin, että ne tulevat olemaan osa analyysiani. Analyysi tehdään laadullisessa tutkimuksessa sanallisessa muodossa. Analyysissa apuna tutkija voi käyttää esimerkiksi induktiivista tai abduktiivista päättelyä. Induktiivisella päättelyllä tarkoitetaan aineistolähtöistä analyysia ja abduktiivisella päättelyllä puolestaan sitä, että tutkija pyrkii aineistonsa avulla todentamaan joitakin teoreettisia johdoideoita. (Hirsjärvi & Hurme 2008, 136.) Analyysissa käytin apuna näitä molempia tapoja, kun poimin aineistosta sekä teoriaan liittyviä että aineistossa usein esiintyviä käsi-

tyksiä. Teemahaastattelua analysoitaessa ei haeta erillisiä tuloksia vaan tutkimusaineiston avulla pyritään keskustelemaan aiempien analyysien, tutkimusten ja teorioiden kanssa ja löytämään sieltä tutkielmaan olennaiset seikat (Eskola 2007, 37).

Fenomenografisessa tutkielmassa tutkija tulkitsee tutkittavien ilmaisuja ja päättelee niiden perusteella, mitä teoreettisia merkityssisältöjä puheesta löytyy. Merkityssisältöjen löytymisen jälkeen tutkija pyrkii muodostamaan niistä erilaisia kategorioita. (Ahonen 1995, 127.) Fenomenografinen analyysi on systemaattinen, mutta siitä ei ole eroteltavissa mitään tiettyä kaavaa. Analyysissa aineisto jaetaan merkitysyksiköihin niin, että kokonaisuutta ei kuitenkaan unohdeta. Tämän jälkeen yksiköt luokitellaan systeemeiksi, jotka tutkija voi organisoida tutkimuksensa analyysiin sopivalla tavalla. Analyysi elää koko analyysin teon ajan ja on tärkeää vertailla erilaisia yksiköitä, jotta tutkimustuloksia voidaan tulkita parhaalla mahdollisella tavalla. (Niikko 2003, 33.)

Niikko (2003) on jakanut fenomenografisen analyysin neljään eri vaiheeseen. Ensimmäisessä vaiheessa aineisto luetaan läpi useaan kertaan ja etsitään tutkimuksen kannalta tärkeitä ilmauksia. Analyysiyksiköksi tässä vaiheessa voi valita esimerkiksi sanan, lauseen tai kappaleen. Toisessa vaiheessa etsitään, ryhmitellään ja lajitellaan erilaisia merkityksellisiä ilmauksia teemoiksi tai ryhmiksi. Tätä vaihetta voi toteuttaa esimerkiksi vertailemalla ensimmäisessä vaiheessa löytyneitä ilmauksia. Toisessa vaiheessa keskeistä on löytää analysoitavasta aineistosta samankaltaisuuksia ja erilaisuuksia sekä rajatapauksia ja harvinaisuuksia. Analyysin kolmannessa vaiheessa määritetään kategoriat ja kategoriarajat. Keskeistä on määrittää, millä tasolla ilmiö halutaan kuvata ja tämän mukaan sitten muodostetaan alatasen kategorioita ja mahdollisesti päätetään analyysi. (mt., 32–37.) Leena Valkonen (2006, 36) on nimennyt fenomenografisen analyysin kolmannen vaiheen käsitysryhmien tarkasteluksi kategorisoinnin sijaan ja mielestäni tämän ajatuksen avulla analysoitavaa aineistoa on helpompi hahmottaa. Mikäli analyysia ei päätetä kolmanteen vaiheeseen, voidaan sitä jatkaa vielä neljännellä vaiheella, jossa kategorioita pyritään yhdistelemään laaja-alaisemmiksi ylemmän tason kategorioiksi eli kuvauskategorioiksi (Niikko 2003, 36–37).

Hirsjärvi ym. (2016, 206) kirjoittavat tutkimuksen tekemiseen liittyvästä haasteesta, joka esiintyy yleensä haastattelututkimusta tehtäessä. Haastateltavilla on taipumus vastata

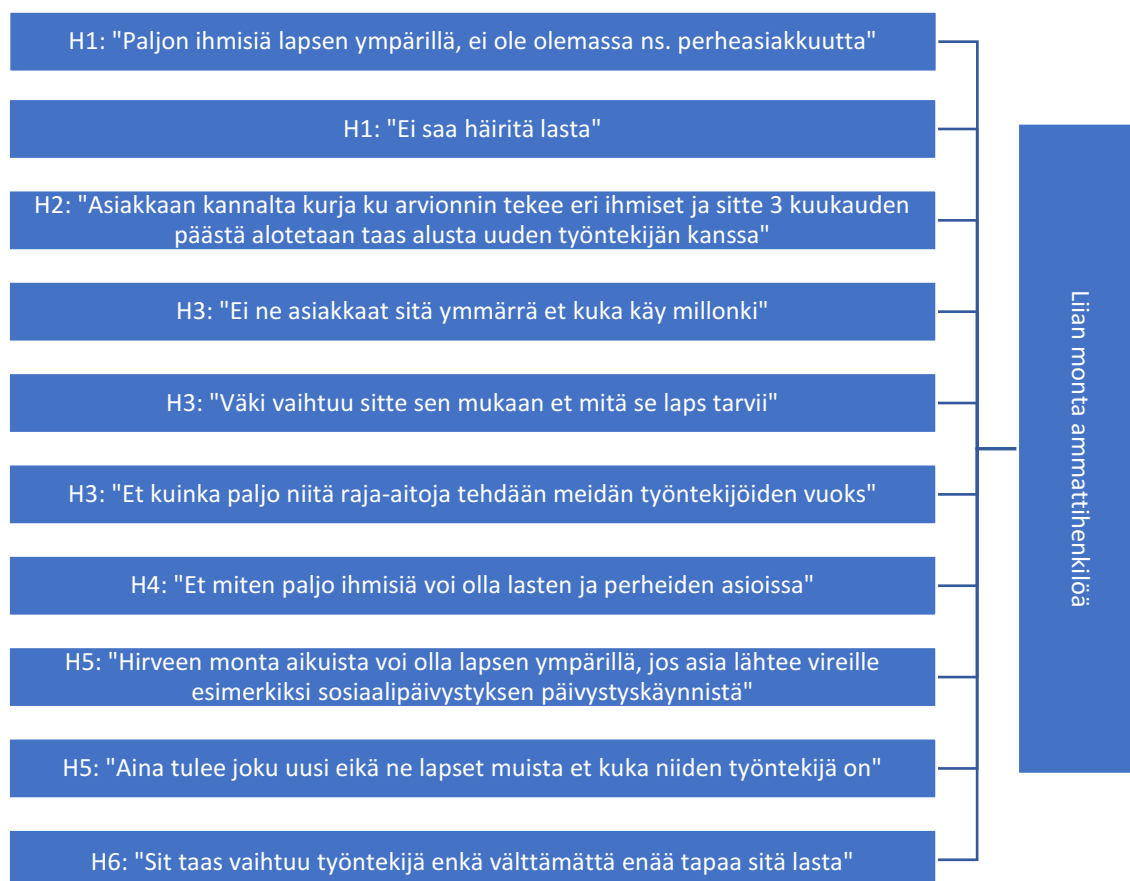
haastatteluissa sosiaalisesti suotavia vastauksia. Toisin sanoen haastateltavat tietävät, mitä tulisi vastata yleisesti hyväksyttävästi, eivätkä tällöin tuo omia mielipiteitään niin vahvasti esiin. Tätä en havainnut tekemissäni haastatteluissa muuta kuin siten, että lakiasioista keskusteltaessa haastateltavat käänsivät puheen helposti yleisemmälle tasolle.

Haastatteluiden litteroinnin jälkeen luin aineiston läpi useaan kertaan sekä paperisena versiona, että tietokoneella. Kokonaiskuvan muodostettuani aloin poimimaan aineistosta siinä esiintyviä samankaltaisuuksia tai poikkeamia. Apuna käytin Ruusuvuoren ym. (2010) esittelemiä tarkentavia analyyttisiä kysymyksiä. Laadullisen aineiston avaamista havaintoja luokittelemalla kutsutaan teemoitteluksi. Teemoittelun avulla aineiston analyysivaiheessa tarkastellaan sellaisia piirteitä, jotka löytyvät useista eri haastatteluista. Aineistoa yhdistellään ja yhdistelyn avulla pyritään löytämään säännönmukaisuuksia tai samankaltaisuuksia, jotka esiintyvät useissa haastatteluissa. Nämä ilmaisut yhdistetään luokkaan tai kategoriaan ja tämä nimetään aihetta yhteisesti nimittävällä käsitteellä. (Hirsjärvi & Hurme 2001; Eskola 2018, 219.)

Anu Puusa ja Pauli Juuti (2011, 20) kirjoittavat, kuinka yhteiskuntatieteissä tieto ja ymmärtäminen ovat suhteellisia, koska ne ovat aina suhteessa toiminnan aikomukseen tai toimintaan. Kirjoittajien mukaan tutkimuksen teossa ymmärryksen ulkopuolelle jää aina jonkin verran tuntemattomia asioita. Tutkielman analyysivaiheessa tutkija ei tällöin voi pitää keräämäänsä tietoa ainoana mahdollisena totuutena. Tutkimuksen analyysi perustuu loppujen lopuksi tutkijan tekemiin tulkintapäätöksiin ja tutkimuksessa esiin nostetut teemat ovat tutkijan omaa tulkintaa tutkittavien antamista tiedoista (Koskinen ym. 2005, 232). Aineiston analysointi pohjautuu tutkijan ajatuksiin ja ymmärryksiin siitä, mikä on olennaisinta aineistossa (Mason 2002, 148).

Ryhmittelin vastauksia tietokoneella excel-ohjelmalla ja sen avulla rakensin aineistossa samankaltaisina toistuvia teemoja. Aluksi poimin aineistosta kokonaisuuksia lauseina, kun koin, että tässä vaiheessa tarvitsen vielä ilmauksia analyysin apuna. Huomasin sen olevan aika työlästä, kun mielestäni aineistossa oli paljon käyttökelpoisia kommentteja analyysia ajatellen. Analyysiyksikköjä eli tutkittavien käsityksiä tuli tässä vaiheessa 218 kappaletta.

Lauseiden poimimisen jälkeen aloin ryhmitellä niitä suurempiin kokonaisuuksiin ja tarkoituksena oli tätä kautta löytää analyysiin alakategoriat. Alakategoriat muodostin myös excel -ohjelmalla ”kopioidi” ja ”liitit” toimintoja apuna käyttäen. Kategorioiden muodostamisessa keskeistä on, että aineistosta esiin tulevat käsitysten vaihtelut katetaan kategoriakuvauksen avulla (Marton & Booth 1997, 125).

Kuvio 1 Esimerkki alakategorian muodostumisesta

Alakategorioita muodostui lopulta 14 ja näistä muodostin sitten vielä ylemmän tason kategorioita 4 kappaletta. Analyysissa esittelen aluksi alakategorioiden muodostumista ja lopuksi avaan ylemmän tason kategorioita ja niissä esiintyviä sosiaalityöntekijöiden käsityksiä tutkittavasta aiheesta. Neljän ylemmän tason kategorian avulla tuon esiin sosiaalityöntekijöiden kokemuksia arviointityöstä ja asiakkuuksien määrittelystä sekä heidän kokemiaan haasteita arviointityöhön liittyen. Käsittelen ylemmän tason kategorioita tarkemmin tulosluvussa ja esittelen siinä, miten kyseiset käsitykset ovat analyysiin valikoituneet.

Kuvio 2 Kuvauskategorioiden muodostuminen

Ylemmän tason kategorioista muodostui horisontaalinen kategoriasysteemi. Kategoriat ovat muodostuneet niin, että ne ovat kaikki tutkielman kannalta samanarvoisia. Niikon (2003, 38) mukaan horisontaalisessa kategoriasysteemissä kategoriat eroavat toisistaan vain sisällöllisesti ja ovat muuten tasavertaisia. Kategorioiden väliset laadulliset erot täytyy olla kuitenkin niin selkeitä, että ne eivät mene toistensa kanssa limittäin (Häkkinen 1996, 43). Kategorioita auki kirjottaessa olen käyttänyt apuna suoria lainauksia haastattelujen kommentteista. Tunnistettavuuden vuoksi olen muuttanut osan puhekielisistä

ilmauksista yleiskielelle, mutta muuten en ole lainauksia muuttanut. Tutkimusaineiston purkamisen sitaatteja käyttämällä liittyy Jari Eskolan (2007, 44) mukaan kahteen tavoitteeseen. Tutkija pyrkii todistamaan edellä olevan olettamuksen oikeaksi sitaattien avulla tai sitten hän pyrkii tuomaan sitaatin avulla esiin omaa tulkintaansa tai tulkintansa taustaa. Tutkielmani haastateltavat ovat numeroitu satunnaisessa järjestyksessä litterointivaiheessa.

Todellisuus ja siitä saatavan tiedon subjektiivinen luonne korostuvat laadullisessa lähestymistavassa. Laadullisessa analyysissä oleellista on tutkimukseen osallistuvien ihmisten omien näkemysten ja näkökulmien korostaminen sekä tutkijan oma vuorovaikutus yksittäisen havainnon kanssa. (Puusa & Juuti 2011, 47.) Lisäksi Ference Martonin ja Shirley Boothin (1997, 125) mukaan fenomenografisessa analyysissä kategorioita muodostettaessa keskeistä ei ole kategorioiden lukumäärä, vaan aineistosta esiin nousevat ajatusten ja käsitysten vaihtelut. Marjatta Koskinen (2011, 270) lisää tähän, että yksittäinen käsitys voi näin ollen olla jo laadullisesti ja teoreettisesti mielenkiintoinen.

Fenomenografista tutkimusta kriittisesti tarkasteltaessa esiin nousee tutkimuksen yleistettävyyden ongelma. Tutkimustilanteet ovat usein suljettuja ja niissä syntyneet ajattelutoimintoja koskevat tulokset eivät ole välttämättä yleistettävissä käytännössä esiintyviin ongelmanratkaisutilanteisiin. Fenomenografisessa tutkimuksessa esiintyvät käsitteet ovat usein kontekstisidonnaisia, joten niiden käyttäminen käytännön työssä ei välttämättä ole luontevaa. Ihmisten käsitykset ovat erilaisia, joten tutkimuksella ei voi lähteä määrittelemään kenen käsitys on oikea ja kenen väärä. Lisäksi fenomenografisen tutkimuksen haasteena ovat koko ajan muuttuvat käsitteet ja käytännöt. (Metsämuuronen 2008, 34–37.) Tutkimusta voi olla vaikea hahmottaa käytännössä enää muuttaman vuoden päästä, kun käsitteet ovat saattaneet jo muuttua. Tutkimusaiheeni on tällä hetkellä hyvinkin ajankohtainen, joten toivon, että tutkimuksesta olisi hyötyä myös jatkossa.

3.5 Eettiset kysymykset ja tutkielman luotettavuus

Tutkielman teossa eettisesti kestävä on informoida tutkimuksesta tutkimukseen osallistuvia osapuolia rehellisesti ja avoimesti. Lisäksi lupa tutkimusaineiston keräämiseen tulisi hankkia tutkimustietojen todellisilta tuottajilta. (Pohjola 2007, 20.) Tutkielmassani hankin tutkimusluvan organisaatiolta, johon haastattelemani sosiaalityöntekijät kuuluivat. Tutkimushaastateltavien hankinnassa korostin osallistumisen vapaaehtoisuutta ja sitä, että tutkimukseen osallistuvalla on oikeus keskeyttää haastattelu milloin vain.

Haastattelututkimusta tehtäessä keskeisiä eettisiä periaatteita ovat tutkittavan ihmisyyden kunnioittaminen, yksityisyys, vahingoittamisen välttäminen sekä tietosuojat (Ranta & Kuula-Luumi 2017, 414). Tutkimuksen eri vaiheissa näkyy erilaisia eettisiä piirteitä. Alussa tulee tarkastella sitä, miten tutkimus parantaa tutkittavan inhimillistä tilannetta. Suunnitelmavaiheessa tulee varmistaa tutkittavien suostumus tutkimustilanteeseen ja panostaa luottamuksellisuuden rakentamiseen. Luottamuksellisuus tulisi pitää mielessä koko tutkimuksen ajan, mutta erityisesti myös haastattelutilanteessa. (Hirsjärvi & Hurme 2008, 20.) Mielestäni haastattelutilanteista muodostui lämpimiä ja vuorovaikutuksellisia kohtaamisia, joissa sosiaalityöntekijät kertoivat mielellään omia kokemuksiaan ja käsityksiään.

Litterointivaiheessa tulee kiinnittää huomiota siihen, että haastateltavan mielipiteet ja lausumat eivät muutu missään vaiheessa. (Hirsjärvi & Hurme 2008, 20.) Litteroin haastattelut sanatarkasti ja analyysissa olen käyttänyt suoria lainauksia, jotta sosiaalityöntekijöiden näkemykset tulisivat parhaiten esiin. Analyysivaiheessa aineiston tulkinnassa tulee huomioida se, että analyysi on tutkijan omaa tulkintaa. Lopuksi tutkijan tulee esittää tutkittava tieto niin varmana ja todennettuna kuin mahdollista. (mt., 20.)

Tieteellisten menettelytapojen noudattamiseen on olemassa opetusministeriön asettaman tutkimuseettisen neuvottelukunnan laatimat ohjeet. Hyvään tieteelliseen käytäntöön kuuluu ohjeiden mukaan se, että tutkija noudattaa tiedeyhteisön toimintatapoja ja huomioi muiden tutkijoiden työt ja saavutukset. Lisäksi tutkimuksen teossa tulisi soveltaa tieteellisen tutkimuksen kriteerien mukaisia tiedonhankintatapoja ja tutkimuksen

teosta tulisi raportoida yksityiskohtaisesti. (Hyvä tieteellinen käytäntö ja sen loukkaus-epäilyjen käsitteleminen Suomessa 2012, 6.) Keskeisin eettinen lähtökohta tutkimuksen teossa tulisi kuitenkin aina olla ihmisarvon kunnioittaminen (Hirsjärvi ym. 2016, 25). Tutkielmassani olen pyrkinyt kuvaamaan yksityiskohtaisesti analyysiin vaiheet ja syyt, miksi olen päätenyt kyseisiin kategorioihin. Ruusu vuori ym. (2010, 19) kirjoittavat, kuinka analyysin tulee olla mahdollisimman läpinäkyvää ja systemaattista, jotta laadullista tutkielmaa voidaan pitää luotettavana. Koskinen (2011, 277) lisää tähän, että erityisesti fenomenografisessa tutkimuksessa tutkimuksen luotettavuutta voidaan tarkastella siten, että arvioidaan, miten aineistolle avoin ja uskollinen tutkijan tulkinta tutkittavasta aiheesta on.

Tutkielman eettisyyden keskeisinä periaatteina on perinteisesti pidetty luotettavuutta, arvovapautta, objektiivisuutta, arvioitavuutta sekä kriittisyyttä (Christians 2005, 144–145; Pohjola 2007). Pohjolan (2007, 11) mukaan nämä eivät kuitenkaan yksistään takaa tutkielman toteutuksen riittävän hyvää tieteellistä käytäntöä. Tutkielmaa pidetään eettisesti kestäväenä silloin, kun tutkija on tietoisesti punninnut tutkimusprosessinsa eri vaiheiden kestävyden sekä pohtinut niiden merkitystä sille todellisuuskuvalle ja seurauksille, joita tutkielma on luomassa. (mt., 12) Lisäksi tutkielmassa kuvatun tiedon tulee olla täsmällistä ja tarkkaa. Hyvään tieteelliseen käytäntöön kuuluu myös julkisuus. (Christians 2005, 145; Aaltola 2015, 21) Vilka (2005, 158) toteaa, kuinka loppujen lopuksi tutkijalla itsellään on suurin vastuu tutkimuksen luotettavuudesta, koska tutkijan omat valinnat, ratkaisut ja teot siihen vaikuttavat.

Hyvään tutkimuskäytäntöön kuuluu Pohjolan (2007, 13) mukaan myös tiedeyhteisön toimintatapojen noudattaminen ja eettisesti kestävien tutkimusmenetelmien soveltaminen tieteellisten kriteerien mukaisesti. Tutkimusprosessin tarkka suunnittelu, toteutus ja raportointi tulee tehdä niin, että se täyttää tieteelliset vaatimukset. Lisäksi muiden tutkijoiden työt tulee huomioida ja hyvän hallintokäytännön vaatimukset ottaa huomioon. Hirsjärvi ym. (2016) kirjoittavat, kuinka tutkimusaiheen valinta on jo yksi eettinen ratkaisu tutkimusprosessissa. Valintavaiheessa tutkijan tulee puntaroida, miksi hän ryhtyy kyseiseen tutkimukseen ja kenen ehdoilla hän valitsee tutkimusaiheen. Valitsin tutkielmani aiheeksi ajankohtaisen kahden lain rajapintojen tarkastelun ja tutkielman eri vaiheissa olen pyrkinyt pitämään mielessä kysymyksiä siitä, mitä annettavaa tutkielmalla

ja aineistolla on sosiaalityölle. Näiden avulla olen pyrkinyt analyysissa kuvaamaan tarkasti, millaisia sosiaalityöntekijöiden käsitykset ovat arviointityöstä tällä hetkellä.

Yhteiskuntatieteellisessä tutkimuksessa on aina läsnä kysymykset tutkielman ontologisista ja epistemologisista lähtökohdista. Ontologisilla kysymyksillä tarkoitetaan kysymyksiä siitä, miten tutkija ymmärtää tutkielman kohteena olevan todellisuuden ja perustelee oman tutkimuksensa. Epistemologisilla kysymyksillä tarkoitetaan kysymyksiä siitä, miten tutkittavaa asiaa tai ilmiötä voidaan tutkia ja miten siitä saataisiin parhaiten tietoa. Ontologisesti tulisi pohtia myös tutkielman teon aikaan, millainen on aikaisemman tutkimustiedon tuottajien käsitys tiedosta ja millaiseksi tutkija on silloin määritellyt tutkittavan prosessin. Lisäksi epistemologisesti tulisi tarkastella aikaisempaa tutkimusta tiedon hallinnan ja tuottamisen kautta. Yhteiskuntatieteellistä tutkimusta tulisi tarkastella myös tutkimuksesta saatavan hyödyn perusteella. Tutkielman teossa tulisi miettiä, keitä tutkimuksen tulokset palvelevat ja keitä ne hyödyttävät. (Pohjola 2007, 17–28.) Toivon, että tutkielmastani olisi hyötyä sosiaalityön käytännön kentällä, kun mietitään ja kehitetään erilaisia palveluita lapselle.

Tutkielman näkökulma tulisi määritellä niin, että se ei ohjailisi tutkielman tuloksia myöskään eettisestä näkökulmasta. Tutkija saattaa huomaamattaankin uusintaa erilaisia ennakkoluuloja tai asenteellisia suhtautumistapoja jotakin tiettyä toimintaa tai ryhmää kohtaan. Tämän vuoksi on tärkeää, että tutkija suhtautuu valitsemiinsa käsitteisiin ja niiden määrittelyyn kriittisesti. (Pohjola 2007, 18–26.) Kuljetin tutkielmassani pitkään mukana määrittelyn haasteellisuuden käsitettä, jonka ymmärsin tulevan suoraan käytännön kokemuksestani. Tutkielmani tutkimussuunnitelmavaiheessa haasteellisuus-käsitteenä oli keskeisessä osassa, mutta varsinaisen tutkielman teon ja haastatteluiden aikaan olin sen jo jättänyt pois. Yritin tarkoituksella välttää sanaa haasteellinen haastatteluiden teossa, mutta kaikesta huolimatta se nousi esiin monien haastateltavien puheissa.

Yksi tutkielman teon keskeisimpiä periaatteita on Pohjolan (2007, 19) mukaan rehellisyyden ja avoimuuden periaate koko tutkielman teon ajan. Tutkielmaan osallistuvilla tulisi olla koko ajan tiedossa, mihin tarkoitukseen ja miksi tutkielmaa tehdään ja mitkä ovat

heidän oikeutensa tutkielmaan osallistuessaan. Tutkielmassa mukana olevien henkilöiden kunnioittamisesta arvokkaina ihmisinä sekä heidän loukkaamattomuudestaan tulisi huolehtia koko tutkielman teon ajan. (mt., 29.) Pyytäessäni haastateltavia osallistumaan tutkimukseen, ilmoitin heti alussa saatekirjeessä, että tutkimukseen osallistuminen on vapaaehtoista ja jokainen saa keskeyttää haastattelun niin halutessaan. Joissakin haastatteluissa haastateltavat pyysivät, että jotain tiettyä kohtaa haastattelusta en käyttäisi analyysissa, kun siinä käsiteltiin heille henkilökohtaisia asioita. Olen kunnioittanut tätä toivetta ja tehnyt analyysia vain yleisellä tasolla sosiaalityöntekijöiden kokemuksista ja näkemyksistä.

Tutkielman luotettavuutta arvioidaan suhteessa analyysitapaan, teoriaan, aineiston ryhmittelyyn, tulkintaan sekä johtopäätöksiin. Tutkijan tulisi onnistua kuvaamaan ja perustelevaan, miksi hän on tehnyt kyseisiä valintoja ja mitä nämä ratkaisut ovat olleet sekä se, että miten hän on päätenyt lopullisiin ratkaisuihinsa. Lisäksi tutkijan tulisi arvioida tavoitteiden kannalta ratkaisujen toimivuutta ja tarkoituksenmukaisuutta. (Vilka 2005, 159.) Laadullisesta aineistosta tehtävän tulkinnan ja sen perusteella löydettyjen merkitysten ja merkityskategorioiden luotettavuus riippuu siitä, miten kategoriat vastaavat tutkittavien tutkimustilanteessa ilmaisuillaan antamia merkityksiä ja siitä, miten ja missä määrin ne vastaavat tutkielman teoreettisia lähtökohtia. Laadullisen tutkimuksen luotettavuutta on mahdotonta tarkistaa tutkimusta toistamalla ja tämän vuoksi tutkijan oma teoreettinen perehtyneisyys ja intersubjektiivisuus ovat keskeisessä asemassa tutkielman teossa. (Ahonen 1995, 128–131.)

Tutkijan intersubjektiivisella luottamuksella tarkoitetaan sitä, että haastattelija tiedostaa omat lähtökohtansa haastattelun tekemiselle ja hän toimii haastattelutilanteessa ensisijaisesti kuuntelijana. Tutkijan on oltava haastattelutilanteessa erityisen aktiivinen kuuntelija, jotta tutkielman kannalta paras ja kattavin mahdollinen tiedonkeruu on mahdollista. (Ahonen 1995, 136.) Koskinen (2011, 269) toteaa, että intersubjektiivisuudessa piilee päättelyn ja luotettavuuden riskitekijä, mikäli tutkija ei tunnista ja tiedosta tutkielman teossa omia käsityksiään. Aiemmin jo viittasin siihen, että minun oli vaikea olla käyttämättä haasteellisuus sanaa. Keskityin tietoisesti siihen haastatteluissa, että en ainaakaan itse nosta sitä esiin.

Tutkielman tulee olla toimintaympäristössään aina jollakin tavalla vaikuttava tekijä, mikäli tuotetulla tiedolla ajatellaan olevan merkitystä esimerkiksi käytännön työn kannalta. Tutkielmien tavoitteena pidetään usein uusien näkökulmien, jäsennystapojen tai ilmiöiden välisten yhteyksien löytämistä ja tuottamista. Tutkija käyttää valtaa tutkielmassaan esimerkiksi määrittelemällä, nimeämällä, ryhmittelemällä ja kategorisoimalla tutkittavaa asiaa tai ilmiötä. Liian suuria yleistyksiä tutkijan tulisi kuitenkin välttää, jotta se ei johda eettisesti kestävämpään tutkimustulokseen. (Pohjola 2007, 24–27.)

Tieteellisen tutkimuksen luotettavuutta on usein mitattu reliabiliteetin ja validiteetin käsitteiden avulla. Iiris Aaltion ja Puusan (2011, 155) mukaan laadullisessa tutkimuksessa validiteetti tarkoittaa sitä, että kuinka eheänä tutkimuksen kohteena oleva ilmiö on. Reliabiliteetilla tarkoitetaan sitä, että kahdella mittauksellakin tutkimuksesta tulisi sama tulos. Tämä nähdään hieman haasteellisena laadullisessa tutkimuksessa, kun ihmisen käyttäytyminen ja kokemukset ovat aina kontekstisidonnaisia, eikä kahta samanlaista tulosta voida näin taata.

Aaltio ja Puusa (2011) esittelevätkin kolmannen tutkimuksen luotettavuutta mittaavan kriteerin, jota he kutsuvat tutkimuksen siirrettävyydeksi. Siirrettävyydellä tarkoitetaan sitä, että pohditaan, voiko tutkimustulokset olla mahdollisia jossakin toisessa tutkimusympäristössä tai voiko aihetta tutkia uudelleen ja silti päätyä samankaltaisiin lopputuloksiin. (mt., 156; Ruusuvoori ym. 2010, 19) Tutkielmani voi varmasti toteuttaa jossakin muualla päin Suomea ja sitä kautta miettiä, ovatko tutkimustulokset samankaltaisia. Valtakunnallista keskustelua seurattessani olen huomannut, että sosiaalityöntekijät kokevat kahden lain rajapintojen tarkastelun haastavaksi organisaatioista riippumatta, kun kyseessä on vielä suhteellisen tuore lakimuutos.

4 Mielenkiintoinen ja haastava arviointityö

4.1 Lapsen asiakkuuden määrittely

Tässä luvussa käsittelen aineistosta nousseita alakategorioita, jotka koskevat lapsen asiakkuuden määrittelyä. Alakategorioita ovat asiakkuuden alkaminen sosiaalityöntekijöiden mukaan, palvelutarpeen arvioinnissa toistuvasti esiintyvät asiat sekä asiakkuuden määrittely sosiaalihuoltolain ja lastensuojelulain mukaan sosiaalityöntekijän näkökulmasta.

Kaikki haastattelemani sosiaalityöntekijät kokivat, että lapsen asiakkuus sosiaalihuollossa alkaa siitä, että jollakin on syntynyt huoli lapsen tai perheen tilanteesta. Huolesta on kirjattu joko sosiaalihuoltolain 35 §:n mukainen yhteydenotto tuen tarpeen arvioimiseksi tai sitten lastensuojelulain 5:n luvun mukainen lastensuojeluilmoitus. Huolen perusteella on tehty alkuarviointityöskentely, jossa on kartoitettu kokonaisvaltaisesti lapsen ja perheen tilannetta (Hietämäki 2015, 49). Mikäli tuen tarve on nähty niin suureksi, että asiakkuudelle on tarvetta ja lapsi tarvitsee sosiaalihuoltolain 13 §:n mukaan viipymättä sosiaalihuollon palveluita, lapsella aloitetaan asiakkuus sosiaalihuollon palveluissa.

Lakiuudistuksen tullessa voimaan vuoden 2015 alusta, sosiaalityöntekijät kokivat haastavaksi sen, että koskeeko huoli sosiaalihuollon vai lastensuojelutarpeen selvitystä. Tästä esiintyi erilaisia käsityksiä myös lähdeaineistossa. Saastamoinen (2016, 195) näkee, että arviointivaiheessa tulisi erottaa selkeästi, kumman lain perusteella lapsen asia on tullut vireille. Sosiaalihuoltolain soveltamisoppaassa (2017, 20) puolestaan korostetaan, että yhteen dokumenttiin kirjataan sekä sosiaalihuoltolain mukainen palvelutarpeen arviointi että mahdollinen lastensuojelun tarve. Hallituksen esityksen (164/2014) mukaan lapsi on sosiaalihuollon asiakas asiakkuuden selvitys- ja arviointivaiheessa ja tämän selvityksen päätyttyä, jos lapsi on lastensuojelulain mukaisten tukitoimien tarpeessa, siirretään hän lastensuojelun asiakkaaksi. Araneva (2016, 135) korostaa, että myös asiakkaan oikeusturvan kannalta on keskeistä erottaa, minkä asiakkuuden alla asiakas on, jotta asiakkuutta ei aloiteta tai perusteta väärin perustein esimerkiksi asiakasdokumentointia varten.

Keskeisinä asioina asiakkuuden alkamisessa koettiin olevan lapsen tai vanhempien tuen tarve, vanhempien kyky ja halu vastaanottaa apua sekä kyky toimia yhteistyössä. Pölkin (2016, 270) mukaan tilanteista ja huolesta keskusteltaessa sosiaalityöntekijän tulisi pyrkiä yhteistyöhön vanhempien kanssa ja erityisesti pyytää vanhempia toimimaan yhteistyössä huolen poistamiseksi. Lain lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta 1 §:n 3 momentin mukaan lapsen tulee saada kasvaa ympäristössä, jossa hän saa osakseen hellyyttä, ymmärtämystä ja turvaa. Tätä kriteeriä voi soveltaa Saastamoisen (2016, 36) mukaan myös pohdittaessa sosiaalihuollon asiakkuutta ja sitä, mikä on lapsen edun kannalta riittävää hoivaa.

Hallituksen esityksen (HE 164/2014) mukaan lapsi on aina sosiaalihuollon asiakkaana silloin, kun sosiaalihuoltoa hakevassa tai käyttävässä perheessä on lapsi. Haastattelemani sosiaalityöntekijät kokivat, että usein lapsi on asiakkaana vanhempien tuen tarpeiden vuoksi.

H6: "Arviointityössä ei arvioida vaan sitä lasta vaan myös niitä vanhempien tuen tarpeita."

Tällaisia vanhempien tuen tarpeista johtuvia tilanteita nähtiin olevan esimerkiksi erolanteissa, joissa lapsella itsellään ei välttämättä olisi tarvetta tuelle, mutta vanhempien riitojen vuoksi asiakkuus saatetaan kuitenkin aloittaa lapsen nimellä, jotta perhe saa tarvittavat palvelut. Pohjola (2010, 36) korostaa, että perheet muodostuvat yksilöistä, joilla kaikilla on erilaisia ajatuksia, tavoitteita ja toiminta-alueita käsiteltävään tilanteeseen liittyen.

Sosiaalityöntekijät kokivat, että palvelutarpeen arvioinnissa toistuu jatkuvasti tietyt tekijät. Näitä olivat päihde- ja mielenterveysasiat, kouluongelmat, puutteet arjen hallinnassa tai vanhemmuudessa sekä lasten kasvatukseen tai vanhempien jaksamiseen liittyvät tekijät. Lisäksi lasten perherakenteet yhteiskunnassa ovat muuttuneet viime vuosina ja tämä nähdään myös yhtenä sosiaalihuollon asiakkuuteen johtaneena seikkana, kun palvelutarpeen arviointiin tulee eroperheitä ja perheitä, joissa on huoltoriitoja.

Vuonna 2005 tehdyssä tutkimuksessa suurimmat syyt lastensuojeluasiakkuudelle olivat vanhempien jaksamattomuus, riittämätön vanhemmuus tai vanhempien avuttomuus ja

osaamattomuus, vanhempien tai vanhemman tai lapsen mielenterveys- tai päihdeongelma sekä perheristiriidat (Heino 2009, 97). Tästä voidaan päätellä, että tilanne ei ole kymmenessä vuodessa suomalaisessa yhteiskunnassa juurikaan muuttunut. Tutkielmasani en tosin tutkinut ainoastaan lastensuojeluasiakkuuksia vaan asiakkuuksia yleisesti, mutta vuoden 2005 tutkimuksessa voimassa on muutenkin ollut vielä vanha lastensuojelulaki, jonka nojalla on pääosin kaikki sosiaalihuollon palvelut perheille järjestetty. Sosiaalityöntekijät kokivat, että huumausaineiden käyttö erityisesti nuorten keskuudessa on kuitenkin lisääntynyt merkittävästi viime vuosina ja tämä on yksi merkittävä lastensuojeluasiakkuuksien kasvuun johtanut tekijä.

Lapsen oikeuksien yleissopimuksen 5 artiklassa korostetaan vanhempien oikeuksia ja myös heidän vastuutaan lapsen kasvattajana ja vastuullisena aikuisena. Sosiaalityöntekijät kokivat, että jo palvelutarpeen arvioinnin alkuvaiheessa keskeiseksi nousee myös se, miten vanhemmat ovat yhteistyössä. Sosiaalityöntekijöiden kokemuksen mukaan avun antaminen on helpompaa ja tulokset sen käytössä parempia, kun perhe toimii yhteistyössä.

H3: "Keskeistä on se vanhemman kyky olla yhteistyössä sen lapsen tilanteen ja hyvinvoinnin edistämiseksi"

H4: "Se suhde ja yhteisymmärrys perheen kanssa on tärkeää."

Lapsen asiakkuutta sosiaalihuoltolain mukaisissa palveluissa määrittää sosiaalityöntekijöiden käsityksen mukaan ensisijaisesti kyky yhteistyöhön, kun asiakkuus perustuu vapaaehtoisuuteen. Toisaalta, kun kyseessä on lapsi, toisena tärkeänä tekijänä koettiin myös vanhempien yhteistyökyky.

H1: "Asiakas on asiakas vain, jos se itse niin haluaa."

H2: "Jos vanhemmat on yhteistyössä ja yhdessä miettimässä ja edistämässä tilannetta niin silloin se asiakkuus voi olla SHL:n puolella."

Lisäksi erityisesti sosiaalihuoltolain mukaista asiakkuutta arvioitaessa keskeiseksi nousi ajatus siitä, että ovatko ne palvelut riittäviä, mitä sosiaalihuollon puolella on tarjota. Toisaalta sosiaalityöntekijät kokivat, että osa asiakkaista jää niin sanottuun kuiluun, kun heille tarkoitettuja palveluita ei välttämättä ole.

H1: ”Semmonen kuilu kahden lain välillä, asiakkaat ei saa riittävää tukea mutta ei ole vielä niin iso tuen tarve että voisi lastensuojeluun siirtää.”

Tällaista ”kuilua” ei ole sosiaalihuoltolain uudistuksessa otettu huomioon, kun hallituksen esityksessä (164/2014) yhdeksi tavoitteeksi on määritelty varhainen ja kevyempi tuki oikea-aikaisesti järjestettynä. Tässä huomiotta on jäänyt esimerkiksi juuri tuo sosiaalityöntekijöiden kuvaama tilanne, jolloin perhe saattaa kieltäytyä vapaaehtoisista sosiaalihuoltolain mukaisista palveluista eikä huoli vielä ole niin suuri, että asiakkuutta voisi lastensuojeluun siirtää.

H3: ”Kyllä me yritetään alusta asti pitää sitä ajatusta, että tarviiko lapsi suojelua vai riittääkö sosiaalihuoltolain mukaiset palvelut.”

Lastensuojeluasiakkuus edellyttää lapsen terveyden ja kehityksen vaarantumista (Araneva 2016, 163). Lastensuojelulain 27 §:n mukaan asiakkuus alkaa, jos lapsen kasvuolosuhteet eivät turvaa lapsen terveyttä ja kehitystä tai vaarantavat sen tai lapsi itse vaarantaa terveyttään ja kehitystään ja lapsi tarvitsee lastensuojelulain mukaisia palveluja ja tukitoimia. Sosiaalityöntekijöiden käsityksen mukaan lastensuojelulain mukainen asiakas on lapsi, joka tarvitsee suojelua. Tässä näkemyksessä korostuu lapsen edun ensisijaisuus sosiaalihuoltolain 5 §:n mukaisesti. Kaikki sosiaalityöntekijät nostivat haastattelussa myös erikseen esille lapsen edun ja ajatuksen siitä, että käytännön työssä sitä tulee jatkuvasti pohtia. Kananoja (2017, 174–176.) esittää lisäksi, että usein arviointityössä vanhempien intressit ja lapsen etu ovat ristiriidassa ja tämä haastaa sosiaalityöntekijän ammattitaitoa.

Sosiaalityöntekijät kokivat, että käytännön työssä haasteellisimpia ovat mielenterveys- ja päihdeongelmat. Lisäksi kodin olosuhteet ja erilaiset väkivaltatilanteet nähtiin myös keskeisinä tekijöinä lastensuojeluasiakkuuden alkamisessa. Sosiaalityöntekijöiden näkemyksen mukaan oikeanlaisilla palveluilla ja niiden käytöllä ei välttämättä olisi tarvetta esimerkiksi lastensuojelutyölle. Jos lapsi tai perhe ei ole valmis minkäänlaiseen työskentelyyn, johtaa se yleensä asiakkuuteen lastensuojelussa. Lisäksi sosiaalityöntekijät kokivat, että mitä enemmän ja laajemmin asiakas tarvitsee erilaisia sosiaalihuollon palveluita, sitä varmemmin alkaa asiakkuus lastensuojelussa.

Lisäksi yhtenä keskeisenä käsityksenä oli se, että mikäli perheen kanssa ei päästä yhteistyöhön ja huoli lapsen tilanteesta on kuitenkin olemassa, ohjautuu lapsi usein lastensuojelulain mukaisiin palveluihin. Tämä nousi esiin useassa haastattelussa. Alla esimerkkejä sosiaalityöntekijöiden kokemuksista, joissa he ovat päätyneet siirtämään asiakkaan lastensuojeluun.

H5: "Jos vanhemmat ei nää sitä huolta tai sitä tuen tarvetta tai jotenkin vastustavat sitä tuen tai avun vastaanottamista niin silloin tarvitaan lastensuojelua."

H1: "Et jos me ei saada sitä perhettä yhteistyöhön niin silloinhan se monesti johtaa siihen et alkaa se lastensuojeluasiakkuus."

H2: "Jos ei semmosta yhteistä näkemystä ole, niin sen työstäminen on sit keskiössä lastensuojelutyössä."

H4: "Semmonen pitkä keskustelu ja vääntäminen ei ehkä oo sitä mikä kuuluu sinne sosiaalihuoltolain mukaisiin palveluihin."

H3: "Jos ei vuodessa saa mitään muutosta aikaiseksi niin eihän se sitte oo sosiaalihuoltolain mukainen asiakas."

Lastensuojelussa tehdään tahdonvastaisia toimenpiteitä ja sosiaalityöntekijöiden käsityksen mukaan lastensuojelussa on erityisiä palveluita, joita asiakkaille annetaan. Lastensuojeluasiakkaat vaativat usein tiivistä kontaktia ja sosiaalityöntekijöiden käsityksen mukaan lastensuojelulain asiakkaalle mahdollistuu tiiviimpi kontakti kuin mitä sosiaalihuoltolain mukaisella asiakkaalla olisi. Lapsen tuen tarve nähtiin myös tärkeänä arviointikriteerinä. Jos lapsella on monenlaista tuen tarvetta ja niiden selvittäminen vaatii enemmän aikaa kuin sen kolme kuukautta mitä palvelutarpeen arvioinnissa on aikaa, niin silloin lapsella aloitettiin asiakkuus lastensuojelussa. Lisäksi kodin olosuhteet nähtiin yhtenä tärkeänä arviointikriteerinä, kun lapsen asiakkuutta arvioitiin.

Asiakkuuksien määrittelyssä sosiaalityöntekijät kokivat, että asiakkuuksia täytyy pohtia myös sen kautta, millaisia palveluita heille on tarjota.

H3: "Joissaki arvioinneissa ollaan ehkä jouduttu siirtämään lastensuojeluun kun siellä on kuitenkin se sosiaalityöntekijä joka ottaa sitte sen vastuun siitä perheestä ja lapsesta"

H5: ” Et muuten ois ehkä mennyt sielä shl:n puolella mut ku sielä ei oo riittävästi sitä henkilöstöresurssia tai palveluita joita sielä voisi olla.”

4.2 Sosiaalityöntekijä asiakkuuden arvioijana

Tämän luvun käsittelyssä esittelen aineistosta esiin nousseet alakategoriat, jotka koskevat erityisesti sosiaalityöntekijää arviointityön tekijänä. Nämä kategoriat ovat asiakaslähtöisyys, mielenkiintoinen ja merkityksellinen työ sekä arviointityön tulevaisuuden näkymät. Laitinen ja Pohjola (2010, 10) korostavat, että sosiaalityöntekijästä katsottuna asiakas on aina erillinen ja toisenlainen. Sosiaalityöntekijät kokivat, että arviointityön alkuvaiheessa erityisesti ensikohtaaminen haastaa myös työntekijän. Lisäksi sosiaalityöntekijät kokivat arviointityön prosessina sekä asiakkaalle että työntekijälle itselleen.

H2: ”Asiakkaan ensikohtaaminen vaatii tosi paljon työntekijältäkin, kun monesti se kontakti on sillon ensimmäinen mihinkään sosiaalipuolen juttuihin.”

H1: ”Arviointityön alussa sosiaalityöntekijäkin yrittää et sais sen yhteistyön luotua.”

H6: ”Arviointityötä ei voi tehdä ulkopuolelta, vaan se pitäisi tehdä yhteistyössä perheen kanssa.”

Sosiaalityöntekijät kokivat tärkeäksi sen, että palvelutarpeen arviointia tehdään asiakaslähtöisesti. Hallituksen esityksessään (HE 164/2014) kuvattiin, kuinka lakiuudistuksella pyritään entistä paremmin asiakaslähtöisyyteen. Virtasen (2018, 67) mukaan asiakaslähtöisyydellä tarkoitetaan sitä, että asiakas voi itse olla aktiivisesti mukana palveluprosessin suunnittelussa. Mahkonen (2010, 208) esittää, että asiakaslähtöisyydessä on kysymys myös ihmisten oikeudesta yksityisyyteen ja sen kunnioittamisesta sekä lapsen edun ensisijaisuuden ja vanhempien intressien huomioon ottamisesta. Asiakaslähtöisyys on monitahoinen ilmiö, joka haastaa sosiaalityöntekijän ammattitaitoa erilaisissa tilanteissa. Kaikki haastateltavani kuvasivat, kuinka he pyrkivät työskentelyssään toimimaan mahdollisimman läpinäkyvästi ja saavuttamaan sitä kautta luottamusta myös asiakkaiden suunnalta.

Pohjolan (2010, 53) mukaan asiakkaille on tärkeää, että heidän odotuksiaan kuunnellaan avoimesti ja työntekijä osoittaa välittämistä. Arviointityö sisältää kuitenkin myös päätöksentekoa, jolloin sosiaalityöntekijän tulee muistaa arvioida tilanne puolueettomasti ja sulkea mahdollisesti omat kokemuksensa ja tunteensa pois päätöksentekotilanteesta (Gambrill 2013, 182–183). Parhaimmillaan arviointityö nähtiin sosiaalityöntekijöiden käsityksen mukaan Juhilan (2012) esittämänä kumppanuussuhteena. Tällöin sosiaalityöntekijä ja asiakas ovat alusta asti rinnakkain rakentamassa sellaisia palveluita, joissa sosiaalityöntekijä voi toimia asiakkaan rinnalla kulkevana tukijana.

Sosiaalityöntekijät kokivat tärkeimmäksi sen, että lapsi ja perhe saa sen avun ja tuen mitä he tarvitsevat. Lapsen etua arvioitaessa on tärkeää, että lapsella on mahdollisuus osallistua oman asiansa käsittelyyn ja arviointiin tuen tarpeista (Lähteinen & Hämeen-Anttila 2017, 74; Hietämäki 2015). Sosiaalityöntekijät kokivat, että lapsi tulee ottaa mahdollisimman paljon mukaan työskentelyyn ikätasonsa mukaisesti jo alkuvaiheesta lähtien. Hanna Tulensalo ja Tiina Muukkonen (2005, 310) kirjoittavat, miten tärkeää on, että lasten kanssa työskenneltäessä käytetty kieli on sellaista, jonka lapsetkin ymmärtävät. Lisäksi kohtaamistilanteen luonne ja lapsen tai nuoren yksilölliset vuorovaikutustaidot tulisi huomioida mahdollisimman hyvin tilanteessa, jossa heiltä pyydetään tietoja (Hyvärinen & Pösö 2018, 10). Lapsen etua arvioitaessa tulee huomioida erityisesti lapsen omat mielipiteet ja näkemykset (Toivonen 2017, 85–86).

Lapsen ja perheen avoin kuunteleminen jo heti arviointivaiheen alussa muodostaa hyvän pohjan työskentelysuhteelle (Pölkki 2016, 269). Hietämäki (2015, 51) korostaakin, että alkuarviointissa tärkeää on pyrkiä puuttumaan muutosta vaativiin asioihin sekä korostaa perheen vahvuuksia. Sosiaalityöntekijät kokivat, että arviointiprosessilla on onnistuessaan vaikutuksia jo siihen hetkeen.

H6: ” Onnistunein arviointivaihe on minusta se, jossa muutos tapahtuu jo arvioinnin aikana.”

Sosiaalityöntekijöiden mielestä arviointityön tekeminen oli mielekästä ja arviointityö koettiin arvokkaaksi työksi. Arviointityössä nähtiin paljon erilaisia mahdollisuuksia, kun useampi työntekijä kuvasi, kuinka parhaimmillaan jo arviointivaiheessa perheessä saadaan aikaan isoja muutoksia.

H6: "Kun se arviointi on oikea-aikaista ja riittävän tehokasta ja jotenki riittävän laadukasta niin siinä saa isoja muutoksia aikaan."

Hallituksen esityksessä (164/2014) kuvataankin, kuinka palvelutarpeen arvioinnin yhtenä tavoitteena on lyhentää asiakkuuksia ja vähentää päällekkäistä työtä. Gambrill (2013, 27) kuvaa, että myös asiakkaat usein odottavat nopeita muutoksia tilanteisiinsa, jos he itse uskovat muutoksen mahdollisuuteen. Mikäli asiakkailla itsellään ei ole uskoa tähän, haastaa se Gambrillin mukaan jo työskentelyn alkuvaiheessa. Myös Hietämäki (2015, 87) on korostanut, että jo arviointivaiheessa hyvällä asiakassuhteella voidaan vaikuttaa myönteisesti perheen ajattelu- ja toimintatapoihin sekä vahvistaa perheen sisäisiä suhteita. Yksi keskeinen tekijä tässä on Laitisen ja Pohjolan (2010, 319) sekä Metterin (2012, 229) mukaan sosiaalityöntekijän ja asiakkaan välinen luottamuksellinen suhde. Lisäksi tärkeimpänä esiin nousi kokemus siitä, että lapsi tulee nähdäksi ja kuulluksi.

H3: "Jo pelkästään se et se laps tulee näkyväksi niille vanhemmille nii sehän se tärkein on"

Sosiaalityöntekijät kokivat, että lakiuudistus oli hyvä ja se madalsi asiakkaiden kynnystä ottaa vastaan erilaisia palveluita. Sosiaalityöntekijät kokivat, että hallituksen esityksen (HE 164/2014) mukainen ajatus matalan kynnyksen palveluista on hyvä asia, jos se saataisiin resursoimalla ja palveluvalikkoa laajentamalla toimimaan. Toisaalta haasteena nähtiin se, että ainakaan vielä toivotunlaista tulosta ei ole tullut ja asiakkuudet esimerkiksi lastensuojelussa ovat valtakunnallisestikin kasvussa.

H2: "Oltiin silloin aluksi kauheen toiveikkaita et nyt ne asiakkuudet painotuu sosiaalihuoltolakiin. Mut ei me olla päästy siihen."

4.3 Asiakkuuden arviointiin liittyvät haasteet

Tässä luvussa käsittelen aineistosta esiin nousseita haasteita, jotka koskevat asiakkuuden arviointia. Alakategoriat ovat lain rajapintoihin liittyvät haasteet, palveluiden ja resurssien puute, haasteet aikarajoissa sekä ammattihenkilöiden määrä. Hallituksen esityksessä uudeksi sosiaalihuoltolaksi (HE 164/2014) yhtenä keskeisenä tavoitteena oli

sosiaalihuollon tehtäväkentän tarkempi määrittely ja epäselvien käytäntöjen selkiyttäminen. Sosiaalityöntekijöiden kokemuksen mukaan tämä ei kuitenkaan käytännön tasolla ole ainakaan vielä toteutunut.

Karen Healy (2014, 45) kuvaa, miten tärkeää on, että sosiaalityöntekijöillä on ymmärrys voimassaolevassa laista ja he tietävät kuinka sitä tulisi soveltaa käytännössä. Sosiaalityöntekijät kertoivat haastatteluissa, kuinka sosiaalihoitolain voimaantulon yhteydessä oli tullut ohjeistuksia ja työnantaja oli järjestänyt erilaisia koulutuksia. Nämä koettiin kuitenkin riittämättömiksi siihen hetkeen, kun muutos aiempaan oli ollut sen verran suuri. Sosiaalityöntekijöiden käsityksen mukaan suurin osa ohjeistuksista oli heidän itsensä tekemiä, kun valtakunnan tasolta ei tullut tarpeeksi tukea lain soveltamiselle.

Eryteisesti kahden lain välinen rajapinta oli sosiaalityöntekijöiden käsityksen mukaan haastava määrittää. Sosiaalityöntekijät kertoivat haastatteluissa, että he ovat pohtineet paljon sitä, mitä sosiaalihoitolaisissa määritellyllä erityistä tukea tarvitsevalla lapsella tarkoitetaan käytännössä ja millainen sitten puolestaan on lastensuojelun tuen tarpeessa oleva lapsi. Näihin ajatuksiin liittyy selkeästi oikeusnormien tulkinta sanamuodon mukaan (Laakso 1990, 148; Tuori 2003, 50–55; Laakso 2012, 339–351), kun sosiaalityöntekijät ovat miettineet, mitä lainsäätäjä on sananmukaisesti tarkoittanut. Virve-Maria Toivonen (2017, 112) ehdottaa, että myös lapsen edun käsitettä tulisi täsmentää lainsäädännöllisellä tasolla, jotta lasten oikeudellista asemaa sosiaalihuollon palveluissa voitaisiin vahvistaa.

H6: ”Onhan se kauheen tulkinnanvaraista. Semmosta hakemista oli kaikkisiiinä alussa.”

H5: ” Aluks varmaan puoli vuotta oli hirveetä sekamelskaa kun ei tiedetty oikeen et mitä se tarkoittaa ja mikä sen määrittelee. Ja jotenki rakennettiin sit itse kaikkia erilaisia määrittelyjä sille asialle.”

H4: ”Kyllähän sillon ku se lakiuudistus tuli niin oli sitä vääntöä et miten kukakin sen ymmärtää ja mitä se tarkoittaa käytännössä.”

H6: ”Et me aateltiin et tavallaan ne mitkä meillä oli ennen niinku lastensuojelun avohuollon puolella, niin ne oli niitä erityistä tukea tarvitsevia lapsia.”

Sosiaalityöntekijät jakaantuivat kahtia sen suhteen, että kokivatko he tarpeelliseksi jonkinlaisen ohjeistuksen asiakkuuksien määrittelyistä. Puolet haastateltavista oli sitä mieltä, että jonkinlaiset organisaation sisäiset raamit olisi hyvä olla olemassa. Toinen puoli taas oli sitä mieltä, että kaikkien kohdalla ei kuitenkaan voi mennä samalla tavalla, kun on ihmisten elämästä kyse ja siihen vaikuttaa niin monet eri tekijät. Tähän liittyy myös Laura Kalliomaa-Puhan ym. (2014, 8–9) ajatus siitä, että harkintavalta on annettu viranomaisille, koska lainsäädännöstä on mahdoton saada tarpeeksi aukotonta ja jokaiseen tilanteeseen sopivaa. Helena Blomberg ym. (2014, 185) lisäävät, että joissakin tilanteissa sosiaalityöntekijät joutuvat käyttämään harkintavaltaa myös taloudellisiin perusteisiin liittyen, kun kyseessä ei ole subjektiivinen oikeus.

Erilaiset ohjeistukset nähtiin myös osittain ristiriitaisina ja linjaukset asiakkaan kannalta julmina. Ohjeistusta tärkeämmäksi kaikki haastateltavat mainitsivat sen, että olisi aikaa käydä keskustelua asiakkuuden arvioinnista muiden työntekijöiden kanssa. Payne (2014, 79) kirjoittaa siitä, miten tärkeää on, että arviointiprosessin aikana myös sosiaalityöntekijöillä on mahdollisuus keskenään etsiä tietoa ja ratkaisuja teoriapohjalta ja käydä keskusteluja erilaisista vaihtoehdoista.

H2: "Ajattelen et ei niinkään se ohjeistus vaan ennemminkin se et keskustellaan siitä tilanteesta."

H3: "Kyllä mää kaipaen sitä et ois semmosta reflektiota asiakastapaamisten jälkeen muiden työntekijöiden kanssa"

H5: " Et työntekijät pystyisi puhumaan keskenään ja miettimään et tää näyttää tältä."

Lisäksi sosiaalityöntekijöiden käsityksen ja kokemuksen mukaan myös asiakas tarvitsee paljon neuvontaa ja ohjeistusta jo siitä, että mitä sosiaalihuoltolailla ja lastensuojelulla tarkoitetaan ja mitä mikäkin palvelu hänen kohdallaan tarkoittaa. Erityisesti tälle on tarvetta silloin, kun asiakas kohtaa ensimmäistä kertaa sosiaalityöntekijän ja on tekemisissä sosiaalihuollon palveluiden kanssa. Myös Pohjola (2010, 54) korostaa, miten erityisesti ensimmäisissä kohtaamistilanteissa asiakkaille tulisi välittyä tunne, että häntä neuvotaan, ohjataan ja kuunnellaan tilanteeseen sopivalla tavalla. Sosiaalityöntekijät kuvasivat, että asiakas kokee sosiaalityöntekijän niin, että "sossu ku sossu" eikä niinkään hahmota niitä rajapintoja, että minkä lain mukaan esimerkiksi työskentelyä tehdään.

Arviointityössä tulisi saada mahdollisimman monipuolisesti ja kattavasti tietoa perheen tilanteesta ja tilanteeseen vaikuttavista tekijöistä (Gambrill 2013, 336). Sosiaalityöntekijät kokivat arviointityön aikaa vieväksi ja työlääksi. Lisäksi sosiaalihuoltolain 36 §:ssä määritelty kolmen kuukauden aikaraja erityistä tukea tarvitsevien lasten palvelutarpeen arvioinnin valmistumiselle tuntui heidän mielestään lyhyeltä ajalta esimerkiksi silloin, kun palvelutarpeen arviointia tehdään ensimmäisen kerran ja perheeltä pitäisi saada mahdollisimman paljon tietoa tuen tarpeista. Toisaalta sosiaalityöntekijät tunnustivat, että ilman aikarajaa arvioinnit saattaisivat venyä. Määrittely aikarajasta ja palvelutarpeen arviointia tekevän ammattihenkilön kelpoisuudesta sosiaalihuoltolaissa ovat myös siinä mielessä ongelmallisia, että jo ennen palvelutarpeen arvioinnin aloittamista täytyisi tunnustaa erityistä tukea tarvitsevat lapset (Araneva 2016, 83).

Anna Metteri (2012, 17) väittää, että vallitseva politiikka ja yhteiskunnalliset rakenteet vaikuttavat asiakkaan ja työntekijän väliseen suhteeseen. Tämä näkyi mielestäni hyvin sosiaalityöntekijöiden puheissa, koska heidän kokemuksensa mukaan riittävien palveluiden ja resurssien puute haastaa vaikuttavan sosiaalityön tekemisen sosiaalihuollon palveluissa. Tällä hetkellä koettiin, että sosiaalityöntekijöillä ei ole tarpeeksi resurssia työskennellä perheen kanssa, jotta työskentelystä olisi jotakin hyötyä. Lisäksi palveluiden saamisen koettiin olevan asiakkaan kannalta liian hidasta, kun ei ole tarpeeksi resurssia tai asiakkuuksia täytyy siirrellä työntekijöiltä toisille.

H4: "Me ollaan vaan siirretty niitä palveluita vaikka niitä oltais voitu myös kehittää ja luoda uusia."

H5: "Laki muuttu ja olisi pitänyt olla niitä palveluita ja sit niitä ei ollutkaan."

Lisäksi Metteri (2012, 39) korostaa, että sosiaalityöntekijät ovat oman alansa asiantuntijoita ja asiakkaiden edun ajajia, joten olisi tärkeää, että he voisivat osallistua kehittämistyöhön. Samaa asiaa ajavat myös Laitinen ja Kemppainen (2010, 141), kun he korostavat miten tärkeää on, että sosiaalityöntekijät pyrkivät vaikuttamaan myös yhteiskunnallis-poliittisiin työtä määrittäviin rakenteellisiin ehtoihin. Tämä näkyi haastattelemieni sosiaalityöntekijöiden kokemuksissa siitä, että sosiaalihuoltolain mukaisia palveluita ei ollut saatavilla, vaikka lakiuudistus on tullut voimaan jo kolme vuotta sitten.

Toisaalta yhtenä suurena haasteena tällä hetkellä koettiin se, että yhteydenottoja ja lastensuojeluilmoituksia tulee lapsista ja perheistä, joita pitäisi hoitaa jossain ihan muualla.

H6: ”Palvelutarpeen arviointiin tulee tällä hetkellä semmosia perheitä, jotka pitäis hoitaa peruspalveluissa.”

Hallituksen esityksessä (2014/164) mainittu tavoite ennaltaehkäisevien palveluiden ja varhaisen tuen vahvistamisesta ei näin ollen ainakaan vielä kokonaisuudessaan ole toteutunut.

Sosiaalityöntekijät kokivat, että sosiaalihuollon asiakkaalla on ympärillään liian monta sosiaalihuollon ammattihenkilöä ja tämä hankaloittaa asiakassuhteen muodostumista. Ammattihenkilöiden määrää kuvattiin esimerkiksi seuraavasti:

H6: ”Sosiaalipäivystys käy yöllä katsomassa sen tilanteen. Siinä on mahdollisesti kaksi henkilöä. Sit se asiakas siirretään palvelutarpeen arviointiin, jossa siitä vastaa kaksi henkilöä. Sit ne työskentelee maksimissaan 3 kuukautta ja sen jälkeen toteaa et pitää joku asiakkuus aloittaa, jolloin tulee taas uudet ihmiset. Et se on rankkaa sille perheelle.”

H3: ”Kuinka paljo niitä raja-aitoja tehdään meidän työntekijöiden ja meidän tekemien määrittelyiden vuoksi. Mutta toisaalta niinhän se laki sanoo et aina pitää olla se omatyöntekijä.”

Ojaniemi ja Rantajärvi (2010, 219) kirjoittavat, kuinka palvelutarpeen arviointi jo itsessään aloittaa vuorovaikutuksellisen suhteen ammattilaisen ja asiakkaan välillä ja toimii perustana myöhemmälle työskentelylle sosiaalihuollon palveluissa. Sosiaalityöntekijät kuvasivat, että organisaatiossa on tällä hetkellä monta eri tiimiä ja työnjako hieman epäselvä. Tämä puolestaan aiheuttaa haasteita siinä, että asiakkuuksia eri lakien mukaan määriteltäessä asiakkaalla on aina eri työntekijä ja Ojaniemen ja Rantajärven kuvaama vuorovaikutussuhde särkyä joka kerta. Lapsen tai nuoren kanssa työskenneltäessä tärkeää on, että työntekijän ja asiakkaan välille muodostuu luottamuksellinen suhde (Hämeen-Anttila 2017, 229). Tällaisen suhteen muodostuminen on haastavaa silloin, kun työntekijät vaihtuvat usein.

4.4 Arviointityöhön kietoutuva valta

Tässä luvussa käsittelen aineistosta esiin nousseita sosiaalityöntekijöiden käsityksiä valta, kontrollista ja eettisistä elementeistä arviointityössä. Laitinen ja Pohjola (2010, 10) esittävät, että valta, tuki ja kontrolli ovat keskenään suhteessa ja niiden tulisi muodostaa tasapaino, jotta asiakkaan muutosprosessia voidaan toteuttaa. Heinonen (2016, 244) sekä Pekkarinen ja Tapola-Haapala (2009, 192) korostavat, että sosiaalityöntekijän työssään käyttämän vallan tulee olla lakiin perustuvaa sekä hyvin harkittua ja perusteltua. Valtaa käytetään sosiaalityössä, jotta voidaan saada aikaan jotain muutoksia asiakkaan tilanteessa. Viranhaltijoiden tulee tuntea ja ottaa huomioon ratkaisukäytännöissään perus- ja ihmisoikeussäännökset, jotka sääntelevät kyseistä hallinnonala, jotta asiakkaiden oikeudet tulevat turvatuiksi. (Saurama 2005, 273; Araneva 2016, 5.)

Hietamäki (2015, 81) korostaa, että perheelle tulisi informoida mahdollisimman kattavasti työskentelyprosessin eri vaiheista ja siitä, millaisin perustein erilaisia ratkaisuja tehdään. Etiikasta, vallasta ja kontrollista jokaisen sosiaalityöntekijän haastattelun kohdalla esiin tuli se, että näistä elementeistä ja näiden läsnäolosta sosiaalityössä tulisi puhua ääneen myös asiakkaan kanssa, jotta työskentely olisi mahdollisimman läpinäkyvää. Tällöin asiakas tietää itsekin missä mennään ja missä menee se raja, että sosiaalityöntekijän täytyy puuttua. Niemen (2013, 32) mukaan tavoitteena tulisi olla se, että asiakkaisiin suhtaudutaan eettisesti neutraalisti ja pyritään valitsemaan mahdollisimman lievä puuttumisen keino, jos tilanteeseen on tarpeen puuttua. Sosiaalityöntekijä toimii eettisesti neutraalisti silloin, kun hän ei anna omien ennako-oletusten vaikuttaa päätöksentekoon asiakkaan tilanteeseen liittyen.

Sosiaalityöntekijöiden käsityksen mukaan valta on läsnä sosiaalityöntekijän työssä päivittäin (ks. myös Laitinen ja Pohjola 2010, 8). Lisäksi Araneva (2016, 4) korostaa, että sosiaalityöntekijät käyttävät julkista valtaa jo puuttumalla lapsen- ja perheen tilanteeseen, kun tasapainotellaan perus- ja ihmisoikeuksien ja lapsen edun välillä. Sosiaalityöntekijät kokivat vallankäytöksi jo sen, kun arviointityössä hankitaan tietoa asiakkaasta eri tahoilta. Lisäksi eettisesti ristiriitaista on sosiaalityöntekijöiden käsityksen mukaan se, että asiakkaita suostutellaan tapaamisille arviointityöskentelyssä erinäisin keinoin, kun tapaamisia pitäisi saada järjestettyä.

Vallankäytön ääripäänä nähtiin lastensuojelulain mukaan tehtävät kiireelliset toimenpiteet ja pakkotoimenpiteet. Perusoikeuksien rajoittamisesta on säädetty laissa yksityiskohtaisesti, joten sosiaalityöntekijän vallankäyttö ei voi olla mielivaltaista vaan sen tulisi olla aina tarkkaan harkittua (Arajärvi 2017). Sosiaalityöntekijät kokivat kuitenkin tärkeäksi sen, että vallan läsnäolosta keskustellaan ja asiakkaalle selitetään ja perustellaan, että miksi tehdään niin kuin tehdään, jos joihinkin toimenpiteisiin on päädytty. Sosiaalityöntekijän oma toiminta ja yhteistyö asiakkaan kanssa koettiin tärkeäksi myös siksi, että tällöin vallan elementti ei ole niin vahvasti läsnä.

H4: "Se valta ei saisi olla ulkoapäin tulevaa, vaan sinun täytyy pystyä selittämään ja perustelemaan sille perheelle et miksi on näin."

H6: "Jos ei arviointityötä tekevä sosiaalityöntekijä pistä itseänsä likoon siihen työhön ja tee sitä kunnolla niin sillohan se käyttää valtaa."

Asiakkaan arvokas kohtaaminen ja arvokkuuden säilyttäminen läpi työskentelyn on yksi keskeinen eettinen periaate sosiaalityössä (Mahkonen 2010, 209). Sosiaalityöntekijöiden kokemuksen mukaan asiakkuuksien arvioinnissa eettistä ristiriitaa aiheuttaa erityisesti se, että arviointiin tulee paljon asiakkaita ja perheitä, jotka tarvitsivat apua jostain ihan muualta kuin sosiaalihuollon palveluista.

H2: "Meille tulee arviointiin paljon eroperheitä ja ajattelen kyllä, että niitä pitäis auttaa jossain ihan muualla. Monesti ne vanhemmat on ihan hyviä vanhempia, mutta kun ne ei siihen eroprosessiin saa apua, niin ne tulee sit meille."

Lisäksi sosiaalityöntekijät kokivat ristiriitaiseksi sen, että arviointityössä lapselta pyydetään paljon tietoa ja sitten lasta ei välttämättä enää tavata arvioinnin jälkeen. Lapsi ensin alkaa ehkä luottamaan työntekijään ja pian tuttu työntekijä vaihtuukin tai asiakkuutta ei aloiteta, arviointityön lopputuloksesta riippuen. Sosiaalityöntekijät kuvasivat, että työkokemuksen perusteella he toisaalta tietävät, miten lapsen saa kertomaan erilaisia asioita. Sosiaalityöntekijät kokivat tämän eettisesti ristiriitaiseksi ja toisaalta myös vallan käytöksi, kun lapselta pyydetään tietoja, joita itse haluaa kuulla tai joita välttämättä pitää kuulla arviointityöskentelyyn liittyen.

Sosiaalityöntekijät kokivat, että arviointityötä tehdessä tärkeää on avoimuus ja myös vaikeista asioista keskusteleminen asiakkaiden kanssa. Kontrollin läsnäolosta tulisi puhua ääneen sosiaalityössä ja erityisesti lapsen etua arvioitaessa.

H3: ”kontrollista ja vallasta täytyy puhua asiakkaalle, sitä ei voi piilottaa.”

H6: ”Asiakkaalle pitäis kertoa heti ekalla tapaamisella et me ollaan nyt tultu tukemaan teitä ja meidän tehtävä on tukea teitä. Et on tullut huoli mut me halutaan tukea teitä. ”

Sosiaalityöntekijöiden kokemuksen mukaan arviointivaiheessa kontrollia ei välttämättä ole niin paljoa, kuin silloin kun asiakkuus esimerkiksi lastensuojelussa alkaa. Araneva (2016, 5) kirjoittaa, kuinka kontrolli liittyy ajatukseen siitä, että sosiaalityöntekijöillä on tarvittaessa mahdollisuus puuttua ja ryhtyä toimenpiteisiin asiakkaiden tahdosta riippumatta. Sosiaalityöntekijät kuvasivat, että kontrollia on hankala määrittää ja käytännön työssä on haastavaa tietää, hyödyttääkö se vai ei. Toisaalta sosiaalityöntekijät tunnustivat, että lastensuojelulain puitteissa kontrollia on mahdollista käyttää enempikin. Tällöin sovellettavaksi tulevat lastensuojelulain säännökset, joiden perusteella on mahdollisuus puuttua itsemääräämisoikeuteen. Tällainen on muun muassa lastensuojelulain 38 §:n mukainen kiireellinen sijoitus, joka voidaan toimeenpanna ilman asianosaisten tai asianosaisten suostumusta.

H3: ”Kontrollista aina miettii et kuinka pitkälle sitä voi tehdä ja kuinka paljo se sit hyödyttää.”

5 Johtopäätökset ja pohdinta

Selvitin tutkielmassani sosiaalityöntekijöiden näkemyksiä lapsen asiakkuuden määrittämiseen sosiaalihuollossa. Sosiaalityöntekijöiden haastatteluiden perusteella tehdyn fenomenografisen analyysin mukaan he kokivat arviointityön mielenkiintoiseksi ja merkitykselliseksi työksi, joka samalla sisältää myös useita sosiaalityöntekijän ammattitaitoa haastavia elementtejä. Tutkielman keskeisimmät tulokset on esitetty neljän kuvauskategorian avulla. Näitä ovat lapsen asiakkuuden määrittely sosiaalityöntekijöiden käsityksen mukaan, sosiaalityöntekijä asiakkuuden arvioijana, asiakkuuden arviointiin liittyvät haasteet sekä arviointityöhön kietoutuva valta.

Sosiaalihuoltolain 5 §:n mukainen lapsen etu oli sosiaalityöntekijöiden käsityksen mukaan asiakkuuden arviointityöskentelyä eniten ohjaava periaate. Asiakkuuden määrittämisessä keskeisimmiksi piirteiksi nousivat myös vanhempien yhteistyökyky ja lapsen suojelun tarve. Palvelutarpeen arvioinnissa toistuvasti esiintyvät tekijät olivat samanlaisia, kuin oli Heinon (2009) tutkimuksessa jo 10 vuotta sitten. Toistuvasti arviointiin tuli sosiaalityöntekijöiden mukaan perheitä, joissa oli päihde- ja mielenterveysongelmaisia lapsia, nuoria tai vanhempia, kouluongelmia, puutteita vanhemmuudessa sekä huoltoriitoja.

Asiakaslähtöisyyteen ja erityisesti lapsen kohtaamiseen panostaminen oli sosiaalityöntekijöiden mukaan tärkeää. Lapsella tulisikin olla mahdollisuus osallistua oman asiansa käsittelyyn ikätasonsa mukaisesti (Hietämäki 2015; Lähteinen & Hämeen-Anttila 2017, 74; Hyvärinen & Pösö 2018, 10). Asiakkuuden arviointityö onnistuessaan toteuttaa sosiaalityöntekijöiden kokemuksen mukaan hallituksen esityksessäkin (HE 164/2014) mainittua tavoitetta päällekkäisen työn vähentämisestä ja työskentelyn vaikuttavuudesta. Sosiaalityöntekijöiden mukaan avoin, ymmärtävä ja kannustava asenne voi auttaa perhettä saamaan aikaan muutoksia jo arviointivaiheessa.

Lasten asiakkuuksien määrittelyssä haasteena ovat työntekijöiden vaihtuvuus, lain määrittämät aikarajat, palveluiden ja resurssien puute sekä lain tulkinnat. Sosiaalityöntekijät kokivat erittäin tärkeäksi sen, että heillä olisi mahdollisuus käydä refleктоivaa keskustelua.

lua asiakastilanteista sekä asiakkaiden että muiden työntekijöiden kanssa, jotta asiakaille valikoituisi parhaiten sopivat palvelut ja tukitoimet (ks. myös Payne 2014). Resursien puute näkyi sosiaalityöntekijöiden mukaan erityisesti siinä, että arviointityöskentelyyn ei ehdi panostaa niin paljoa kuin haluaisi. Olisi tärkeää, että sosiaalityöntekijöiden omat kokemukset otettaisiin mukaan myös palveluiden kehittämistyöhön, jotta asiakaille voitaisiin mahdollistaa vaikuttavimmat ja tarkoituksenmukaisimmat palvelut. Organisaation ja työympäristön tulisi mahdollistaa sosiaalityöntekijöille vaikuttaminen myös työn rakenteellisiin tekijöihin. Sosiaalityöntekijöillä tulisi olla rohkeutta puuttua epäkohtiin hiljaisen mukautumisen sijaan (Laitinen & Kemppainen 2010, 141). Sosiaalityöntekijät kuvasivat, että erityisesti sosiaalihuoltolain 3 §:n mukainen erityistä tukea tarvitsevan lapsen määrittely on käytännön tasolla vielä jäänyt hieman epäselväksi eikä lainsäätäjän tarkoitus ole vielä täysin toteutunut.

Sosiaalityöntekijät tunnistivat vallan elementtien läsnäolon sekä asiakaslähtöisyyden ja eettisten periaatteiden tärkeyden käytännön työssä. Haastatteluiden perusteella mielestäni huomasin hyvin sen, kuinka tärkeää sosiaalityöntekijöiden kokemus arviointityöskentelystä on, jotta työskentelytapa noudattaa lakia ja on eettisesti kestävä. Työskentelyn läpinäkyvyys ja avoin vuorovaikutus ovat keskeinen osa onnistunutta arviointiprosessia (Niemi 2013, 32; Hietämäki 2015, 81). Sosiaalityöntekijöiden näkemyksen mukaan valta on työskentelyssä aina läsnä, mutta se ei tule näkyväksi, jos sosiaalityöntekijä toimii työssään mahdollisimman avoimesti ja pyrkii viimeiseen asti hyvän yhteistyösuhteen luomiseen ja ylläpitämiseen.

Yksi yllättävimmistä tuloksista oli mielestäni se, että sosiaalihuoltolain uudistuksen jälkeenkin on olemassa sellainen ryhmä ihmisiä, joita palvelujärjestelmä ei tällä hetkellä tavoita. Sosiaalihuoltolain puitteissa ei ole tällä hetkellä kaikkia tarvittavia palveluita järjestettynä tai sitten perhe kieltäytyy vapaaehtoisista palveluista. Huoli perheen tilanteesta ei välttämättä ylitä lastensuojeluasiakkuuden kynnystä, mutta he tarvitsisivat jotakin tukea. Tällaisissa tilanteissa asiakkaat saattavat jäädä palvelujärjestelmän ulkopuolelle ja tilanne saattaa sitten myöhemmin kriisiytyä, kun hallituksen esityksessä (HE 164/2014) painotettua varhaista tukea ei ole voitu järjestää.

Laitisen ja Pohjolan (2010, 11) mukaan sosiaalityön asiakkuuden ydinteemoja ovat ihmissyys, etiikka ja arvot, ammatilliset taidot, vallan ulottuvuudet, moniammatillisuus, palvelut, organisaatiot, yhteiskunta, laillisuus ja oikeudet sekä tutkimus ja kehittämistyö. Mielestäni nämä kaikki elementit ja niiden vaikutus sosiaalityöntekijän tekemässä arviointityössä ovat nähtävillä tutkielmassani. Teemat ovat kietoutuneet asiakkaiden elämään silloin, kun tehdään päätöksiä asiakkuuksista ja palveluiden aloittamisista.

Juhani Aaltolan (2015, 22) mukaan tieteellisessä selittämisessä pyritään selittämään ilmiöiden välisiä kausaalisia suhteita. Koin, että haastattelututkimus oli tähän tutkielmaan sopiva menetelmä, jonka avulla pystyin muodostamaan hyvin kuvaa sosiaalityöntekijöiden käsityksistä. Tutkielman teossa tavoittelin, että olisin saanut tuotua esiin erityisesti sosiaalityöntekijöiden erilaisia käsityksiä lain tulkinnasta. Mielestäni tässä en onnistunut niin hyvin, kuin olisin halunnut. Haastatteluissa haastateltavat puhuivat enemmän asiakkuuksista yleisesti, kuin lain tulkinnasta. Keskustelut haastatteluissa ajautuivat pois lakiasioista haastateltavien aloitteesta. Ajattelen, että tämä saattoi johtua siitä, että lain tulkinta koetaan haastavaksi. Analyysivaiheessa huomasin, että yllättävän paljon lakiin liittyviä epäselvyyksiä sosiaalityöntekijöillä oli ja he kokivat, että lakien rajapinnat ovat epäselvät erityisesti silloin, kun kaikkia palveluita ei ole saatavilla.

Teoreettisen toistettavuuden periaatteen mukaan lukijan tulisi päästä tutkimustekstiä lukiessaan samaan tulokseen kuin tutkimuksen tekijäkin (Vilka 2005, 160). Mira Huuskon ja Susanna Paloniemen (2006, 169) mukaan fenomenografinen kategoriajärjestelmä on silloin riittävä ja oikeudenmukainen kuvaus, kun jokainen yksittäinen haastattelu on mahdollista sijoittaa sen sisälle. Tutkielmassani halusin kuitenkin nostaa esille myös muutamia asioita, jotka eivät jokaisessa haastattelussa esiintyneet, koska halusin tällä tavoin tehdä näkyväksi erilaisia käytäntöjä sosiaalityön kentällä.

Työskentelen itse lastensuojelussa ja työssäni asiakkuuksia siirrellään ainoastaan sosiaalihuoltolain mukaisiin palveluihin. Varsinaisesta arviointityöstä minulla ei ole käytännön kokemusta, mutta koin tämän toisaalta hyväksi tutkimuksen tekoa ajatellen. Mielestäni pystyin toimimaan tutkielmassani Ruusuvooren ja Tiittulan (2017, 68) kuvaamana neutraalina ulkopuolisena tarkkailijana, kun aihe ei suoraan ollut käytännön työstäni. Tutkiel-

man tekeminen oli opettavainen matka, jonka varrelle sisältyi ylä- ja alamäkiä. Tutkielmani aihe oli hyvin mielenkiintoinen ja ajankohtainen, joten toivon, että tästä olisi hyötyä myös sosiaalityön käytännön kentällä.

Ideaalitilanne olisi silloin, kun sosiaalityöntekijä voisi käyttää oikeudellista normistoa ja muita viranomaisia apunaan mahdollistaen parhaat mahdolliset palvelut, avun ja tuen lapselle. Julkista valtaa työssään käyttävien viranomaisten olisi tärkeä ymmärtää, millaisia piirteitä lain tarkasteluun liittyy ja miten paljon on erilaisia tapoja tulkita lakia. Tämän tutkielman perusteella sosiaalityöntekijöillä tulisi olla enemmän koulutusta lakiin liittyvistä asioista ja määrittelyistä, jotta käytännön tasolla toimimiseen liittyisi vähemmän haasteita. Lisäksi tärkeää on, että julkisten palveluiden työnantajat, kunnat ja kuntayhtymät, mahdollistaisivat parhaat mahdolliset palvelut ja resurssit sosiaalityön toteuttamiselle ja erityisesti lasten hyvinvoinnin takaamiseksi.

Jatkossa olisi hyvä varmasti saada enemmän haastateltavia, jotta tutkimustulokset olisivat paremmin yleistettävissä. Lakimuutos on ollut vasta vähän aikaa voimassa ja sen käytännön toteutumisen tutkimisessa voisi tulevaisuudessa käyttää myös muita näkökulmia. Näkemykseni mukaan aihetta on tärkeä tutkia myös jatkossa, koska esimerkiksi arvointikäytännöt paikkakunnittain näyttävät vaihtelevan suuresti. Olisi mielenkiintoista tehdä tutkimusta siitä, millaisia asiakkuuksia milläkin paikkakunnalla on ja miten ne vaihtelevat keskenään. Lisäksi olisi tärkeää saada tutkimustietoa siitä, vaihtelevatko palvelut kansallisesti vai onko linja asiakkuuksissa ja erilaisissa palveluissa samanlainen koko Suomessa.

Lähteet

Kirjallisuus:

- Aaltio, Iiris & Puusa, Anu 2011: Laadullisen tutkimuksen luotettavuus. Teoksessa Puusa, Anu & Juuti, Pauli (toim.): Menetelmäviidakon raivaajat. Perusteita laadullisen tutkimuslähestymistavan valintaan. Johtamistaidon opisto. Vaasa. 153–166.
- Aaltola, Juhani 2018: Filosofia, tiede, ymmärtäminen. Teoksessa Valli, Raine & Aaltola, Juhani (toim.): Ikkunoita tutkimusmetodeihin 2 Näkökulmia aloittelevalle tutkijalle tutkimuksen teoreettisiin lähtökohtiin ja analyysimenetelmiin. 5. uudistettu ja täydennetty painos. PS-kustannus. Jyväskylä. 14–28.
- Ahonen, Sirkka 1995: Fenomenografinen tutkimus. Teoksessa Syrjälä, Leena & Syrjäläinen, Eija & Ahonen, Sirkka & Saari, Seppo: Laadullisen tutkimuksen työtapoja. Kirjayhtymä Oy. Helsinki, 114–161. 2. painos. 1. painos 1994.
- Alastalo, Marja & Åkerman, Maria & Vaittinen, Tiina 2017: Asiantuntijahaastattelut. Teoksessa Hyvärinen, Matti & Nikander, Pirjo & Ruusuvaara, Johanna (toim.): Tutkimushaastattelun käsikirja. Vastapaino. Tampere, 214–233.
- Alston, Margaret & Bowles, Wendy 2003: Research for social workers, an introduction to methods 2nd Edition. 1st edition 1998. Routledge. London.
- Arajärvi, Pentti 2017: Sosiaaliturvan perustuslaillisia näkökohtia. Nykänen Eeva & Kalliomaa-Puha, Laura & Mattila, Yrjö (toim.): Sosiaaliset oikeudet –näkökulmia perustaan ja toteutumiseen. Juvenes Print – Suomen Yliopistopaino Oy. Helsinki, 67–83.
- Araneva, Mirjam 2016: Lapsen suojeleminen, toteuttaminen ja päätöksenteko, käsikirja lapsen asioista päättävälle. Talentum Pro. Helsinki.
- Banks, Sarah 2012: Ethics and Values in Social Work. 4th edition, 1st edition 1995. Palgrave Macmillan. Englanti.
- Bardy, Marjatta & Heino, Tarja 2009: Katsaus lastensuojelun toimintaympäristöihin. Teoksessa Bardy, Marjatta (toim.) 2009: Lastensuojelun ytimissä. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos. Helsinki. 13–42. 4. uudistettu painos
- Bloor, Michael & Frankland, Jane & Thomas, Michelle & Robson, Kate 2001: Focus Groups in Social Research. Sage Publications. Lontoo.
- Blomberg, Helena & Kallio, Johanna & Kroll, Christian 2014: Regulaatiivista vai liberaalivista? Kuntien sosiaalityöntekijöiden harkintavaltaan liittyvät asenteet Suomessa ja Ruotsissa. Teoksessa Kalliomaa-Puha, Laura & Kotkas, Toomas & Rajavaara Marketta (toim.) 2014: Harkittua? Avauksia sosiaaliturvan harkintavallan tutkimukseen. Kelan tutkimusosasto. Helsinki. 182–202.
- Christians, Clifford 2005: Ethics and Politics in Qualitative Research. Teoksessa Denzin, Norman & Lincoln, Yvonne (toim.): The Sage Handbook of Qualitative Research. Third Edition. 1. painos 2000. Sage Publications. Lontoo. 139–164.
- Cleaver, Hedy & Walker, Steve 2004: Assessing Children's Needs and Circumstances. Jessica Kingsley Publishers. Lontoo.
- Connolly, Marie 2007: Practice Frameworks: Conceptual Maps to Guide Interventions in Child Welfare. British Journal of Social Work 37:5, 825–837.
- Eskola, Jari 2007: 68? (Teema)haastattelututkimuksen toteuttamisesta. Teoksessa Viinamäki, Leena & Saari, Erkki (toim.): Polkuja soveltavaan yhteiskuntatieteelliseen tutkimukseen. Kustannusosakeyhtiö Tammi. Helsinki. 32–46.

- Eskola, Jari 2018: Laadullisen tutkimuksen juhannustaiat: Laadullisen aineiston analyysi vaihe vaiheelta. Teoksessa Valli, Raine (toim.): Ikkunoita tutkimusmetodeihin 2. Näkökulmia aloittelevalle tutkijalle tutkimuksen teoreettisiin lähtökohtiin ja analyysimenetelmiin. 5. Uudistettu ja täydennetty painos. Ps-kustannus. Jyväskylä. 209–231.
- Frankland, Jane & Bloor, Michael 1999: *Some Issues Arising in the Systematic Analysis of Focus Group Materials*, Sage Publications. Kanada.
- Forsberg, Hannele & Autonen-Vaaraniemi, Leena 2012: *Kiistanalainen perhe, moraalinen järkeily & sosiaalityö*. Vastapaino. Tampere.
- Gambrill, Eileen 2013: *Social Work Practice, A Critical Thinker's Guide*. 3rd Edition. Oxford University Press. Oxford.
- Hakalehto-Wainio, Suvianna 2013: Lasten oikeusturva lapsen oikeuksien sopimuksen näkökulmasta. Teoksessa *Muuttuva sosiaalioikeus*. Suomalaisen lakimiesyhdistyksen julkaisuja E-sarja N:o 24. Suomalainen lakimiesyhdistys. Helsinki. 297–330.
- Hakalehto, Suvianna 2016: Johdatus lapsen oikeuksiin lastensuojelussa. Teoksessa Hakalehto, Suvianna & Toivonen, Virve (toim.): *Lapsen oikeudet lastensuojelussa*. Helsingin kamari Oy. Helsinki. 22–57.
- Healy, Karen 2014: *Social work theories in context, creating frameworks for practice*. 2. painos. 1. painos 2005. Palgrave Macmillan. Lontoo.
- Heino, Tarja 1997: Asiakkuuden hämäryys lastensuojelussa. Sosiaalityöntekijän tuottama määrittely lastensuojelun asiakkaaksi. Stakes Sosiaali- ja terveysalan tutkimus- ja kehittämiskeskus. Tutkimuksia 77. Helsinki
- Heino, Tarja 2007: Keitä ovat uudet lastensuojelun asiakkaat? Tutkimus lapsista ja perheistä tilastolukujen takana. Stakesin työpapereita 30/2007. Sosiaali- ja terveysalan tutkimus- ja kehittämiskeskus. Helsinki.
- Heino, Tarja 2009: Lastensuojelun tilastot, asiakkaat ja palvelut. Teoksessa Bardy, Marjatta (toim.) 2009: *Lastensuojelun ytimissä*. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos. Helsinki. 4. uudistettu painos. 84–107.
- Heinonen, Hanna & Sinko, Päivi 2009: Sosiaalityöntekijät lastensuojeluprosessia johtamassa. Teoksessa Bardy, Marjatta (toim.): *Lastensuojelun ytimissä*. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos. Helsinki, 121–132.
- Heinonen, Hanna 2016: Lastensuojelu ja lapsen etu. Teoksessa Törrönen, Maritta & Hänninen, Kaija & Jouttimäki, Päivi & Lehto-Lunden, Tiina & Salovaara, Petra & Veistilä, Minna (toim.): *Vastavuoroinen sosiaalityö*. Gaudeamus Oy. Helsinki, 243–261.
- Hietämäki, Johanna 2015: Lastensuojelun alkuarvioinnin vaikutukset vanhempien näkökulmasta. Jyväskylä University printing house. Jyväskylä.
- Hirsjärvi, Sirkka & Hurme, Helena 2001: *Tutkimushaastattelu*. Teemahaastattelun teoria ja käytäntö. Helsinki University Press. Helsinki.
- Hirsjärvi, Sirkka & Hurme, Helena 2008: *Tutkimushaastattelu – teemahaastattelun teoria ja käytäntö*. Gaudeamus Helsinki University Press Oy. Helsinki.
- Hirsjärvi, Sirkka & Remes, Pirkko & Sajavaara, Paula 2007: *Tutki ja kirjoita*. Kustannusosakeyhtiö Tammi. Helsinki. 13. painos. 1. painos 1997.
- Hirsjärvi, Sirkka & Remes, Pirkko & Sajavaara, Paula 2016: *Tutki ja kirjoita*. Kustannusosakeyhtiö Tammi. Helsinki. 21. painosa. 1. painos 1997.
- Hokkanen, Liisa 2009: Empowerment valtaistumisen ja voimaantumisen dialogina. Teoksessa Mäntysaari, Mikko & Pohjola, Anneli & Pösö, Tarja (toim.): *Sosiaalityö ja teoria*. PS Kustannus. Jyväskylä, 315–337.

- Huusko, Mira & Paloniemi, Susanna 2006: Fenomenografia laadullisena tutkimussuuntauksena kasvatustieteissä. *Kasvatus* 37:2. 162–173.
- Hyvä tieteellinen käytäntö ja sen loukkausepäilyjen käsitteleminen Suomessa 2012, Tutkimuseettinen neuvottelukunta. Helsinki. Viitattu 15.9.2018
http://www.tenk.fi/sites/tenk.fi/files/HTK_ohje_2012.pdf
- Hyvärinen, Matti 2017: Haastattelun maailma. Teoksessa Hyvärinen, Matti & Nikander, Pirjo & Ruusuvoori, Johanna (toim.): Tutkimushaastattelun käsikirja. Vastapaino. Tampere, 11–45.
- Hyvärinen, Sauli & Pösö, Tarja (toim.) 2018: Lasten haastattelu lastensuojelussa. PS-Kustannus. Jyväskylä.
- Häkkinen, Kirsti 1996: Fenomenografisen tutkimuksen juuria etsimässä. Teoreettinen katsaus fenomenografisen tutkimuksen lähtökohtiin. Jyväskylän yliopisto, opettajankoulutuslaitos. Opetuksen perusteita ja käytänteitä 21. Jyväskylä.
- Hämeen-Anttila, Lotta 2017: Sosiaalihuoltolaki asiakkaiden tarpeiden edistäjänä. Teoksessa Kananoja, Aulikki & Lähteinen, Martti & Marjamäki, Pirjo (toim.): Sosiaalityön käsikirja. Tietosanoma. Helsinki, 199–208.
- Hämeen-Anttila, Lotta 2017: Lasten ja perheiden sosiaalipalvelut. Teoksessa Kananoja, Aulikki & Lähteinen, Martti & Marjamäki, Pirjo (toim.): Sosiaalityön käsikirja. Tietosanoma. Helsinki, 216–246.
- Juhila, Kirsi 2009: Objektivointi ja subjektivointi sosiaalityön käytännössä – Michael Foucault'n perintöä tulkitsemassa. Teoksessa Mäntysaari ym. Sosiaalityö ja teoria. PS-Kustannus. Jyväskylä, 47–66.
- Juhila, Kirsi 2012: Sosiaalityöntekijöinä ja asiakkaina, sosiaalityön yhteiskunnalliset tehtävät ja paikat. 4. painos. 1. painos 2006. Vastapaino. Tampere.
- Juliusdottir, Sigrun 2009: Family-focused social work: professional challenges of the 21st century. Teoksessa Forsberg, Hannele & Kröger, Teppo (toim.): *Social Work and Child Welfare Politics: Through Nordic Lenses*. The policy press. Bristol. 83–96.
- Kalliomaa-Puha, Laura & Kotkas, Toomas & Rajavaara Marketta (toim.) 2014: Harkittua? Avauksia sosiaaliturvan harkintavallan tutkimukseen. Kelan tutkimusosasto. Helsinki.
- Kananoja, Aulikki 2017: Sosiaalityö ammattina. Teoksessa Kananoja, Aulikki & Lähteinen, Martti & Marjamäki, Pirjo (toim.): Sosiaalityön käsikirja. Tietosanoma. Helsinki, 27–32.
- Kananoja, Aulikki 2017: Sosiaalipolitiikka sosiaalityön kehyksenä. Teoksessa Kananoja, Aulikki & Lähteinen, Martti & Marjamäki, Pirjo (toim.): Sosiaalityön käsikirja. Tietosanoma. Helsinki, 33–47.
- Kananoja, Aulikki 2017: Asiakastyön yleiset lähtökohdat sosiaalialalla. Teoksessa Kananoja, Aulikki & Lähteinen, Martti & Marjamäki, Pirjo (toim.): Sosiaalityön käsikirja. Tietosanoma. Helsinki, 173–192.
- Kotkas, Toomas 2014: Viranomaisarkinnan oikeudelliset rajat. Teoksessa Kalliomaa-Puha, Laura & Kotkas, Toomas & Rajavaara Marketta (toim.) 2014: Harkittua? Avauksia sosiaaliturvan harkintavallan tutkimukseen. Kelan tutkimusosasto. Helsinki. 40–59.
- Kotkas, Toomas 2013: Perustuslain 19 §:n sosiaaliset perusoikeudet korkeimman hallinto-oikeuden lainkäytössä. Teoksessa Muuttuva sosiaalioikeus. Suomalaisen lakimiesyhdistyksen julkaisu E-sarja N:o 24. Suomalainen lakimiesyhdistys. Helsinki. 217–238.

- Koskinen, Ilpo & Alasuutari, Pertti & Peltonen, Tuomo 2005: Laadulliset menetelmät kauppatieteissä. Vastapaino. Tampere.
- Koskinen, Marjatta 2011: Fenomenografia tutkimuslähestymistapana. Teoksessa Puusa, A. & Juuti, P. (toim.) Menetelmäviidakon raivaajat – Perusteita laadullisen tutkimuslähestymistavan valintaan. HansaBook. Vantaa. 267–280.
- Kääriäinen, Aino 2016: Sosiaalityön dokumentointi: suhde tietoon ja toimintaan. Teoksessa Maritta Törrönen ym. (toim.): Vastavuoroinen sosiaalityö. Gaudeamus Oy. Helsinki, 189 - 197.
- Laakso, Riitta 2012: Vanhempien kanssa tehtävä työ ja moraalikysymykset lastenkodissa. Teoksessa Forsberg, Hannele & Autonen-Vaaraniemi, Leena: Kiistanalainen perhe, moraalinen järkeily & sosiaalityö. Vastapaino. Tampere. 25–45.
- Laakso Seppo 1990: Oikeudellisesta sääntelystä ja päätöksenteosta erityisesti julkisoi-keuden alalla. Valtionhallinnon kehittämiskeskus, Valtion painatuskeskus. Hel-sinki.
- Laakso Seppo 2012: Lainopin teoreettiset lähtökohdat. Juvenes Print – Tampereen Yli-opistopaino Oy. Tampere.
- Laitinen, Merja & Pohjola, Anneli (toim.) 2010: Asiakkuus sosiaalityössä. Gaudeamus Helsinki University Press. Helsinki.
- Laitinen, Merja & Kemppainen, Tarja 2010: Asiakkaan arvokas kohtaaminen. Teoksessa Laitinen, Merja & Pohjola, Anneli (toim.) 2010: Asiakkuus sosiaalityössä. Gaudea-mus Helsinki University Press. Helsinki, 138–180.
- Laitinen, Merja & Niskala, Asta 2013: Sosiaalityön suhde asiakkuuteen. Teoksessa Laiti-nen, Merja & Niskala, Asta: Asiakkaat toimijoina sosiaalityössä. Vastapaino. Tam-pere. 9–18.
- Lonne, Bob & Parton, Nigel & Thomson, Jane & Harris, Maria 2009: Reforming Child Protection. Roudledge. Oxon ja New York.
- Loseke, Donileen R.: Methodological Thinking, Basic Principles of Social Research De-sign. Sage Publications. California.
- Lähteinen, Martti & Hämeen-Anttila, Lotta 2017: Sosiaalihuollon lainsäädäntö. Teok-sessa Kananoja, Aulikki & Lähteinen, Martti & Marjamäki, Pirjo (toim.): Sosiaali-työn käsikirja. Tietosanoma. Helsinki, 48–93.
- Mahkonen, Sami 2010: Lastensuojelu ja laki. Edita publishing Oy. Helsinki.
- Marton, Ference & Booth Shirley 1997: Learning and awareness. Lawrence Erlbaum As-sociates. Mahwah, New Jersey.
- Mason, Jennifer 2002: Qualitative Researching. 2.painos. Sage Publications. Lontoo.
- Metsämuuronen, Jari 2008: Laadullisen tutkimuksen perusteet. International Methelp Oy. Helsinki
- Metteri, Anna 2012: Hyvinvointivaltion lupaukset, kohtuuttomat tapaukset sekä sosi-aalityö. Tampere University Press. Tampere.
- Mäkipää, Mirka 2016: Sosiaalihuoltolain uudistus sossun silmin katsottuna.
[http://tampub.uta.fi/bitstream/handle/10024/99996/GRADU-1478529105.pdf?se-quence=1&isAllowed=y](http://tampub.uta.fi/bitstream/handle/10024/99996/GRADU-1478529105.pdf?sequence=1&isAllowed=y). Viitattu 3.4.2018.
- Mäntysaari, Mikko & Pohjola, Anneli & Pösö, Tarja (toim.) 2009: Sosiaalityö ja teoria. Ps-kustannus. Jyväskylä.
- Niemelä, Pauli 2009: Ihmisen toiminnallisuus ja hyvinvointi sosiaalityön teoreettisen ymmärryksen perustana. Teoksessa Mäntysaari, Mikko & Pohjola, Anneli & Pösö, Tarja (toim.): Sosiaalityö ja teoria. PS-kustannus. Jyväskylä, 213–236.
- Niemi, Petteri 2013: Hyvä, paha valta. Teoksessa Laitinen, Merja & Niskala, Asta: Asiak-kaat toimijoina sosiaalityössä. Vastapaino. Tampere. 31–54.

- Niikko, Anneli 2003: Fenomenografia kasvatustieteellisessä tutkimuksessa. Kasvatustieteiden tiedekunnan tutkimuksia 85. Joensuun yliopisto. Joensuu.
- Niiranen, Vuokko & Seppänen-Järvelä, Riitta & Sinkkonen, Merja & Vartiainen, Pirkko 2010: Johtaminen sosiaalialalla. Gaudeamus Helsinki University Press. Helsinki
- Nikunlassi, Yrjö 2008: Sosiaalitoimen verkkoneuvonta, Viranomaisen neuvontavelvollisuus, henkilötietojen käsittely ja käytännön toteutus. Pohjois-Suomen sosiaalialan osaamiskeskus. Rovaniemi.
- Nyrhinen, Anna 2016: Sosiaalityön ammatillinen johtaminen. Teoksessa Hakalehto, Suvianna & Toivonen, Virve (toim.): Lapsen oikeudet lastensuojelussa. Helsingin kamari Oy. Helsinki. 58–97.
- Ojaniemi, Pekka & Rantajärvi, Kaisa-Maria 2010: Alkuarvioinnista suunnitelmalliseen sosiaalityöhön. Teoksessa Laitinen, Merja & Pohjola, Anneli (toim.): Asiakkuus sosiaalityössä. Gaudeamus Helsinki University Press. Helsinki, 219–246.
- Paasio, Petteri 2003: Vaikuttavuuden arvioinnin rakenne ja mahdollisuus sosiaalialalla. Stakes FinSoc. Työpapereita 3/2003. Helsinki.
- Payne, Malcolm 2014: Modern social work theory. Palgrave macmillan. Englanti. 4. painos. 1 painos 1990.
- Pekkarinen, Elina & Tapola-Haapala Maria 2009: Kriittinen realismi sosiaalityössä– tiedontuotannosta emansipaatioon. Teoksessa Mäntysaari, Mikko & Pohjola, Anneli & Pösö, Tarja (toim.): Sosiaalityö ja teoria. PS Kustannus. Jyväskylä, 183–205.
- Pekkarinen, Elina & Heino, Tarja & Pösö, Tarja 2013: Lastensuojelusta tietäminen on moraalinen velvoite. Yhteiskuntapolitiikka 78:3, 337–342.
- Pirjatanniemi, Elina 2017: Lapsen oikeuksien yleissopimus ja lasten oikeus palveluihin. Teoksessa Nykänen Eeva & Kalliomaa-Puha, Laura & Mattila, Yrjö (toim.): Sosiaaliset oikeudet –näkökulmia perustaan ja toteutumiseen. Juvenes Print – Suomen Yliopistopaino Oy. Helsinki, 84–97.
- Pohjola, Anneli 2007: Eettisyyden haaste tutkimuksessa. Teoksessa Viinamäki, Leena & Saari, Erkki (toim.): Polkuja soveltavaan yhteiskuntatieteelliseen tutkimukseen. Kustannusosakeyhtiö Tammi. Helsinki. 11–30.
- Pohjola, Anneli 2010: Asiakas sosiaalityön subjektina. Teoksessa Laitinen, Merja & Pohjola, Anneli: Asiakkuus sosiaalityössä. Gaudeamus Helsinki University Press. Helsinki, 19–74.
- Puusa, Anu & Juuti, Pauli 2011: Tieteenfilosofisista kysymyksistä laadullisen tutkimuksen näkökulmasta. Teoksessa Puusa, Anu & Juuti, Pauli (toim.): Menetelmäviidakon raivaajat. Perusteita laadullisen tutkimuslähestymistavan valintaan. Johtamistaidon opisto. Vaasa. 11–28.
- Puusa, Anu & Juuti, Pauli 2011: Mitä laadullinen tutkimus on? Teoksessa Puusa, Anu & Juuti, Pauli (toim.): Menetelmäviidakon raivaajat. Perusteita laadullisen tutkimuslähestymistavan valintaan. Johtamistaidon opisto. Vaasa. 47–57.
- Pölkki, Pirjo 2016: Ehkäisevä lastensuojelu ja varhainen tuki lapsiperheille. Törrönen, Maritta & Hänninen, Kaija & Jouttimäki, Päivi & Lehto-Lunden, Tiina & Salovaara, Petra & Veistilä, Minna (toim.): Vastavuoroinen sosiaalityö. Gaudeamus Oy. Helsinki, 261–277.
- Pösö, Tarja 2012: Lapsen etu, oikeudet ja näkökulma moraalisisina kannanottoina. Teoksessa Forsberg, Hannele & Autonen-Vaaranieniemi, Leena 2012: Kiistanalainen perhe, moraalinen järkeily & sosiaalityö. Vastapaino. Tampere. 75–100.
- Quinn Patton, Michael 2002: Qualitative Research & Evaluation Methods. 3rd edition. Sage publications. Kalifornia.

- Rabiee, Fatemeh 2004: Focus-group interview and data analysis. Proceeding of the Nutrition Society 63. School of Health and Policy Studies. University of Central England. Birmingham, 655–660.
- Ranta, Juha & Kuula-Luumi, Arja 2017: Haastattelun keruun ja käsittelyn ABC. Teoksessa Hyvärinen, Matti & Nikander, Pirjo & Ruusuvuori, Johanna (toim.): Tutkimushaastattelun käsikirja. Vastapaino. Tampere, 413–426.
- Rautiainen Pauli 2017: Sosiaaliset oikeudet ihmisoikeuksina. Teoksessa Nykänen, Eeva & Kalliomaa-Puha, Laura & Mattila, Yrjö (toim.): Sosiaaliset oikeudet –näkökulmia perustaan ja toteutumiseen. Juvenes Print – Suomen Yliopistopaino Oy. Helsinki, 20–37.
- Richmond, Mary 1917: Social diagnosis. Russel Sage Foundation. New York.
- Rissanen, Sari & Hujala, Anneli 2015: Sosiaali- ja terveydenhuollon johtamisen lähtökohdat. Teoksessa Rissanen, Sari & Lammintakanen, Johanna 2015: Sosiaali- ja terveysjohtaminen. Sanoma Pro Oy. 2. uudistettu painos. 1. painos 2011. Helsinki, 81–104.
- Rousu, Sirkka 2007: Lastensuojelun tuloksellisuuden arviointi organisaatiossa: näkökulman tuloksellisuus näkyväksi. Tampere University Press Suomen kuntainliitto. Helsinki.
- Rostila, Ilmari & Vinnurva, Jukka 2013: Sosiaalityön asiakkaan toimijuus ja täysimittainen professionaalisuus. Teoksessa Laitinen, Merja & Niskala, Asta: Asiakkaat toimijoina sosiaalityössä. Vastapaino. Tampere. 196–218.
- Ruusuvuori, Johanna & Nikander, Pirjo & Hyvärinen, Matti 2010: Haastattelun analyysi. Vastapaino. Tampere.
- Ruusuvuori, Johanna & Tiittula Liisa (toim.) 2009: Haastattelu – tutkimus, tilanteet ja vuorovaikutus. Osuuskunta Vastapaino. Tampere.
- Ruusuvuori, Johanna & Tiittula, Liisa 2017: Tutkimushaastattelu ja vuorovaikutus. Teoksessa Hyvärinen, Matti & Nikander, Pirjo & Ruusuvuori, Johanna (toim.): Tutkimushaastattelun käsikirja. Vastapaino. Tampere, 46–86.
- Räty, Tapio 2010: Lastensuojelulaki. Käytäntö ja soveltaminen. Edita Publishing Oy. Helsinki.
- Saastamoinen, Kati 2016: Lapsen suojeleminen viranomaisten ja muiden toimijoiden välisenä yhteistyönä, käsikirja arjen toimintaan. Edita Publishing Oy. Helsinki.
- Saurama, Erja 2005: Muutosvallasta käytännössä. Teoksessa Satka, Mirja ym. 2005: Sosiaalityön käytäntötutkimus. Helsingin yliopisto. Helsinki, 259–278.
- Saurama, Erja & Hällman, Heidi & Nousiainen, Kirsi & Seppälä, Ullamaija 2007: Kohti syvempää ymmärrystä sosiaalityössä. Tutkiva ja arvioiva työote sosiaalityöntekijöiden jäsentämänä. SOCCAn ja Heikki Waris -instituutin julkaisusarja nro 16, 2007. Yliopistopaino. Helsinki.
- Saurama, Erja 2016: Sosiaalityön käytäntötutkimus ja paradigmatismi. Teoksessa Satka, Mirja ym. (toim.): Käytäntötutkimuksen taito. Heikki Waris -instituutti ja Mathilda Wrede -institutet, 78–98.
- Satka, Mirja & Karvinen-Niinikoski, Synnöve & Nylund, Marianne & Hoikkala, Susanna 2005 (toim.): Sosiaalityön käytäntötutkimus. Helsingin Yliopisto. Helsinki.
- Siltala, Raimo 2001: Johdatus oikeusteoriaan. Helsingin yliopiston oikeustieteellisen tiedekunnan julkaisut. Helsinki.
- Toivonen, Virve-Maria 2017: Lapsen oikeudet ja oikeusturva. Lastensuojeluasiat hallintotuomioistuimissa. Alma Talent. Helsinki.

- Tulensalo, Hanna & Muukkonen, Tiina 2005: Lapsikeskeinen tilannearvio ja työprosessi lastensuojelun sosiaalityössä. Teoksessa Satka, Mirja ym. 2005 (toim.): Sosiaalityön käytäntötutkimus. Helsingin Yliopisto. Helsinki, 304–321.
- Tuori, Kaarlo 2000: Kriittinen oikeuspositivismi. Sanoma Pro Oy. Helsinki
- Tuori, Kaarlo 2003: Oikeusjärjestys ja oikeudelliset käytännöt. Helsingin yliopisto, oikeustieteellinen tiedekunta. Helsinki.
- Tuori, Kaarlo 2007: Oikeuden ratio ja voluntas. WSOYpro. Helsinki.
- Valkonen, Leena 2006: Millainen on hyvä äiti tai isä? Viides- ja kuudesluokkalaisten lasten vanhemmuuskäsitykset. Jyväskylän yliopisto. Jyväskylä
- Vilkka, Hanna 2005: Tutki ja kehitä. Kustannusosakeyhtiö Tammi. Helsinki.
- Virtanen, Petri 2018: Lastensuojelun palveluajattelun vallankumous. Teoksessa Pätäri, Taru & Ylikännö, Minna (toim.): Taito tehdä toisin, uusia toimintatapoja lastensuojeluun. Tietosanoma. Helsinki. 66–91.
- Walls, Georg 2005: Sosiaalityön käytäntötutkimus – koordinaatteja ja paikannuksia. Teoksessa Satka, Mirja ym. (toim.) 2005: Sosiaalityön käytäntötutkimus. Helsingin Yliopisto. Helsinki, 23–46.
- Ylikännö, Minna 2018: Lyhyt katsaus lastensuojelun historiaan. Teoksessa Pätäri, Taru & Ylikännö, Minna (toim.): Taito tehdä toisin, uusia toimintatapoja lastensuojeluun. Tietosanoma. Helsinki. 15–29.

Virallislähteet:

- Laki lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta (8.4.1983/361).
- Laki sosiaalihuollon ammattihenkilöistä (26.6.2015/817).
- AsiakasL Laki sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista (22.9.2000/812).
- LSL Lastensuojelulaki (13.4.2007/417).
- PeL Perustuslaki (11.6.1999/731).
- SHL Sosiaalihuoltolaki (30.12.2014/1301).
- Sosiaalihuoltolain soveltamisopas. Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisuja 2017:5. Sosiaali- ja terveysministeriö. Helsinki. http://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/80391/05_17_Sosiaalihuoltolain%20soveltamisopas.pdf?sequence=1&isAllowed=y viitattu 20.9.2018.
- EIOS Ulkoasiainministeriön ilmoitus Euroopan ihmisoikeussopimuksesta (Yleissopimus ihmisoikeuksien ja perusvapauksien suojaamiseksi) sellaisena kuin se on muutettuna yhdennellätoista pöytäkirjalla (63/1999)
- HE (309/1993) Hallituksen esitys eduskunnalle perustuslakien perusoikeussäännösten muuttamisesta
- HE (164/2014) Hallituksen esitys eduskunnalle sosiaalihuoltolain muuttamisesta
- HE (137/1999) Hallituksen esitys eduskunnalle laeiksi sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista sekä sosiaalihuoltolain muuttamisesta ja eräiksi niihin liittyviksi laeiksi
- LOS YK:n Lapsen oikeuksien sopimus
- CRC/C/GC/14/2013 General comment No. 14 (2013) on the right of the child to have his or her best interests taken as a primary consideration (art. 3, para. 1) https://www2.ohchr.org/English/bodies/crc/docs/GC/CRC_C_GC_14_ENG.pdf luettu 14.10.2018.

Liite

Haastattelurunko teemahaastatteluun

Aihe: Sosiaalihuoltolain ja lastensuojelulain mukaisten asiakkuuksien arviointi sosiaalityöntekijän näkökulmasta

Taustatiedot:

Millainen on työnkuvasi tällä hetkellä?

Kuinka kauan olet toiminut nykyisessä työtehtävässasi?

Teemat:

Lapsen asiakkuuden arviointi

- asiakkuuden käsite
- asiakkuus sosiaalihuoltolain mukaan
- asiakkuus lastensuojelulain mukaan
- asiakkuuden arviointi (erityisesti sosiaalihuoltolain uudistuksen jälkeen)
- sosiaalityöntekijän valta/harkintavalta arviointityössä